

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТ сваког месеца у свескама од 3 и више табака.
ЦЕНА ЈЕ: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну,
Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 дин. на годину

ПРЕТПЛАТА СЕ ШИЉЕ **управи државне штампарије,**
а РУКОПИСИ УРЕДНИШТВУ.

XXIV СВЕСҚА

У БЕОГРАДУ, 30. ДЕЦЕМБРА 1881.

ГОДИНА II

Премештаји наставника основних школа

Актом г. министра просвете и црквених послова *премештени су:*

У округу крушевачком:

Г-ђа *Стевана Грабовчева*, учитељка II разреда основне школе бруске, за учитељку I разреда основне школе у Кожетину, 12. Децембра ове год., по молби.

Г-ђица *Драга Ђурићева*, заступница учитеља I разреда основне мушке школе кожетинске, за заступницу учитеља I разреда основне школе бруске, 12. Децембра о. г.

У округу ужичком:

Г. *Коста Јовичић*, учитељ III и IV разреда основне школе ариљске, за учитеља I и II разреда исте школе 15. Децембра о. г., по молби.

Г. *Сретен Лазаревић*, учитељ I и II разреда основне ариљске, за учитеља III и IV разреда исте школе, 15. Децембра о. г.

Разрешења од дужности наставника средњих школа

Актом г. министра просвете и црквених послова *разрешен је:*

У нишкој учитељској школи.

Г. *Стеван Живојиновић* од заступништва учитеља телесног вежбања.

ИЗРАДА НАСТАВНИХ ПРОГРАМА ЗА НИЖЕ И ВИШЕ ГИМНАЗИЈЕ

У 18. свесци „Просветног Гласника“ донели смо наставне планове за средње школе. Према наредби г. министра просвете и црквених послова од 20. Августа о. г. ПБр. 5455, имали су поједини наставници свију нижих и виших гимназија израдити у крупнијим цртама програме за оне предмете које ове године имају да предају, а уједно да утврде и прелазне мере за ову годину из оних предмета којима се ма у чему год мења положај услед новог наставног плана.

Наставници су довршили свој посао и г. министар, актом својим од 29. Септембра ове год. ПБр. 6984., одредио је нарочите комисије за израду програма из наставних предмета гимназијских, на основу прикупљеног материјала од појединих колегија школских. Тих је комисија одређено 12 на број, и то: I за Науку хришћанску, II за Српски језик, III за Латински језик, IV за Француски језик, V за Немачки језик, VI за Географију с Космографијом, VII за Српску историју,

VIII за Општу историју, IX за Математичке науке, X за Природне науке, XI за Цртање слободном руком и XII за Ћраснопис.

У те комисије одредио је г. министар ова лица:

I за Науку хришћанску г. арх. *Нестора*, као председника, и г. г. *Жив. Јовичића*, професора, и *Фирмилијана*, суплента Богословије, као чланове.

II За Српски језик г. *Св. Вуловића*, професора велике школе, као председника, и г. г. *Живка Поповића* и *Андру Николића*, професоре београдске гимназије, као чланове.

III за Латински језик г. *Јована Туромана*, професора велике школе, као председника, и г. г. *Јована Борђевића*, професора учитељске школе, и *М. Живковића*, предавача београдске гимназије, као чланове.

IV за Француски језик г. *Карла Арена*, професора велике школе, као председника, и г. г. *Настаса Петровића*, професора велике школе, и *Живка Недељковића*, професора београдске гимназије, као чланове.

V за Немачки језик г. *Стевана Д. Поповића*, секретара министарства просвете, као председника, и г. г. *Јована Борђевића*, професора учитељске школе, и *Косту Вујића*, професора београдске гимназије, као чланове.

VI за Географију с Космографијом г. *Светозара Милосављевића*, директора београдске гимназије, као председника, и г. г. *Јована Борђевића*, професора учитељске школе, и *Владимира Карића*, професора београдске гимназије, као чланове.

VII за Српску историју г. *Љубомира Ковачевића*, управитеља учитељске школе, као председника, и г. г. *Милоша Зечевића*, професора београдске гимназије, и *Драгољуба Јовановића*, професора II ниже гимназије београдске, као чланове.

VIII за Општу историју г. *Светозара Милосављевића*, директора београдске гимназије, као председника, и г. г. *М. Зечевића* и *Јов. Бају*, професоре исте гимназије, као чланове.

IX за Математичке науке г. *Димитрија Нешића*, ректора велике школе, као председника, и г. г. *Јевту Борђевића*, директора II ниже гимназије београдске, *Мих. Мијаиловића*, професора

I ниже гимназије београдске, *М. Велизарића* и *Сретена Стојковића*, професоре београдске гимназије, као чланове.

X за Природне науке г. др. *Ј. Панчића*, као председника, и г. г. *К. Алковића*, др. *Л. Докића*, *С. Лозанића*, професоре велике школе, *Јов. Жујовића*, суплента велике школе, др. *Јов. Валенту*, *Светозара Видаковића* професоре, *М. Лека*, предавача београдске гимназије и *Бор. Тодоровића*, професора учитељске школе, као чланове.

XI за Цртање слободном руком г. *Стевана Тодоровића*, професора реалке, као председника, и г. г. *Ђ. Миловановића*, учитеља цртања у великој школи и *В. Малетића*, предавача београдске гимназије, као чланове, и

XII за Ћраснопис г. *Мих. Валтровића*, чувара Народног Музеја, као председника, и г. г. *М. Миловука*, директора реалке и *В. Малетића*, предавача, као чланове.

Кад су све побројане комисије (осим XII) биле готове са својим послом, онда је г. министар просвете, 7. Децембра о. г. ПБр. 8883., спровео сав њихов рад Главном Просветном Савету с писмом ове садржине:

„Главном Просветном Савету

Још на измаку Септембра о. г. ја сам одредио неколико комисија за израду детаљних програма из свију наставних предмета, који се предају у нижим и вишим гимназијама. Одређене комисије свршиле су свој посао и програме из свију предмета које су оне написале, част ми је послати Главном просветном Савету у прилогу под |. на размотрење.

Шилући Савету ове програме имам напоменути, да је преко потребно, да се исти што пре одобре и то за ову годину овако као што су поднесени, једно зато што су привремени, јер нису удешени тако да могу бити стални, а друго, што је већ доцне за прерађивање, па треба да се што пре даду у штампу.

Овом приликом обраћам Савету пажњу, да за неколике програме имају одвојена мњења. Он ће решити како ће се поступити у таквим случајима,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

особито кад су мњења једнако подељена, где, дакле, нема већине.

МИНИСТАР
ПРОСВЕТЕ И ЦРКВ. ПОСЛОВА,
Ст. Ђоваковић с. р.

Главни Просветни Савет, на свом 84. састанку, 9. Децембра о. г., одлучио је, да се наставни програми онаки како су израђени од комисија разашлу школама с препоруком да се за ову годину предавана по могућности према њима удесе и да

наставници саопште своје примедбе на њих, како би Главни Просветни Савет, при доцнијем израђивању сталних програма, имао што више материјала.

За одвојена мњења у програмима остављено је г. министру да нареди што нађе за добро.

По наређењу г. министра комисијски наставни програми дати су у штампу и ми ћемо их донети у ванредној свесци „Просветног Гласника“ која ће још изићи за ову годину.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК LXXXIV

9. Децембра 1881. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић и потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срећковић, арх. Дучић, арх. Нестор, др. Л. Докић, М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Св. Николајевић Љ. Ковачевић, В. Толоровић, Ва. Карић, А. Николић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа: Стеван Д. Поповић.

I

Прочита се протокол 82. састанка.
Савет усваја.

II

Прочита се протокол 83. састанка.
Савет усваја.

III

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 7. Децембра о. г. ПБр. 8883 јављајући, како су одређене комисије израдиле програме из свију наставних предмета за гимназије, шаље исте Савету на размотрење, с тим, да је преко потребно, да Савет те програме одобри за ову годину тако, као што су поднесени, јер су удешени као привремени, а и за то што је доцкан да се прерађују. У исто време позива се Савет, да каже, како ће се поступити у случајима, где су мњења појединих чланова комисијских подељена.

Поводом овога акта поведе се дужи говор. Једни су наводили да се програми, које су комисије израдиле, не могу примити пре него што се прочитају, јер тешко је потписивати оно што се не види, и тешко је говорити о ономе што се не познаје, и ако нико не сумња у стручност и савесност рада комисијског. Није могуће примити нечитане програме на-

рочито за то, што их све није радила једна комисија већ је за тај посао одређено било више њих, па је свака радила са свог гледишта и без свезе с осталима. Зато треба Савет или са своје стране да одреди комисију која ће то све прегледати, или нека се то метне на дневни ред одмах и чита редом како би се у целокупан наставан план за гимназије унела хармонија. Чланови Савета могу сами те програме претрести, јер знања која се предају у гимназијама, општа су и неће бити потребе да се траже нарочити стручњаци за давање обавештења у појединим предметима. Савет треба да изради сталне програме, а не привремене, то је његов задатак. Ако ли се нема времена за то, онда је боље, да се остави до краја ове школске године овако као што је, а израђени комисијски програми нека се аутографишу и пошљу свима колегијама, да на њих учине примедбе своје. После тога Савет може приступити изради сталних програма.

Други су признавали, да не треба примати ништа онако ђутуре и да не ваља неприправан послу приступити; али то вреди за редовне прилике, а овде нас време гони да примимо програме комисијске. Њих треба примити још и за то, што су на њима радили скоро сви чланови Савета, и друге најбоље снаге, па и ако нису сви рађени с једног гледишта, опет ће они унети једноликост у наставу, које данас нема у средњим школама. Комисије, које је одредио г. министар, могао је у своје време, нарочито за реалку, одредити и Савет и онда би било свеједно. Дакле могу се без зазора примити комисијски програми као привремени за ову годину, нити се мора оглашавати да их је Савет примио и по садржини и по форми, почем ће Савет доцније приступити изради сталних

програма, кад буде за то позват и кад добије још материјала, било поводом ових комисијских програма, који се штампани или аутографисани могу разаслати појединим колегијама, било да се колегије нарочито позову, да поднесу сталне програме по свом нахођењу, почем су ови који су били пред комисијама, удешени као привремени услед таког позива од стране г. министра. Свакако с обзиром на то, што нема времена, и што ово нису стални већ привремени програми, Савет их може одобрити за ову годину.

После тога Савет одлучи с 9 против 7 гласова ово: »Због оскудице времена, да се програми нарочито испитају, Савет је мњења да се наставни програми таки каки су од комисија поднесени разашљу школама, с препоруком да се за ову годину предавања по могућности према њима удесе и да наставници саопште своје примедбе на њих како би Главни Просветни Савет, при доцнијем израђивању сталних програма имао што више материјала.

Што се тиче одвојених мњења у програмима, да за њих г. министар изволи наредити што нађе за добро.«

IV

Прочита се извештај одбора одређеног поводом министровог писма о »прештампавању школских књига.« Тај извештај гласи:

„Главном Просветном Савету

Услед писма г. министра просвете и црквених послова од 27. Новембра ов. год. ПБр. 8639. у ком се по ново позива Главни Просветни Савет да у ствари откупа и прештампавања школских књига да одговора на неколико питања, изволео је Главни Просветни Савет поверити потписанима да договорно израде реферат о томе питању.

Резултат нашега договарања част нам је поднети Главном Просветном Савету у овом што следује:

1. Потребно је у одговору господину министру на поменуто његово писмо изјавити, да Главни Просветни Савет на свом 72. састанку није никако разумео, да се од њега тада тражило мишљење у опште за прештампавање школских књига и да његова одлука на том састанку има тај једини смисао: да се половина пређашње награде изда писцима за прештампавање само оних нарочитих књига, које су од г. министра том приликом Главном Просветном Савету упућене на оцену.

2. У питању како да држава откупује школске књиге од њихових писаца, потписани су, тражећи да поред државног монопола издавања школских књига буду сачувани како општи интереси школе и школеке књижевности, тако и посебни интереси писаца те да се бар у сфери школске књижевности по могућности утврди начело књижевне својине, сложили се да Главном Просветном Савету предложи овај начин:

1. Откуп школске књиге врши се по уговору између министарства просвете и црквених послова и писца школске књиге: министарство издаје извесну награду писцу а писац уступа право издавања и продавања своје књиге министарству тако да он осим у случају даље одређеном никако не може сам издати своје дело. У тај уговор долази све што је потребно из овога што се даље наводи.

2. Министарство издаје писцу за његово дело онолику награду колику одреди Главни Просветни Савет, који ће предлагати награде у сваком поједином случају, имајући у виду вредност дела, а без обзира на његово продавање или на број штампаних табака. Уз досуђену награду писцу ће се давати још 50 егземплара његовога дела.

3). Пошто је откупљена школска књига, министарство је штампана у толико егземплара колико је према потрошци потребно за 5 година.

4). После сваких 5 година мора се учинити ревизија школске књиге и том приликом Главни Просветни Савет прегледаће је и донеће одлуку да се или изнова прештампа или одбаци.

5). У случају кад Главни Просветни Савет нађе да књигу треба прештампати, он ће одредити писцу награду у сваком поједином случају и без обзира на пређашње награде. Ако се нађе да је при прештампавању књиге потребно учинити неке поправке и ако писац пристаје да поправке изврши, Главни Просветни Савет одредиће му укупну награду за прештампавање и труд око поправака. Ако писац не пристаје да учини поправке, његово се дело може предати другоме на поправку и тада се одређује награда писцу и прерадиоцу. На случај смрти писчеве, његова права на награду за прештампавање прелазе на његове наследнике.

6). У случају кад Главни Просветни Савет нађе да се књига не може више прештамповати, министарство извештава писца о том, и он услед тога добија пре уступљено право на издавање овога дела.

6. Децембра 1881

Београд

СТ. МАРКОВИЋ, с. р.

ДР. ДОКИЋ, с. р.

АНД. НИКОЛИЋ, с. р.

После овога одређени извештач објаснио је поједине тачке предлога одборског.

За тим се поведе дужи говор о овоме питању.

Једни су напомињали, да Главни Просветни Савет треба да задржи за се само то право, да оцени вредност књиге по садржини и методи, а све друго, као: у колико ће се екземплара књига штампати и колико ће се ком писцу награда одредити, да се остави министру. Ко је год за то, да се поштује свачија својина, па и умна, тај мора бити и за то да се она поштује у најширим границама њеним. У свези с тим, није могућно, да се писац погађа с Просветним Саветом о продаји своје књижевне својине, нити је могућно Савету, да мења награду коју једном, по свом нахођењу, за које дело одреди. То је посао министров, који је у стању да не вређајући право свачије својине ступа у погодбу с писцем односно продаје његовог дела за извесно време. Као што би Савету било немогућно у овом питању радити тако да не погреша, исто тако није му могућно одредити, у колико екземплара треба које дело наштампати. Може се нпр. казати, да се дело штампа у 5000 или и више комада, а при том не узети на ум, колико управа Државне Штампарије има да утроши на хартију, раднике, повез итд. и да јој новац лежи некорисно у толиким магацинима и за толика времена. Министар има могућности, да и ту, у договору с управом штампаријском, погоди бољи и практичнији пут. Осим оцене вредности књиге, може Савет задржати за се право, да сваке пете године или у краћем року, чини ревизију над сваком школском књигом; али све даље што ваља још радити, треба оставити министру.

У свези с овим примећавано је с друге стране, да држава не треба при одређивању награде да експлоатише писца, кад и овако одређена награда не пада на терет њеној каси, већ на терет потрошача. Одређивањем незнатне награде приликом првог и сваког другог издања, као и многе друге сметње, убијају

сваки таленат. Осим тога право је да се свакоме, који ради, добро плати. Још би боље било, да државна власт само оцени, је ли књига за школу и да јој одреди продајну цену, која се не сме повишавати, па нека сваки продаје колико може и колико се тражи. Што се тиче одређивања награде за књиге које се штампају о државном трошку, то не треба да је саветско.

Други су примећавали да је са свим добро што је одбор ставио да књига за извесно време, кад се награди и штампа о државном трошку, није више својина пишчева, него је државна с којом држава за 5 или више година може да располаже. За то време може се она прештамповати, макар и 5 пута и више пута; то не чини ништа. Главно је само, да се осигура и држава, да је поједини писци не експлоатишу. Исто тако не може се оставити министру, да он сам одређује како коме хоће награду, него то треба да је саветско, почем је ту већа гаранција у сваком погледу. Начелно не треба одређивати колико нпр. књиге за основне школе, а колико за средње школе да се награђују, нити треба награда да се управља према броју штампаних табака, почем има дела мањих по обиму, која се морају наградити боље но друга макар била и два пут већа. Што се књиге неке више троше, то не треба такође да је мерило при одређивању награде, јер нпр. што се буквар троши годишње у 40000 екземплара, то није слава пишчева, почем деца морају ту књигу да купују, док код других књига које се штампају за другу школску потребу, или се издају још о свом трошку, потрошња зависи од ваљаности књиге итд. Није никакво начелно питање ни у томе, хоће ли се баш сваких 5 година школске књиге подвргавати ревизији, или ће тај рок бити краћи или дужи, него је начелна ствар у томе: да се после извесног рока усвоји и држи ревизија, да ли извесне књиге школске могу и даље остати у употреби или не. Једно што изгледа као нешто апсолутно, то је, да се књига и без пристанка пишчева може приликом прештампована поправљати и задржати у употреби; но и то је у интересу државе, да је писац не експлоатише. У осталом чланови одбора нису у томе сагласни, и докле неки на то пристају, докле други допуштају то само за неке књиге, као: читанке и друге од објективне садржине, а за друге, као: историју српске књижевности и друге, где је писац изнео своје погледе, не допуштају да се смеју без пишчева пристанка поправљати и штампати.

После тога Савет одлучи да се израђени предлог одборски узме за основу специјалне дебате.

САСТАНАК LXXXV

11. Децембра 1881. у Београду.

Били су : председник др. Ј. Панчић и потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови : П. Срећковић, арх. Дучић, др. Л. Докић, М. Миловић и др. В. Бакић. Ванредни чланови : Ј. Турман, Св. Вуловић, Љ. Ковачевић, В. Карић, А. Николић и Ђ. Тешић.

Привремени деловођа : Ст. Д. Поповић.

Помоћник деловође : Влад. Карић.

I

Прочита се протокол 84. састанка.

Усваја се.

II

Прелази се на даљи претрес *»Предлога закона о основним школама.«*

На реду је

Члан 10.

Пошто продужне школе нису усвојене, то Савет одлучи, да и чл. 10. отпадне.

Прелази се на

Чл. 11.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњавајући измене одборске наводи, да је одбор предложио, да се школска година почиње 16. Августа за то, што се обично и до сада раније није полазило у школу и што је потребно учитељима 6 недеља одмора једно рад доласка на практична предавања, друго рад држања учитељских зборована и треће ради толиких већих домаћих потреба, које се обично само за време одмора подмирују. Осим свега овог треба знати, да ће се од сад брже и тачније вршити упис ђака, почем ће то контролисати школски одбор и управитељи.

Влад. Карић предлаже, да V и VI разред имају само зимњи течај и овај да траје од Митрова-дне до Ђурђева-дне. Ученици оваквим начином неће много изгубити, кад се узме у рачун и то, да у лето пада и велики распуст, а и то још, да је сад основна школа попета на 6 разреда. Међу тим највећи и најглавнији радови на селу падају у лето, па би у тим радовима и деца могла својој кући помагати.

Андра Николић наводи, ако је до сада губљено што у почетку године школске, које због уписа деце, које из других узрока, да ће тако бити и у напредак, па ма колико да се помера почетак године школске, јер ће се само доцније у школу полазити. Не налазећи да су учитељи уморни, а ни деца, па да им за то ваља давати одмор од 6 недеља, противан је одборској измени.

Ст. Д. Поповић изјављује, да је у одбору био за дужи одмор школски једино за то, што је по министарском предлогу било продужних школа. Како би

једни исти учитељи имали да раде и у продужним школама, то би право било и имало смисла да им се да дужи одмор. Но како су по саветској измени отпале продужне школе, и учитељи немају више рада но до сада, он је за то, да остане по министарском предлогу. У колико се с обзиром на учитеље може желети већи одмор, у толико с обзиром на децу мора се желети што краћи, јер као што је рекао један члан Савета деца су и после распуста распуштена још неколико дана. И сами родитељи желе, да ферије што пре прођу.

Љ. Ковачевић примећује, да је боље 15 дана дати више одмора с обзиром на учитеље, но на децу, јер учитељи гутају у школи прашину целе године. Осим тога у Јулу и првој половини Августа највеће су жеге летње и тада падају највећи сеоски послови. Учитељима је потребан већи одмор и с обзиром на оне, који имају потребе да иду у бање и да свршавају своје домаће послове. Губитак неће бити велики, јер место целог четвртка, као што је у предлогу, да ће се, по одборској измени, пола дана, и тиме се уштеђује преко године више од 15 дана. У осталом треба се постарати, да се попис деце изврши свуда за 3 дана, и онда се неће више цео месец Август на то издангубити.

Ст. Д. Поповић примећује, да слабо има послова сеоских, који се врше у првој половини Августа. Није потребно ни добро давати деци одмора у то време ни за то, што на скоро за тим наступа виноградска берба, која однесе опет недељу дана, а некад и више, особито кад учитељи имају својих винограда. Кад се уз то узме на ум, како се по селима упис деце споро врши, школске зграде доцкан оправљају и школске потребе неуредно набављају, онда је јасно, да школа не почиње чак до половине Септембра. Велики одмор није никако благодетан, за децу, јер што год дуже не иду у школу, све се више забатаљују и на досади су кући и родитељима. Што је приметио г. др. Бакић, да већи одмор треба због држања учитељских зборована и практичних предавања, то је истина, али оно прво обично не траје дуго, а ово друго не тиче се свију, већ само једног дела учитеља, који за то могу добити дозволу за одсуствовање од дужности.

Ђ. Тешић бранећи предлог одборски прочита закон, у коме се наређује, да се ферије имаду употребити на свршавање приватних послова, које учитељи имају тако исто, као и сваки други човек. Божићне и ускршње су ферије за то, да се учитељ састане са својим друговима, да се обавештава о раду школском и да види колико је који урадио. Осим тога треба му времена, да и он среди своју малу економију. Од овога што ће се дати још 15 дана, неће имати никакве

пште, почем су у то време и онако највеће врућине па и ако се жетва довршује, вршитба настаје и деца ће по селима бити од велике користи код своје куће.

Ј. Пецић налази, да то бити не може, и да је стари закон, као и садашњи министарски предлог, најбоље у том погледу удешен. Кад се узме на ум, да се првог течаја не ради дуже од 6 месеци, а толико и другог, онда излази, да је за наставу остало 10 месеци. Но толико нема у ствари, јер кад се одбију ферије Божићне, ускршње и друге, па онда време потребно за испите, не остаје више од 8 месеци. За то време једва се даје савладати оно што је од наставних предмета прописано. Поред тога треба знати, да редовна предавања у основној школи не почињу пре 1. Септембра, а то је већином свуда, јер ми смо ми, т. ј. људи нетачни и нерадни. Школске зграде нису на време оправљене, него се спремају махом онда, кад људи имају највише својих послова. Кмет је на свом послу, па тако и одборници. Зато се дешава врло често, да школа отпочне да ради тек на измаку Септембра. То зло не могу поправити ни 99 параграфа. Учитељима и за одмор и кад су болесни или иначе у невољи, даје се одсуство и више него што им треба. И ко хоће да ради, њему није мало одмора; али на жалост има доста учитеља, који се не баве оним послом, који их храни, већ воде туђу бригу. Кад се одређује одмор, треба имати на уму ону количину времена, која је потребна, да се може савладати одређени наставни материјал, а за то треба најмање 10 месеци. Што се тиче четвртка после подне, тај треба да се замени за женску децу суботом после подне, као што је и до сад било. Најпосле, ако се хоће да да 15 дана више на име одмора, може се дати само по варошима.

Св. Вуловић свраћа пажњу на предлог Карићев и вели, да је тај главнији од питања о феријама, и да о њему треба говорити. Кад се гласало о трајању школске обавезе, и он је гласао за шесторазредну основну школу, али се доцније покајао, јер се уверио да се извршити не може. У варошима неће нико учити 6 година, већ ће одмах после четвртог разреда у гимназију. У гимназију трчи и трчаће и варошка сиротиња, јер занати у нас опадају, те се нема куд, а за трговину треба новаца. Ако се сиромашни ђак нема откуд издржавати, он иде у варош и тражи да послужи, те се учи. И тако за V и VI разред остаје да иду само сеоска деца. Но кад се сељаци извлаче од давања деце у троразредну школу, то се само по себи разуме, да ће се сад још и више извлачити. Власти ће морати гледати кроз прсте мимоилажење закона, и онда, према свему, неће се моћи остварити шесторазредна школа. Но кад се ова већ уводи законом, онда нека се сељаку поклони бар лето, јер ће му се тиме

много помоћи. Зато је дакле мњења, да се V и VI разред основне школе учи само од Митрова-дне до Ђурђева-дне.

А. Николић примећује, да питање о феријама не треба претресати с изузетних страна. Ако се одмор даје рад одмора и због великих врућина, онда је доста Јули месец, који је за то и најзгоднији. У осталом овај одмор није баш тако преко потребан, и пре би требало смањити одмор за средње школе, но овај повишавати. Треба знати да наставници средњих школа немају правог посла у школи више од 5 сати на сваких 100 сати, а осим тога још по 7—8 сати због припремних послова. То није ништа много, нити је наставничка служба тако тешка, као што је служба каквог фабричког радника или поштанског чиновника. Све, што је изнето разлога за 15 дана већег одмора, тиче се администрације и личних потреба учитељских. То није никакво правило, а за децу баш потребан је мањи одмор из многих и многих разлога.

Арх. Дучић слаже се с одборским предлогом. Чини му се, да се довољно не оцењује рад и труд учитељев, који је доиста тежак и много тежи од наставничког рада у средњим и вишим школама. Зато треба и учитељима основних школа дати одмор од шест недеља, јер и онако врућине трају до половине Августа, а и до краја тога месеца. Осим тога економне потребе нашега народа и сеоски радови, који трају до половине Августа, ишту, при оскудној радној снази, и помоћ деце. Ово што одбор предлаже треба усвојити и с чисто човечанског гледишта, јер се данас тражи олакшица за све раднике.

П. Срећковић налази, да при одређивању времена за ферије, треба пазити на то: могу ли се деца научити ономе, што је прописано. Малој деци што год се више и чешће казује, све је боље; за то њима треба што мањи одмор, који је у осталом потреба нашег организма, а није никакво господство. Зато малој деци треба одредити онај одмор, који одбор предлаже, а деци из III, IV, V и VI разреда треба дати одмор од Митрова-дне до Ђурђева-дне, јер лети свакој кући сеоској треба дете, и да их има двадесеторо, а камо ли једно. Ми треба да се осврнемо на потребе нашег народа, и за то нам требају оволике ферије. Исто тако не треба да су ферије у једно доба године, већ н. пр. у Београду у једно, а у Златибору у друго време. По варошима могу деца целе године ићи у школу. Четвртке и све друге ферије преко године треба укинути, а само оставити оне о Божићу и Васкрсу.

Љ. Ковачевић вели, да би деца могла научити оно, што је прописано, и онда кад би им се дало 2 месеца распуста. То знамо из искуства, као и то, да вредни и добри учитељи сврше сав посао за 6 месе-

ци, па после само понављају. Да се може то да сврши за мање времена, наводи за пример београдску јеврејску школу. Тамо има два учитеља: један за предмете, који се уче у српским основним школама, а други за јеврејски језик и још неке предмете. Од јеврејске деце, не гледајући на то, што морају да посећују управо две школе, тражи се све оно, што и у осталим основним школама, па ипак оне показују врло добар резултат. За то је за одмор од 6 недеља.

Вл. Карић одговарајући г. А. Николићу, вели, да је према стилизацији члана 11. на реду баш његов предлог, који је учинио у почетку дебате, а ферије после долазе на ред. Овај предлог не би се ни у колико косо с начелом, које је већ усвојено, а на име да основна школа траје 6 година, јер то се не може никако разумети од речи до речи, почем кад се одбију различне ферије, она и по томе већ не траје толико. Но за сад прелазећи на ферије ограђује се од говора арх. Дучића, као да се не оцењује довољно рад и труд учитељев. Сви смо, вели, имали прилике да га изближе посматрамо, а и већина у Просветном Савету бави се наставничким послом, те знамо, да тај посао није лак. За то је и сам за дуже ферије. Само би желео да се оне уреде на основи, с које би потекла већа корист од њих и за самога ученика. Место што ће се дати она половина Августа уједно, боље ће бити да се два пута преко недеље не иде после подне у школу, као н. пр. четвртком и суботом. Такав чешћи, а по мањи одмор, биће од користи и учитељу, али далеко кориснији за умно и физичко развиће деце, но одмор од 15 дана узастопце. Мисли, да ће га у овоме потпомаћи и педагози и лекари на овом скупу.

Ј. Пецић примећује, да је у овом питању главно то: може ли се за оволико времена научити све што је прописано за учење, а наводи, који се овде чују, споредни су. Пошто је увећан број наставних предмета, то 10 месеци није никако много. Према свима приликама и неприликама нашим, а нарочито за то, што се много преко године крњи од одређеног времена, није много, што се тражи 10 месеци за учење. Што се наводи, да неки учитељи сврше за 6 месеци, тима доиста неће ни родитељи ни држава бити захвални, јер то, што они чине, тортура је за децу, и они забрављају да је више времена дато за то, да се све савлада лако, али и темељито. Пример, који је за јеврејску школу наведен, неподесан је, јер од јеврејске деце не тражи се онолико, колико од српске, н. пр. читање, писање, српски језик и нешто рачуна, које јеврејска деца и онако уче врло добро. Што се спомиње, да је учитељски посао тежак, то је истина, али не треба забравити, да је теже бити ковач или земљоделац.

Ј. Туроман напомиње латинску пословицу: «кога су богови омрзли, учитељем су га начинили», и каже, да је ово у неколико истина. Учитељски посао биће од сад, кад се уведе 6 разреда, још тежи. За то треба дати још више времена за одмор. Учитељска је служба тежа од службе осталих чиновника. Кад не би било ферија, нико не би био учитељ, а они, који су ту, напуштали би службу.

Арх. Дучић остаје при свом пређашњем говору о тешкоћи рада учитељског. Одговарајући г. Карићу, напомиње, да се из његовог предлога о феријама не виде никакве олакшице за учитеља, ма да и сам признаје и увиђа да је тежак рад учитељев. Тиме је дакле победио себе. По Карићевом предлогу, вели, svelo би се учење на 5 година, а по Срећковићевом на 4 године. Одмором друге половине суботног дана не би се учинила никаква олакшица већа, јер она фактички и данас постоји, почем се онда обично иде у цркву. За женску децу на селу није потребан одмор суботом, то је само за варошку.

Известилац напомиње, да треба учитељима основних школа дати већи одмор и за то, што они раде недељно у школи по 30, а наставници средњих школа по 20 сати. Што неки траже, да V и VI разред трају по пола године, то би било, поред осталог, и неправично, јер учитељи тих разреда не би радили читаво пола године ништа, били би дакле са свим беспослени. Што се предлаже, да одмор буде за женску децу суботом после подне, то не може бити, јер се онда иде у цркву. Ако је тако у Вишој Женској Школи, то је за то, што та деца, као одраслија, помажу у кући. По свему је четвртак најзгоднији дан за одмор преко недеље, јер он пада у средину седмице.

После тога,

Савет одлучи с 10 противу 2 гласа, да се члан 11. по министарском предлогу не усвоји, а с 8 противу 4 гласа, да се усвоји члан 11. по одборској измени.

В. Карић, у свези са својима говорима, предлаже, да се у члану 11. дода: »Учење у V и VI разреду основне школе траје од Митрова-дне до Ђурђева-дне«.

Савет одлучи с 9 противу 3 гласа, да се овај податак не усвоји.

Прелази се на

12. и 13. члан.

по министарском предлогу и одборској измени.

После дужег говора,

Савет, усвајајући разлоге, који су о овоме наведени у извештају одборском, одлучи, да 12. и 13. члан предлога отпадне.

САСТАНАК LXXXVI

14. Децембра 1881. у Београду

Били су: потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срећковић, арх. Дучић др. Л. Докић, др. Јован Валента, и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Свет. Николајевић, Л. Ковачевић, Ва. Карић, А. Николић, др. Л. Лазаревић и Ђ. Тешић. Привр. деловођа Ст. Д. Поповић. Помоћник деловође Ва. Карић.

I

Прочита се протокол 8. састанка.
Савет усваја.

II

Прелази се на даљи претрес *»Предлога закона о основним школама«*.

На реду је

Члан 14.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњавајући одборске измене наводи, да је потребно, да се зна што и о владању оних учитеља, који ће предавати у приватним школама, почем су то махом странци. Исто тако потребно је, да се каже, да им школе имају бити уређене по хигијенским правилима, почем се зна да и у самом Београду има приватних школа, које су смештене у којекакве собе, које не одговарају хигијенским правилима, а поред тога овако наређење постоји и у школским законима других земаља. Даље је потребно, да се исти услови пропишу и за оне приватне школе, које неће имати право издавања јавних сведочанстава, јер би се могло тумачити, да њих може отворати ко хоће. Најпосле потребно је, да се у закону каже, да ће министар прописати ближа правила о приватним школама, као што се то помиње и на другим местима.

П. Срећковић тражи, да се дода, да се приватне школе могу отворати само по саслушању Главног Просветног Савета.

После тога,

Савет одлучи да се члан 14. усвоји по одборској измени и допуни.

Прелази се на

Члан 15.

по министарском предлогу и одборској измени.

В. Карић предлаже, да се место речи *»моћи ће их... затворити«* каже: *»затвориће их«*, како се не би остаљало на вољу министру.

После још неколико речи,

Савет одлучи с 9 противу 3 гласа, да се члан 15. усвоји по одборској измени.

Прелази се на

Члан 16.

по министарском предлогу и одборској измени.

После подужега говора нарочито о стилизацији овог члана.

Савет одлучи с 9 противу 3 гласа, да се члан 16. усвоји по министарској редакцији.

Прелази се на

Члан 17.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава, да је одбор предложно да у свакој школи буде најмање 40 ученика нарочито зато, да се школске општине не би цепале, него да би заједнички издржавале школу.

Арх. Дучић налази, да није јасно, што се вели: *»министар... овлашћен је да цени«* и т. д., него треба да се каже *»министар... овлашћује се овим законом«* и т. д.

Др. Л. Докић противан је одборској измени, јер колико би се тиме стало на пут цепању општина, толико би број 40 спречавао подизање основних школа.

Ст. Д. Поповић напомиње како у старом закону стоји, да свака општина може добити основну школу, кад упише 25 ученика, и како се често дешавало, да није било ни тога минимума, не зато, што не би било леце за школу способне и дорасле, него просто зато што су се родитељи дечији, па по некад и сами свештеници и кметови, извлачили од давања деце у школу. Услед тога налази се школа и са по 11 ђака у сва три разреда на измаку године школске. Да не би тога било и у напредак, треба овај минимум повисити, јер ће се тако с једне стране осигурати школа да има свакад доста ђака, а с друге стране стаће се на пут да и са свим мале општине отворају школе, које и онако нису у стању издржавати их. У осталом свака општина која данас има своју школу, моћи ће вазда дати по 40 ђака, јер то није много, а које још немају школе, оне нека се удружују тако, да могу толико ђака дати.

А. Николић пристајући на број 40 предлаже стилистичку измену ради краткоће овако *»Нова школска општина може се основати, ако може у својој школи имати увек најмање 40 ученика.«*

П. Срећковић примећује, да би одређивањем минимума од 40 ученика закон узео повратну меру, почем би се онда морале затворити школе отворене на основу досадашњег минимума. Зато је боља стара мера од 25 ђака, јер ће се тако и школе умножити.

Св. Николајевић изјављује, да је увек бранио то: да буде што мање основних школа, али да оне буду веће и посећеније. Зато предлаже да се усвоји мини-

мум од 60 ђака, јер је 40 мало за свих 6 разреда, па ако толики број не може дати једна општина, нека се удружи њих 10—15 и нека заведу заједнички начин ђачког живљења, без кога се никако не може проћи.

Љ. Ковачевић примећује да у овом питању треба гледати једино на то, да ли је боље тражити 30 или 40 ученика за сваку школу, а не обзирати се толико на то, хоће ли се тога ради општине цепати или неће, јер број 40 не може никако задржати општине, да се не поделе, ако оне науме да то учине. Свакако је боље одредити број 40, па зато и он даје своје мњење за тај број.

Ј. Пецић налази да питање о броју ђака има својих добрих и рђавих страна. Добро је, ако се тај број повећа, јер ће онда бити већа општинска снага за издржавање ђака и већа ће маса изићи писмена из школе. Рђаво је, што ће на овај начин бити мање школа, јер, као што је познато, међу простим људима има доста узрока, због којих се не могу да сложе да заједнички школу издржавају. Кад се поред тога узме на ум, да није лако једном учитељу радити с 40 ђака у 6 разреда и да је лакши прелаз од 25 на 30, но од 25 на 40, онда је боље усвојити минимум од 30 ученика. Од овог броја биће и од сад изузетака, и на више и на ниже, као и до сада. Данас има школа с мање од 25 ђака, а има их и са 100. Школе с већим бројем ђака траже интернатски начин живљења, а тај намет не би баш zgodно дошао народу. За то је он за министарски предлог.

Вл. Карић примећује, да овде не може бити ни говора о минимуму од 30 ђака. Кад га је г. министар у свој предлог ставио, он је то чинио с погледом на троразредне и четвороразредне основне школе; али како је то отпало усвојењем шесторазредне основне школе, то ће онда и тај минимум бити одвише мали, тим пре што је овим законом усвојено, да свака школа мора за V и VI разред имати нарочитог учитеља. Ако се не усвоји предлог г. Николајевића, он је за одборски.

Арх. Дучић, ма да увиђа да је предлог г. Николајевића по себи добар, не може му се придружити, јер ће у пракси наићи на велике тешкоће. Поред тога ваља имати на уму, како народни посланици често траже неке славе у томе, што ће добити од министра просвете одобрење да могу у свом крају коју школу отворити, и како се онда, као и иначе дешава, да у школи нема потпун број ђака; то да не би, дакле, тај број спадао на 25 ђака, па и мање, он је за одборско мњење.

П. Срећковић противан је предлогу г. Николајевића, да се заведе интернати, јер малој деци неопходна

је материна нега, коју учитељ не може никако накнадити, ма шта се заповедало. У интернатима би деца махом физички пропадала. У осталом остаје при свом првом говору.

Св. Николајевић напомиње, да је много изгубио са својим предлогом; али и ако његов предлог није усвојен, мораће се изићи на оно што он тражи. Ако се усвоји мали број ђака, онда неће бити ништа од 6 разреда у основној школи; а ако се усвоји већи, биће више општина које ће се удружити да отворају школе. Зато треба усвојити што већу меру односно броја ђака. Начин живљења ђачког при школама, који би се морао по овоме завести, требало би уредити боље но до сада.

Ст. Д. Поповић у обрану одборског мњења наводи: да је у нарави нашег света, да оно што се законом одреди као минимум сматра уједно као максимум, преко кога не мора и не треба да иде. За то се и дешавало до сад тако често, да се у почетку школске године упише довољан број ђака, па о Петрову дану нема ни 20. Да не би то и у напредак бивало, треба максимум повисити, а колико он познаје садашњи састав школских општина, све ће ове бити у стању дати по 40 ученика. Преко овог броја, и ако би добро било, не треба ићи с обзиром на она места која учесто имају школе, као што је случај у Мачви, у пожаревачком округу и т. д., јер би се може бити могло десити, да поједина села не би имала 60 ђака, и онда би се морале затворити толике зграде, које негде стају по 700—800 и више дуката. То и народу не би било по вољи.

Др. Л. Лазаревић је за што већи број ђака, нарочито за то, што нећемо имати довољно учитеља, ако мален број ђака усвојимо. Завођењем интернатског начина живљења свакако ће се боље изићи на крај. Што неки помињу затварање садашњих школа, то не стоји, јер н. пр. у Мачви свако село биће у стању дати по 40 ђака, а где толико баш не би било, онде може остати школа и с 10—20 ђака, јер су стекле право да постоје и не могу се затворити.

А. Николић напомиње да питање о минимуму ђака није у толикој вези с питањем о отварању школа колико напомиње г. Николајевић. Оно се јавља као изузетак и настаје пошто се по закону казне родитељи који не дају своје дете у школу. На тај начин мора бити свакад у школи довољан број ђака. Ако новчане казне, понављане по закону, не би спречиле јаче напуштање школе, и ако би број ђака спао испод одређеног минимума, министар има по самом закону право, да затвори такву школу. Ако има зграда које нису у стању сместити у се најмањи број од 40 ђака, нека се и ове затворе, јер нема сумње, те зграде нису

ни досада могле одговарати свима прописним условима. Из свега овога он је за одборски предлог.

Извештај наводи, да 40 ђака може дати свако село које броји бар 340 душа. Ако нема мушке деце, нека се узму женска, као што и овај закон то дозвољава. Ако би се усвојио број 50, онда свако село од 500 душа могло би имати по једну школу. Боље би било усвојити број 50 и за то, што ће у свакој потпуној основној школи радити бар два учитеља, и онда би дошло по 25 ђака на једнога; а ако би се остало на броју 40, онда би млађи, по свој прилици, имао 25, а старији 15 ученика. То би било мало. Ако би се усвојио предлог г. Николајевића, онда би због интернатског начина живљења онај учитељ који би имао мање ђака водио домаћу економију и друго што је с тиме скопчано.

После тога,

Савет одлучи са 7 противу 5 гласова, да у свакој школи буде најмање 40 ученика и да члан 17. према измени г. А. Николића гласи овако: *»Нова основна школа постаје свагда кад се где нова школа оснује. Нова се школа може основати, ако школска општина може у својој школи имати увек најмање 40 ученика и ако је може свима потребама намиривати и«* . . . (и т. д. по предлогу).

Прелази се на

Члан 18.

по министарском предлогу и одборској измени.

Арх. Дучић усваја одборску измену с тим, да се реч *»грађанин«* замени речју *»домаћин«*, која је за то подеснија.

А. Николић аналишући састав школског одбора признаје, да у њему мора имати места учитељ, па и кмет, почем је школска општина у свези с политичком и кмет је извршитељ одборски. Али не разуме, зашто да у школски одбор мора и поп ући. Ако је свештеник вредан и заслужан тога места, онда нека на њ долази избором, а не по праву свога положаја. У осталом усваја све што је у предлогу.

Вл. Карић налази да се предлогом г. А. Николића чини услуга и свештенику и школи. Не стоји то, да су сви у свима редовима достојни оног положаја који заузимају. Шта се н. пр. може тражити од једног свештеника од 70 година коме је школа тако рећи иза леђа? Како ће се моћи такав човек старати као што треба за школу? — Даље примећује, да у школском одбору који се предлаже има празнина које ваља попунити. Ми често спомињемо, како је свет нехатан према школи, како родитељи не воде бригу о деци коју су дали у школу и т. д. Али треба људе што више заинтересовати за школу, па ће тог немара мање

бити. За то би требало наредити у овом члану, да у школском одбору буде свакад најмање по десет родитеља ђачких.

Др Л. Лазаревић је против проширења одбора, јер што год је више одборника, то ствари иду све спорије. Што се тиче попова, вели, ако међу њима има свакојакних, има их и у свима редовима. Кад кмет и учитељ улазе у одбор по самом свом положају, нека долази тако исто и свештеник.

Љ. Ковачевић је за то, да учитељ долази у одбор, не по избору већ као најстарији. Кмет треба да дође такође у одбор, јер је он веза између политичке и школске општине. Свештеник нека се рачуна у остале домаћине, па ако је вредан почасти одборничке, он нека се бира. Из искуства зна, да у његовом крају, у извесно време, 80 на 100 свештеника и учитеља није живело у слози. Поп кад омрзне учитеља, он с њим идентификује и школу и онда ту за школу нема добра. Придружује се предлогу г. А. Николића.

Арх. Дучић изјављује, да се чуди, како се у сред Главног Просветног Савета могу да воде овакви говори о свештеницима, који нису ништа друго до синови ове земље. Свакоме је познато да су свештеници свакад предњачили и патриотизмом и другим врлинама, па и знањем, бар по сеоским крајевима, желећи у осталом да и сви домаћини буду научени. Па зар против таквих људи да се воде овакви говори? Није право, нити има повода, да се свештеници искључују из одбора школског. Нису то никакви дошљаци из Шпаније или с друге стране света, већ су то синови ове земље, који носе све општинске и државне терете као и остали синови ове земље. На овакав начин, како се овде почео разговор да води, не чини се никаква услуга ни школи ни цркви; то је некорисно и непатриотски. Према свему он је мњења, да остане по предлогу министарском, да свештеник долази у школски одбор по закону; а ако је ко неваљао, премда је таквих ретко, он неће ни моћи бити члан тога одбора.

П. Срећковић примећује, да овде није говор о патриотизму свештеника, а мајке српске, које су родиле и остале синове српског народа, родиле су и свештенике; дакле, сви имају једнака права на јавне ствари. Има свештеника који се заузимају за школе; али то је само у приповеткама. Кад би они сви такви били, као што се представљају у неким приповеткама, он би био за то, да сви из реда долазе у одбор школски; али кад тако није, онда нека буду бирали наредом с осталима. Но као што ово тражи за свештеника, тако исто тражи то и за кмета и учитеља. Према томе предлаже ово: *»Школском општином управља школски одбор, у који улазе три домаћина, које изберу сви чланови школске општине, а пред-*

седник је одбору онај кога одборници између себе изберу. Кмет мора извршити решење одборско. Кмет села у коме је школа, сазива збор села зарад избора школског одбора. — Деловођа је одбора учитељ.

Ст. Д. Поповић примећује само на предлог г. Љ. Ковачевића, да не треба усвојити, да само најстарији учитељи улазе у одбор, него, почем ће у већим местима бити више засебних школа, које ће имати своје старешине или управитеље, то треба ови сви да су чланови школског одбора. За неке мисли г. Срећковићевог предлога вели, да се налазе у доцнијим наређењима овог закона.

А. Николић примећује г. Дучићу, да га није разумео, кад држи, као да је он говорио нешто недостојно о свештеницима. Нико не говори овде недостојно о њима, него је питање у овоме: хоће ли се, да је свештеник у одбору школском по сили закона, тако рећи по морању, или ће се, да свештеници улазе у тај одбор по доброј вољи народној, имајући за се поверење самог народа. Ко је за ово последње, тај ће то тражити да се овде стави. Што се тиче кмета и учитеља, они морају остати, јер први мора плаћивати н. пр. новчане казне и др., а други треба да дође што је, осим Београда и других вароши, тешко претпоставити да ће сељаци бити од њега интелегентнији и за ову дужност способнији.

Вл. Карић мисли, да се из говора г. А. Николића не може извести, што би ишло против попова, и по томе није било места онако патетичној одбрани њиховој од стране г. Дучића, јер није имала од чега да их брани. Свештеници немају никаква искључива права на патриотизам, из којих би им се могла извести нека права у обичном грађанском животу. Они имају права као и сви остали грађани, и на та права није нападао ни један предговорник, већ су хтели, да их изједначе с осталима, не дајући им да у одбор улазе што су попови, већ да буду бирани, ако заслужују. По томе је за предлог А. Николића.

Др. Л. Лазаревић, полазећи с гледишта да се школски одбор има поглавито о школи старати, налази да учитељ не треба да се бира, него да улази у одбор за то што се он скоро једини највише интересује за школу. Кмет је исто тако потребан. Што се тиче свештеника, не треба потхрањивати размирице између њих и учитеља, а да има ужасних тих размирица претпоставља као познато. Трвење у одбору између свештеника и учитеља било би од штете школи, а још више цркви. За то нека о томе нема никаква спора, него нека свештеник долази по положају у одбор школски.

П. Срећковић неће да кмет улази у одбор друкчије но по избору, јер он има и других администра-

тивних послова, а после тога неће ни од њих сваки бити заузет од свег срца за школу. Свештеник, ако буде као такав свакад члан одбора, неће моћи свагда долазити на посао, јер често седи далеко од школе, па неће моћи стићи на време и кад затреба.

Љ. Ковачевић примећује и од своје стране, да нико не мисли да вређа свештенички сталеж. Сва је ствар у томе: што хоћемо да у школски одбор долазе одлични свештеници који заслужују народно поверење. Г. Дучић није живео по селима и не познаје добро сеоске свештенике, а колико он познаје учитеља и свештеника сеоских, ако се изузму они који су род, нема више од 3—4 који се слажу. Нарочито на интелегентније учитеље мрзе свештеници, а с необразованијим слажу се боље. Учитељ је више пута играчка у рукама попова; за то без избора не треба никак да улазе у одбор школски.

Ј. Пецић види из разговора два главна правца: један хоће да свештеници долазе избором, а други по праву положаја, као што долази кмет и учитељ. Што се тиче кмета, он треба да је у одбору, јер је он извршилац одборских наредаба и он је управо главни старатељ школе. На њ пада одговорност за неуредности у школи у погледу економном. И учитељ треба у одбор да дође, јер он је радник у школи и њен напредак њега се највише тиче. Он је уједно и извештач за све што одбор треба за школу да ради. Што се тиче свештеника, мисли, да се они не би ни у колико обезважили, ако би долазили у одбор по избору. Бираће се по способности и по заузимању за школу, и у томе би била гаранција за њих да ће свакад бити избрани. Што је у закону предвиђено, да они долазе по положају, то се правда тиме, што су црква и школа у тесној вези, што учитељ и свештеник по својим дужностима имају додира и заједничка посла, и што свештеник треба у неколико да надзирава предавање науке хришћинске. С погледом на број одборника, боље је да их је мање, зарад бржег и лакшег отправљања посла. Одборници имају приватна посла, па ће се извлачити већ и с тога, што ће морати долазити у неприлику и с учитељима и с родитељима.

Извештач објашњава, да је одбор усвојио министарски предлог поглавито за то што су школски одбори обично свуда овако уређени. Кмет је по најсигурнија личност за вршење одборских одлука. Школски управитељи потребни су да врше школску администрацију и да надзиравају школе у њиховом раду. Где нема школских управитеља, ту ће у одбор долазити месни учитељ или ће се бирати, ако су двојица — тројица. Свештеника је одбор задржао, јер школа негује веру, као и за то, што је он на селу, поред

учитеља, једини интелигентан човек, и што су свештеници учили педагогију у Богословији и били учитељи по неколико година. Свештеник неће моћи у одбору рад кварити, јер се ту неће већати о педагошким питањима, већ нпр. о набавци дрва за школу и другим пословима административним. То су одборски разлози, а што се њега лично тиче, он је за избор, па и за самог учитеља.

После тога, Савет одлучи са 9 противу 3 гласа, да се члан 18., по министарској редакцији, не усвоји; а са 7 противу 4 гласа, да се тако исто не усвоји ни одборска измена.

Потпредседник ставља на гласање предлог А Николића, да се из члана 18. по одборској измени изоставе речи: *»свештеник (ако има у тој школској општини а по избору ако их је више)«*. Савет са 7 противу 5 гласова одлучи, да се усвоји члан 18. по одборској измени, а с изоставком онога што предлаже г. А. Николић.

Потпредседник ставља на гласање предлог г. арх. Дучића, да се реч *»грађанин«* која долази у овом члану замени речју *»домаћин.«* Савет одлучи са 6 противу 5 гласова, да се реч *»грађанин«* замени речју *»домаћин.«*

САСТАНАК LXXXVII

16. Децембра 1881. године

Били су: председник др. Ј. Панчић и потпредседник: Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срџковић, арх. Дучић, арх. Нестор, др. Л. Докић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Љ. Ковачевић, В. Карић, В. Тодоровић, А. Николић и др. Л. Лазаревић.

Привремени деловођа Стеван Д. Поповић.

I

Прочита се протокол 86. састанка.

Савет усваја.

II

Министар просвете и црквених послова писмом својим од 9. Децембра ов. год. П.Бр. 8896 спроводи Савету превод Павла Швабића, ученика Богословије *»Малој деци«* на оцену: може ли се штампати о државном трошку за поклањање добрим ученицима.

Савет одлучује, да ово дело прегледа г. А. Николић, и да се умоли г. Д. Јосић, професор Учитељске Школе.

III

М. Миловук реферује у име г. др. Валенте и своје, шта има у поднесеним документима г. Јов. Шандорова, и изјављује, да г. Шандоров треба да положи испит из гиометријског и слободоручног цртања.

Савет, усвајајући одборско мњење, одлучује, да г. Ј. Шандоров има положити испит пред комисијом у коју да дођу: гг. Сретен Стојковић, професор и Ђ. Миловановић, учитељ цртања у Великој Школи.

IV

Прочита се реферат г. Свет. Николајевића о *»Митологији Грка и Римљана«* од Ф. Саске, у преводу покојног Милана В. Јовановића.

Тај реферат гласи:

„Главном Просветном Савету

По одлуци Главног Просветног Савета од 18. Новембра т. године прегледао сам српски превод дела *»Митологија Грка и Римљана«* од Франт. Саске, и част ми је поднети своје мишљење о том раду.

Од кад предајем културну историју на нашој Великој Школи, вазда сам јако осећао празнину наше школске књижевности на такој књизи. Не само за разумевање живота класичких народа, у ком је вера била опширније но данас спојена са сваким покретом и радом културним, него врло често и за разумевање модерне вештине и песничтва, претпоставља се познавање вере и религијозних појмова Грка и Римљана, а нашим ђацима нити се у том погледу што предаје у средњим школама, нити на нашем језику има књиге, којом би се помоћи могли. (Радови г. Оберкнежевића врло су недовољни.) На Велику Школу долазе ђаци у том погледу неспремни, и професори су принуђени жртвовати од времена нужног им за другу цел, да уче ћаке и оном, што треба да још из гимназије знају. Не сумњам, да и друге моје колеге нарочито г. г. професори класичке литературе, археологије и историје осећају исто тако као и ја ту оскудицу у спреми својих ученика.

Због велике важности класичке митологије, она се код западних народа учи у школама, а код нас, ако тај предмет није унесен у наставни план, треба га унети бар у школску књижевност. Митологија класичка обрађује се и код западних народа према различним потребама различно. Тако има књига удешених за обичне школе, за вештаке, за морално васпитање, за гајење естетичког укуса итд.

Код нас, ако би свака друкчије израђена митологија, била луксуз, митологија класичких на-

рода удешена за потребу школске младежи, била би подмирење јаке потребе. Дело чешког писца Саске, одговорило би по мом мишљењу, лепо и довољно тој потреби. Писац је вазда имао пред очима ђака и школу, оне потребе које ће ђак у школама осећати. За то је пазио да не буде у његовој књизи прекинут онај ред, који се у развићу религиозних осећања код старих народа истакао као ред историјски. Црпећи материјал на првим изворима у делима Омера и Хезијода, он није пропустио да опише и онаке црте и карактеристике старих божанства какве су у делима лоцијних песника, а нарочито у делима пластичких вештина изнете. Тако је његова књига врло практична помоћница за разумевање вештина старих. Писац толико пази на потребу школе, да уз имена божанстава напомиње крајеве где је које највише поштовано, места на којима су најсјајнији храмови били, и историјске догађаје и прилике које са именима богова стоје у буди каквој вези. Осим тога унашањем по које лепе моралне приче и кратким излагањем како се вера развила и утврдила код Грка и Римљана, књига његова може бити занимљива лекција и изван школе.

По свему што рекох о потреби која се код нас осећа, и изради ове Саскине књиге, ја сам слободан препоручити је просветном савету, а тим пре што је српски превод израђен трудољубиво, и што је језик у преводу добар. Само би по мом мишљењу требало, ако се овај превод од министарства усвоји, бригу око печатања поверити којем стручном човеку, који би поред старања око печатања, још поред сваког назива божанства додао име у оригиналном писању (грчком и латинском), и који би сва стара имена и изреке превео на начин изговарања усвојеног данас на западу. За тај посао нико код нас није способнији од г. Туромана професора класичке књижевности на Великој Школи.

Додаћу још и то, да би најбоље било, да се рукопис овај једном ценом у целини откупи, и мислим, да би за-њ требало издати тридесет дуката.

С поштовањем
професор,

Свет. Николчевић.

За тим се прочита реферат г. Јов. Туромана о истом делу.

Тај реферат гласи :

„Главном просветном савету

Према одлуци главног просветног Савета од 18. Новембра т. године дата је потписаном „Митологија Грка и Римљана са чешког преведена од Милана К. Јовановића“, да је прегледа и оцени и да да своје мишљење : може ли се ово дело, које је чешки писац Л. Франт. Саска за чешке гимназије написао, примити да се штампа о државном трошку као помоћна књига за ученике средњих школа, и ако може, колику би награду требало породици покојниковој одредити.

При одговарању на ово питање, ваља пре свега ово двоје да узмемо на ум. Прво и прво, да је знање митологије старих народа потребно за разумевање старе историје и старе књижевности, за разумевање лепе књижевности новијег времена нпр. песništва словенског, немачког итд. и за разумевање класичких вештина. За тим треба да узмемо на ум, да у нас о митологији старих народа нема написано готово ништа. Јер „Содружество древнихъ боговъ отъ Сврема Лазаревича Славено-Сербскія юности нормалнаго учителя“, штампана у Венецији г. 1810, и „Въра древности“ од Васе Дамјановића, штампана у Будиму г. 1817, јесу дела која немају апсолутно никакве вредности. Чланак пак новосадског професора Филипа Оберкнежевића под насловом : „Нешто о митологији Грка и Римљана“ који је штампан у дванаест бројева новосадске „Данице“ за год. 1864 и који износи око три штампана табака, свакако је од веће вредности него поменута два дела, Лазаревићево и Дамјановићево, али и он је одвећ кратка поука о томе, како су стари народи схватили и себи представљали постанак света, богова, природе и свију појава природних; уз то је овај чланак Оберкнежевићев слабо коме и познат, пошто није отштампан из „Данице“ у засебну књигу. Ово што рекох о чланку Оберкнежевићевом, тј. да је врло кратка поука о митологији класичких народа, може се још с више основаности рећи о ономе, што се из класичке митологије налази у Бошковићевој и Зечевићевој историјом старог света.

С обзиром дакле на ово двоје, да је знање митологије старих народа у разним гранама науке и уметности врло потребно и корисно, и да наша литература, право рекавши, митологије нема, потписани мисли, да би добро било, кад би наша школска литература имала ма и овако дело, као што је ово чешког писца Саске у преводу бившег државног питомца покојног Милана К. Јовановића.

Уз ово ми ваља напоменути, да је превод истина добар, но да има и погрешака.

По неко је место нејасно и нетачно, као нпр. ово на 4. стр. 4-ог табака „кад су се богови олимпијске владе над светом дограбили били, препирали су се с људима у Мекони, шта би им се требало на жртву приносити. Прометеј убије бивола и разложи га на две половине, у једну дође месо и утроба, заогрнут желудцем, најхрђавијим то делом меса, а у другу половину мете кости завијене кожом. Тим је као заступник човечанства хтео Прометеј лукавством да превари Зевса, кога позове, да из те две гомиле избере једну. Зевс промотрив лукавство Прометејево, хотимице избере лошији део, кости, али за то одузме људима огањ“.

Највише погрешака учињено је у писању разних имена. Тако нпр. покојни преводилац пише реч *Ὀμηρος* Хомир и Омир, *Ἡσίοδος* Хесијод, и Хесиод, *Βοϊώνος* бијотијски или беотски, *Φοῖβος* (Phoebus) Фиб м. Феб, *Ἑστία* Хестира и Хестира, *Μοenoίτιος* (Moenetius) Менетије и Менетије, *Θέτις* Тетира и Тетида, *Ἥλιος* Хилијос место Хелиос; *Ὀήτη* (Оета) Ита м. Ета; *Πβη* Хиба м. Хеба, Роепа, Пина м. Пена; *ασφοδελοῦς λιμῖον* асфалдово поље м. асфоделска ливада, *Ἰξίων* Ихион м. Иксион итд. итд.

Недостатак је дела и то, што свако грчко име није бар на једном месту написано грчки, а латинско латински.

Најпоследње би као недостатак дела и то напоменуо, што нема регистра свију имена, што се у митологији налазе, како би ма ко у свакој прилици могао наћи обавештаја о овом или оном митолошком имену.

Потписани је за штампање ове митологије, но под овим условима:

1) да се при штампању поправе нејасна и нетачна места;

2) да се погрешке учињене у писању грчких и латинских имена исправе с обзиром на паралелизам грчког и латинског језика;

3) да се свако грчко име бар на једном месту напише и грчки а латинско латински;

4) да се напише садржај књиге;

5) да се напише регистар свију имена, која се у митологији напомињу;

6) да се, ако је икако могуће, у књигу уметну најпотребније слике, јер је и сувише позната истина оних Хорацијевих речи: *Segnius irritant animos quae sunt demissa per aurem, quam quae sunt oculis subjecta fidelibus* (спорије утиче на дух оно што се чује, него оно што се види). Требало би у књигу метнути бар онолико слика, колико их има у изврсној краткој митологији, што ју је за аустријске гимназије написао професор Нетолчка и коју је Др. Јагић год. 1875 превео на хрватски. Ова митологија има 34 дрвореза.

Као награда покојниковој породици право је, да се да 350 динара.

У Београду, 24. Децембра 1881.

ЈОВ. ЈУРОМАН“

После тога,

Савет, усвајајући у свему мишљења оба референта, одлучује, да се *«Митологија Грка и Римљана»* штампа о државном трошку, као помоћна књига за ученике средњих и виших школа, пошто се исправи у смислу реферата; да се награди с три стотине и педесет динара; да се референтима у име хонорара изда по 40 динара, и да г. министар изволи одредити награду ономе, који буде извршио поправку дела у смислу реферата.

V

Председник ставља на дневни ред одборски предлог о *«Прештампивању школских књига»*, који је на 84. састанку усвојен за основу специјалне дебате.

Услед позива од стране председника прочита се све тачке предлога г. министра просвете, а тако исто и све тачке одборског предлога, да се види, је ли одбор обухватио све, на шта г. министар обраћа пажњу Савету.

Пошто је *«Известилац»* објаснио, да је предлог одборски обухватио све тачке министровог предлога, прелази се на претрес појединих тачака.

Узима се у претрес предлог одборски и то прво тачка, која гласи: »Откупи школске књиге врши се по уговору између министарства просвете и цркве тих послова и писца школске књиге: министарство издаје извесну награду писцу, а писац уступа право издавања и продавања своје књиге министарству, тако да он, осим у случају даље одређеном, никако не може сам издавати своје дело У тај уговор долази све што је потребно из овога што се даље наводи«.

Извештач А. Николић објашњава, да се овом тачком управо само то каже, да је књига, коју писац уступи, постала државна својина, и да он с њоме не може више располагати, све докле не наступи извесни случај, који је у предлогу предвиђен. Писац за своје дело добија само извесну награду.

После тога поведе се дужи говор о овој тачци предлога.

Неки су примећивали, да није јасно из ове тачке, како писац може правити уговор с министарством просвете, кад то већ претпоставља, да ће се писац погађати о награди, која се међу тим одређује напред од стране Савета, као што предлог гласи, и која се не може по свој прилици, кад се утврди, никако више мењати. На ово је дао одговора извештач, да ово, што се каже у овој тачци, не значи, као да ће министарство просвете закључивати уговор са сваким писцем обашка, него је ово, како немамо закона о књижевној својини, место закона и као неки формулар, који ће се објавити, чим се усвоји, да се писци знају према томе управљати.

Ј. Пецић противан је овој тачци и предлаже, да се из ње усвоји само оно, где се вели, да министарство чини погодбу с писцем о откупу његовог дела, а све остало да се изостави. У уговору треба да је за први мах погодба само за прво издање, за које се има уговорити број екземплара у колико ће се штампати. Ако настане потреба да се дело прештампава, онда за друго издање треба да је писац властан пристати или не пристати на цену која му се даје за исто, а не да је приморан уступити своју својину па да очекује што му се да у име награде за оно, што је његово. Бројем година одређивати докле ће трајати које издање, непрактично је, а много је боље одредити број екземплара у којем ће које издање имати да послужи.

П. Срећковић подноси на писмено своје одвојено мњење противу одборског предлога, и исто гласи:

»Потпуно сам противан читавом предлогу одбора о откупљивању и прештампавању школских књига«.

Нећу да се упуштам у критиковање овога предлога, него ћу да наведем како треба да се набављају школске књиге.

Школске књиге морају бити писане по програмима

I

Министарство просвете набавља књиге конкурсом, за одређену цену.

Писац књиге, чија буде усвојена као школска просветним саветом, како прими одређену цену, он више није сопственик њиме написане књиге, него је њен сопственик држава.

Не јавља ли се писаца, знак је, да је конкурсом одређена цена мала. Треба је повишавати.

II

Има ли напечатана књига, која би одговарала школском програму, па би ју школски савет прогласио за школску књигу, министар ће фиксирати с писцем цену књиге, а писац ће се бринути, да има књига за подмирење школских потреба.

III

Министар може помагати писцима, да њине књиге угледају света, ако школски савет нађе, да је иста књига корисна било за практички живот, било за науку.

16. Децембра 1881. год.

При дебати у школском савету.

Члан просветног савета,

П. Срећковић.“

Арх. Дучићу се чини, да је одбор са својим предлогом отишао даље, него што га г. министар пита Г. министар не тражи, да се доноси никакав закон о овој ствари у опште, већ тражи мњење саветско за неке специјалне случаје, који су већ били пред саветом, како би с писцима школских књига распрасио што има. И тако решење саветско треба да се односи на ово последње, а не и на оно прво.

А. Николић, одговарајући г. арх. Дучићу, примећује, да овде Савет ради управо министров посао, јер он иште од Савета начелно мњење по овом предмету, које он може доцније као материјал употребити. У осталом г. министар овластио је својим писмом Савет, да може и мимо његових предложених тачака предлагати што за добро нађе, а што не би противуречило државном монополу издавања књига школских.

Ст. Д. Поповићу не допада се, што се у овој тачки, у напред, т. ј. пре, него што је ствар претресена и начелно расправљена, поставља као правило, да писац, уступивши једном своје дело држави, не сме га никад, ни за који број година, издавати о свом трошку, осим случаја, кад Главни Просветни Савет нађе, да његово дело није више за школску употребу. То не треба да долази у прву тачку, него доцније, ако се и кад се усвоји.

Арх. Нестор предлаже, да у првој тачци остане само то, како се министар има погодити с писцем о откупу његовог дела. Писцу треба оставити одрепене руке, да за своје дело може, по свом нахођењу, захтевати колико хоће, а министар ће упутити свачије дело Савету, који ће на првом месту решити: да ли дело вреди да се штампа о државном трошку, па онда може ли му се одредити онолика награда, колико писац тражи.

Др. Л. Лазаревић налази, да је ова тачка непрактична, понавјише с тога, што у нас још нису раширени појмови о књижевној својини. Како је ова тачка редигована, он је не усваја, јер му изгледа, као да држава хоће да присвоји нишчеву својину. То је неправо. Писац може, ако хоће, да уступи своје дело само у извесном броју екземплара, јер се то тако свуда практикује, а не за извешан број година, па макар то било 5 или више или мање. За то у овој тачки треба да стоји само то, како ће се писац имати погодити с министром о цени (награди) и о издању које уступа држави. После утрошеног издања враћају се писцу сва његова права својине. У осталом закон о књижевној својини треба да се изради и реши у законодавном телу.

Др. Ковачевић мисли, да би ова тачка била јаснија кад би дошла на послетку, а не на прво место, јер би се онда лакше могло ићи на друге тачке у којима је управо прописан сав начин како се овде има поступати. Није добро, да министар сам одређује писцима награде, а боље је да то чини сам Главни Просветни Савет, јер је у њему већа гаранција у сваком погледу.

Арх. Дучић налази да ова тачка није добро положена, јер садржи у себи противречност, почем се њоме даје министру, да се као погађа с писцем о откупу дела, а овамо претпоставља као да ће сам Савет одређивати величину награде. То је незгодно, јер би на тај начин Савет био у неку руку ангажован, да пристане на погодбу коју је министар уговорио с писцем. А шта да се ради, ако Савет нађе, да дело није за школску употребу? Ова тачка није пробијачна за писца, јер му све одузима, а ништа готово не помаже. У том погледу досадашња практика боља је била, но ово што одбор предлаже. За то је боље да ова тачка дође на последњем месту.

А Николић напомиње, да се по себи разуме, да свачије дело мора бити најпре пред Просветним Саветом, па кад се ту усвоји, онда иде министру, који призива писца и с њим прекида погодбу онако, како Савет буде одлучио. Остале ствари, које поједини говорници истичу, расправљене су потоњим тачкама, које ће доћи на ред.

Ј. Пецић налази, да је главно питање у томе, хоће ли сам Савет одређивати награду, или ће то бити министрово право, а саветско само да оцени књигу по њеној вредности, т. ј. по материјалу што је у њој и како је израђена. Место целе ове тачке, како ју је одбор удесио, предлаже да се каже само оволико: *»Школске књиге издају се по овим условима«*.

Ст. Д. Поповић примећује, да г. арх. Дучић има право, што вели, да се одборским предлогом не помаже писац, јер по целокупном одборском предлогу овако излази: догод је књига ваљана, она је државна својина, нити писац икад може доћи до свог дела, које држава задржава чак и онда, кад има у њему да се учине исправке на које писац никако не пристаје. За све то писац има права само на награду, која му се одреди, а никад не може задобити право да постане после извесног рока господар свога дела, изузимајући случај, кад се нађе да му дело није више за употребу. Како се ова питања по ново спомињу у тачкама које иду, то из ове прве тачке треба то све да изостане, па да се само каже, *»да писац уступа држави право издавања и продавања књиге своје под овим и овим условима«*, (који се даље ређају).

После овога вођен је још дуго говор о овом питању зарад међусобног обавештења, и најпосле.

Савет одлучи, да предложена тачка гласи овако: *»Откуп школске књиге врши се по уговору између министарства просвете и црквених послова и писца школске књиге: министарство издаје извесну награду писцу, а писац уступа право издавања и продавања своје књиге министарству под изложеним доле условима«*.

САСТАНАК LXXXVIII

18. Децембра 1881 год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић и потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срзњковић, арх. Нестор, др. Л. Докић, Св. Милосављевић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Ва. Карић, Б. Толоровић, А. Никлавић и Ђ. Тешић.

Привр. деловођа: Стев. Д. Поповић.

Помоћник деловође: Влад. Караћ.

I

Прочита се протокол 87. састанка.

Савет усваја.

II

Прелази се на даљи претрес *»Предлога закона о основним школама«*.

На реду је

Члан 19.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава, да је потребна одборска измена, што управитељи школски који ће се завести треба да су чланови школског одбора, и што ће по томе у већим варошима бити по 15–20 чланова у одбору.

Савет, са 7 противу 5 гласова, одлучи, да се члан 19. усвоји по одборској измени.

Прелази се на

Члан 21.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава разлику између министарског и одборског предлога и напомиње да су дужности школског старатеља одређене на другом месту.

Ј. Пецић мисли, да председнику и деловођи одбора није потребан заменик, нити их има ко заменјивати. И старатељ нарочито није потребан, јер установом школског одбора иде се на то да се цео одбор стара за школу. До сада је постојао старатељ, па како се та установа показала недовољна, то је овим законом одбачена. Кад се цео одбор буде старао о школи, он може посао поделити на поједине чланове и тако га лакше отправљати.

П. Срећковић налази, ако се не одреди ко ће се поглавито бринути о школи, онда ће кмет бацати кривицу на учитеља, учитељ на одборнике и т. д. Не разуме, на што су у овом члану ове казне прописане. Зар да се казне они људи који се драговољно примају вршења неких општинских дужности? У осталом познато је, да се казном нико није поправио.

Др. А. Докић је за то, да казна за невршење дужности треба да остане, само да се смањи од 3 дин. на 1 динар, јер иначе ако казна остане велика изиграваће се, па ће се баш због ње извлачити сваки и из одборништва.

Ј. Пецић налази, да је казна одмерена према приликама, јер ће у овај одбор долазити махом имућни људи који ће моћи за неоправдане изостанке платити. Кад би казна била мања, она би се багателисала, а и поред оволике биће свакад доста нерада и нереди. Најпосле, ако се баш налази да је много 3 дин., нека буде 2. Одговарајући г. Срећковићу вели, да сваки на кога падне избор мора се примити вршења ове дужности, као што се мора примити и онај, који се избере за кмета, татора и т. д.

П. Срећковић одговара да су се кметови почели извлачити од рада баш од онда откада су казне заведене, и многи људи воле платити него се те дужности примити. За то ова казна треба са свим да изостане.

Др. Валента напомиње, да баш она друштва која су усвојила новчану казну цветају, као н. пр. жен-

ско друштво, где је казна 2 динара за недолазак. Наводи за пример варош Хамбург где је узакоењено, да се онај који се не би хтео примити кметовске дужности мора селити из вароши. Што се тиче школских старатеља, њих не треба заводити, јер и досад нису радили ништа.

Арх. Нестор предлаже, да се чланови школског одбора први пут казне за недолазак опоменом, која се има увести у деловодни протокол, а тек други пут да се казне новчано.

Известилац обраћа пажњу на чл. 32. одборских измена где је изложено све што би био посао школског старатеља. Ово је нарочито потребно за веће вароши где има више интелегентних и заузимљивих за школу људи који би подесни били за ову дужност. Ако је новчана казна од 3 динара велика, нека се усвоји 2 динара.

После тога, Савет, са 11 против 3 гласа, усвоји чл. 21. по министарском предлогу.

Ј. Туроман предлаже да се реч *деловођа* замени речју *пословођа*.

Савет то усваја.

Прелази се на

Члан 22.

П. Срећковић изјављује, да је из горњих разлога противан и овом члану.

Савет усваја чл. 22. по предлогу.

Прелази се на

Члан 23.

Савет усваја чл. 23. по министарском предлогу.

Прелази се на

Члан 24.

Савет усваја чл. 24. с тим да се реч *коресионденција* замени речју *преписка*.

Прелази се на

Члан 25.

по министарском предлогу и одборској измени.

На реду је

1. тачка.

Савет усваја 1. тач. чл. 28. по предлогу.

На реду је

2 тачка

по министарском предлогу и одборској измени.

Ј. Пецић противан је одборској измени, јер има места која не могу дати школи онолико земље колико је прописано правилима о грађењу школа, почем је врло скупо откупити од кога земљу у Стигу, Мачви и т. д. У другим местима, као у Ковилу, Белој Реци,

где је амбис око кућа толики да мати мора дете да веже да не падне, нема се шта купити за школу. За то власт мора и треба да се задовољи с мањим, т. ј. с оним што има.

Ст. Д. Поповићу изгледа, према овом говору, као да Главни Просветни Савет у своје време кад је она правила прописивао није мислио на оно што може и не може бити. Претпостављајући, да то није случај, и да се у већини случајева може наћи и купити онолико земље колико школи треба, он је за то, да остане по одборској измени. Гди се пак покаже савршено немогућно, да уза школу има мало земље, ту ће се морати одступити од законског прописа, као и иначе.

Др. Л. Докић напомиње, да је много важније, да се за сваку школу одреди што земље, почем је то за децу потребно, но да учитељ мора имати један дан орања, јер за ово му се може дати накнада ако земље у природи нема, а за оно не може.

После тога, Савет, с 11 противу 3 гласа, усваја тач. 2. чл. 25. по одборској измени.

Прелази се на

3. тачку

Савет је усваја по одборској измени.

Прелази се на

4., 5. и 6. тачку.

Савет их усваја све редом по министарском предлогу.

Прелази се на

последњу алинеју чл. 25. по министарском предлогу и одборској измени.

Савет усваја последњу алинеју чл. 25. по министарском предлогу.

Прелази се на

Члан 26.

по министарском предлогу и одборској измени.

П. Срећковић противан је предложеној редакцији, јер нормално је што се људи жене и по томе женидбом не може нико изгубити оно на што има права.

Ст. Д. Поповић изјављује, да је у одбору био такође противу тога, да се учитељима и учитељкама, кад су муж и жена, не даје потпуна накнада за стан и огрев. Наводи примера, како београдска општина и др. дају потпуну накнаду у новцу и мужу и жени, а како друге општине, као: пожешка и др. неће то да даје. У самом министарству просвете некад је досуђивана учитељима накнада а некад није. Да тога више не би било, добро је што се ово хоће законом да регулише. Исто тако потребно је, да се назначи да и она учитељка које муж као чиновник има стан у природи, има права на накнаду у новцу.

Др. Л. Докић мисли, да само у оном случају, кад општина има довољно станова у природи, а учитељка која се уда за таквог чиновника, који такође има стан у природи, неће да га упоребљава, нема права на накнаду, а у сваком другом случају да има

Ј. Пецић наводи, како пољски чиновници имају стан у природи и како општина свакој учитељци која би се удала за таквог чиновника може казати: и то је наша кућа, ето ти ту све забадава, па седи. Због овога бивало је доста спорова и сад се предлаже да се то законом регулише на тај начин који ће бити правичан и по општине и по учитеље и како може Народно Представништво одобрити.

Св. Милосављевић такође је за то, да учитељ има накнаду у новцу онда кад општина нема станова у природи, а кад има онда да се мора задовољити станом у природи, па макар имао са женом два стана.

А. Николић мисли, да ово што се по закону учитељима даје бесплатан стан и огрев, саставља учитељеву награду која се не може крњити. Накнада за стан и огрев учитељу мора се дати чак и у оном случају, кад би учитељ имао своју кућу. Кад је било до сада случајева, да су општине у оваквим приликама оспоравале право накнаде учитељу, треба то право ујамчити законом. Ако пак и учитељ и учитељка имају стан у природи, то, почем седе заједно у једном само стану, нека су власни издати једну кућу под кирију.

Ст. Д. Поповић напомиње, да је о давању општинске куће под кирију у оваквим приликама било речи и у одбору, но да се нашло за боље, да се о томе не говори у закону, почем би се отуда могли порађати чести сукоби између општине и учитеља, нарочито кад би какав неуредан кираџија јако оштетио општинску кућу, па је не хтео оправити и т. д. У осталом овде се у овом члану говори само о накнади за стан и огрев; и по томе претпоставља се, да ово важи само за оне случаје, кад општина нема да да учитељу стан у природи. Ако ли има, а учитељ или учитељка налазе у свом интересу да их не приме, онда нека се погађају како знају, било да се један стан даје под кирију, било иначе; само нека се о томе у закону ништа не напомиње, почем би било теретно за општине код своје куће давати накнаду у новцу.

П. Срећковић наводи, како и у Београду има неких чиновника који имају стан у природи, а имају и своје куће, па им нико не оспорава право да издају своје куће под кирију.

Известилац напомиње, да је према овом члану правило, да учитељ има стан у природи. Шта ће се радити, кад општина има стана за обоје: хоће ли се собе проширивати и састављати или ће се за један стан

плаћати једноме од њих двоје? Кад се узме на ум, да удате учитељке изостају од школе у најмању руку по 2 месеца преко године, онда је право да имају мало мању награду, као што је у предлогу г. министра. Против додатка одборског био је он за се и у одбору.

После тога,

Савет одлучи, с 10 противу 4 гласа, да се не усвоји чл. 26. ни по министарском ни по одборском предлогу.

П. Срећковић предлаже, да се чл. 26. удеси овако: *»Количину накнаде која се даје учитељима и учитељкама место стана и огрева одређиваће школски одбор. Накнада мора бити толика, да сваки учитељ и свака учитељка могу набавити стан и огрев какав се даје по процесиу кад се у природи даје.«*

Савет, с 10 противу 2 гласа (двојица нису гласала) усваја члан 26. по предложеној редакцији.

Прелази се на

Члан 27.

по министарском предлогу и одборској измени.

П. Срећковић противан је ономе *»и по министарским наредбама, које се за вршење његово буду издале,«* јер овде је прописано све што је требало.

Др. Валента предлаже, да се свакој школи одреди од општинског имања 10 дана утрине и од тога приход да се употребљује на школске потребе. Ово је потребно и хитно, јер општинске земље нестаје сваким даном све више, а школе треба не само за данас него и за будућност осигурати. На овај начин створио би се за сваку школу један *fundus instructus*, темељ и извор одакле би се школа, дајући земљу под најам, могла издржавати, макар и не имала више од 10 дук. годишњег прихода отуда. У исто доба ваљало би наредити, да се то имање никад не може отуђити.

Ј. Пецић мисли, да се ово што тражи г. др. Валента не може остварити, јер све општине немају толико земаља. Према томе ово наређење, кад би се усвојило, не би се могло распрострети на све општине. У осталом зна се, да су општине на своје земље које имају задобиле право, које им се не може на овај начин одузети и потрети. Велика се корист одовуд не би имала, јер школа нема средстава да сама земљу обрађује, те ће лежати без употребе. Најпосле ваља имати на уму, да у овај закон, који је тако важан и потребан, не треба уносити нешто због чега га народ не би могао примити.

Др. Ј. Валента одговара г. Пецићу, да општинске земље сваким даном нестају и да их кроз 10 година неће никако ни бити. Ако се не нареди у закону, да се на овај начин школе осигурају, неће бити од свега

ништа; а доцнији нараштаји тражиће, нема сумње, веће просторије за школе, но ће бити доцкан. У осталом он не предлаже, да школе саме своју земљу обрађују, већ да их издају под кирију и од кирије да подмирују своје поребе. Ова установа неће бити тако непопуларна, јер треба наредити, да се ово имање не сме никад од школе отуђити, па онда је јасно да је опет општинско.

А. Николић мисли, да је боље наредити, да општина даје школи годишње по 10 дук. у новцу, место да јој даје земљу, па да је школа сама издаје под кирију. Предлог је овај више социјалне природе, који се обзира на поделу имања, чак и у будућности, а томе нема места у закону о основним школама.

Вл. Карић сматра оно, што предлаже г. др. Валента као милостињу, којом би се хтело да подмирују перманентне школске потребе. Кад школа није пролазна већ стална потреба народна, онда нека се о њој брине народ уредно и редовно, узимајући сваке године н. пр. прирез од пореских глава и т. д.

После тога Савет усвоји чл. 27. по министарском предлогу.

Прелизи се на

Члан 28.

Савет усваја тај члан.

Прелази се на

Члан 29.

Савет усваја и тај члан.

Прелази се на

Члан 30.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава у чему су и зашто су учињене незнатне измене од стране одбора. Савет усваја чл. 30. по одборској измени.

Прелази се на

Члан 31.

по министарском предлогу и одборској измени.

Савет усваја чл. 31. по одборској измени.

Прелази се на

Члан 32.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава, да је одбор учинио у овом члану ту значајну измену, што је предложио, да од деце у узрасту 7—13. године бар половина мора ићи у школу. Кад се узме на ум, да у Србији има 200 000 и више деце, и да се овим законом смера на то, да се временом заведе општа обавеза школска, онда није много што се тражи за први мах бар 100 000 деце.

У извештају одборском показат је начин како се то може и по селима и по варошима остварити.

Др. Валента види у овом члану како је редигован највећу лабавост и околишење. Као што је познато, до сада су се синови најимућнијих родитеља извлачили како из војске тако из школе. Овим чланом то се зло никако не предупредује. Кад се већ хоће образовање целокупне омладине народне, онда треба одредити један проценат н. пр. 50, но тако да се тај проценат повећава сваке године, како би се кроз 10—15 година могла потпуно остварити обавезна настава. Што се тиче уписивања деце предлаже, да се изреком каже, да се у школу имају уписивати деца и имућнијих и сиромашнијих родитеља, како се она прва не би извлачила.

П. Срећковић подсећа, да је усвојено, како ће се школе отворити онде где се појаве потребни услови за то. Кад то стоји, онда овај члан треба избрисати, јер нико нема права нагнати дете у школу, па да тамо скапава од глади. Наводи примера како имућни људи недају своју децу у школу, па тражи, да се у школу не терају деца сиромашних већ имућних родитеља.

А. Николић налази, да ће се доћи у несугласицу с чланом 17., т. ј. с оним минимумом ђака који је тамо утврђен, ако се овде неки проценат за попис деце утврди. Што се вели, да се у овом члану огледа нека лабавост стила, на то одговара, да та лабавост долази једино од стања у коме се земља налази. Није никаква помоћ што ће се у закон ставити школска обавеза, ако ње нема у ствари. За то ће боље бити, да остане овако као што је, а разуме се по себи, да ће се тражити обавезна настава. Нека се само овај члан доведе у потребну везу с чл. 17.

Арх. Нестор предлаже, да се овај члан допуни у том смислу, да одбор школски приликом састављања дечијег списка позове пре свега родитеље који хоће драговољно своју децу да дају школу, па оно што не достаје до броја 40 да се упише н. пр. по имућности родитеља или по класи данка коју ко плаћа.

Ст. Д. Поповић, одговарајући г. А. Николићу, налази, да овај члан не стоји ни у каквој несугласици с чл. 17. Што је у члану 17. утврђено, да свака школа ако ће да постоји мора имати 40 ђака, то је за то, да се зна најмањи број с којим се може где отворити нова школа са 6 разреда. А што се у чл. 32. тражи 50% за школу дорасле и способне деце, то је опет за то, да би што више деце походило школу. Ако би се где десило да 50% за школу дорасле деце не достиже број 40, разуме се по себи, да се ту школа и неће отворити, или ако је отворена да ће се затворити, а деца у оближњу школу упутити.

Противу предлога г. арх. Нестора нема ништа, но држи да се по себи разуме, да ће се одбор приликом пописивања деце обзирати најпре на оне родитеље који драговољно желе своју децу школовати, а остатак до 50% да ће се уписом по закону допуњавати. Најпосле не треба сметати с ума, да ни одређени одбор не предлаже, да се овај начин пописивања деце за школу изведе од једном, него је то предвидео у свом првом прелазном наређењу, где се вели, да се оставља рок од 9 година, т. ј. до 1890 г., докле се овај начин пописивања и узимања деце у школу има поступно и потпуно извести.

Др. Валента примећује, ако је проценат 50 велики, нека се смањи н. пр. на 40 или 30 од 100. Исто тако нека се према протоколу крштених узимају на првом месту деца оних родитеља који плаћају највећи данак, па нека се иде поступно на ниже. Само проценат треба утврдити, јер иначе није обележена цељ којој се има стално тежити, нити се може оставити самом одбору на вољу да он уписује колико хоће и чију децу хоће.

Ј. Пецић мисли, да су све ово само лепе желе, а обавезна настава која се толико жели не може се извести те не може. Зато је и овај члан, као што рече један говорник, лабав, јер је представник стања у коме се налазимо. Према томе није ни за одборско мњење ни за предлог г. арх. Нестора. Исто тако не може се примити на пописивање деце или допуњавање одређеног процента ученика ни по класама данка који родитељи плаћају, јер то би била велика стега, која би могла учинити да се цео закон не прими.

А. Николић налази, да предложени проценат одборски води многим неправилностима. Тако н. пр. ако у којој општини има 200 деце за школу дорасле, онда по одборском предлогу узело би се 100. Али не треба заборављати, да од ове уписане стотине могу многа деца не доћи у школу. Тако ако би се десило да не дође ни 40 ученика, онда је јасно, да по закону у том месту школа не може постојати. Али ако дође у школу 40-ро или 50 ро деце, не вели се, шта ће се радити с оним остатком до 100 што неће никако да дође. Може бити, рећи ће се, треба казнити родитеље те уписане деце. Али зар није очевидна неправда: кажњавати само родитеље пописане за школу деце, а другу стотину пустити са свим слободну? То би значило као кад би се рекло: ова ће се стотина једнако гонити и кажњавати, а вама што сте у другој стотини неће бити ништа. Та хладна метода кажњивања не може се једнако примењивати; њу би и сама власт морала избрисати, јер је не би могла извршивати. За то је боље, да се не утврђује никакав проценат, него нека се свакад озбиљно купе деца у школу. У случајима неуредног долажења нека се казне родитељи дечији, само блаже него што се у овом закону предлаже.

Ст. Д. Поповић на првом месту скреће пажњу, како је по министарском предлогу остављено школском одбору, да он, према месним приликама, уписује колико хоће деце у школу. Одбор у свом извештају исказао је своје страховање, да код таквог законског прописа не остане све по староме. Ако остане овако као што је у предлогу г. министра, онда неће бити никакво чудо, ако минимум од 40 ђака буде уједно и максимум. Што се тиче неправде, о којој је говорио г. А. Николић, та је само дијалектички вешто представљена. По себи се разуме, да сва деца која се упишу морају ићи у школу, и да ће се силом гонити у школу, и то не 3 године као до сада већ пуних 6 година, ако хтедну извлачити се од ове дужности идења у школу. Ако сад има какве неправде у томе, што ће се неки, према попису, гонити у школу, а други неће, онда има неправде и онда, кад се само 40 деце узима у школу, јер и ова морају читавих 6 година да се уче и муче, а сви други што нису ушли у списак могу седети мирно код куће. Ако је та неправда доиста таква, да се сносити не може, онда је најбоље наредити: или да сва деца морају у школу или да се нико силом не тера, већ ко хоће по драгој вољи својој. Али нити се ово прво нити ово друго примити може, а тако исто не може се оставити ни школском одбору на милост и немилост, да он, по свом нахођењу, пописује колико хоће. Ако би тако остало, онда никад ни до века не би се доживело да сва деца нашег народа или бар половина буде школована, већ бисмо једнако гледали, како се по школама учи само $\frac{1}{7}$ или $\frac{1}{6}$ од оног броја, који и живи и расте у народу. Ми немамо по школама данас више од 30 000 деце. А где су оних 170—180 000? Ко се брине за њихово образовање? Ми немамо данас више од 8% писмена света. Кад ће они 92% бити вична књижи и науци? Ко хоће сигурно напред да корача, тај мора имати компас у руци, тај мора једнако имати пред умним својим очима велику целу којој тежи, а не сме се поверавати и ослањати на случајне прилике и неприлике. Зато без утврђеног процента никако не иде, па ако је 50 велики, нека се смањи и на 40, а временом нека се повишава, као што напомену г. др. Валента.

Ваља само удесити, да се попис врши правично и ту би требало наредити да се не узимају само деца сиромашних родитеља, већ равномерно. Уз то, као што је већ на другом месту предвиђено, општина ће се бринути за набавку школских потребица деци сиромашних родитеља.

П. Срећковић држи, да је школски одбор дужан позвати дечије родитеље да добровољно дају децу у школу. Ако се на тај начин не напуни број 40, онда нека се оно што недостаје узима пописом.

Известилац др. Бакић налази, да би боље било, кад би се школска обавеза могла потпуно остварити; али налази да то не може бити у нас још ни за 50 година. Међу тим онај број који одбор предлаже, може се примити, јер за 9 година моћи ће се спремити и више учитеља и више зграда школских. О свему овоме одбор је на свом месту предложио извесне мере.

Добровољна школска обавеза није се нигде могла извести, као што се ни обавезна служба војна није могла драговољно већ путем закона извести. Пруска је у почетку овог века и у једном и у другом показала пут којим ваља ићи и данас видимо да је обавезна војна служба свуда, а обавезна настава у више држава, заведена.

Предлог одборски неће доћи у судар с чланом 17., јер по овом закону дужна је половина за школу дорасле деце ићи у школу. Тако н. пр. ако у једној општини буде 80 за школу способне мушке и женске деце, школски одбор мора уписати 40 ученика у школу. Према чл. 17. може та општина имати своју засебну школу, а ако је не може сама издржавати, онда мора њих 40 ученика слати у оближњу школу, но у сваком случају мора половина ићи у школу.

Ако се предложени проценат не би за села усвојио, онда нека се усвоји бар за вароши и варошице, да сва деца иду у школу, јер то се може врло лако остварити.

На послетку примећује, да би неправедно било, да само деца имућних родитеља иду у школу а сиромашна деца да остану без школовања.

Вл. Кариф предлаже, да се дебата о овом члану продужи на састанку који иде.

Савет одлучи са 7 противу 6 гласова да се на овом састанку реши овај члан.

Председник ставља на гласање члан 32. по министарском предлогу.

Савет са 7 противу 3 гласа (двојица не гласају) не усвоји овај члан.

Затим председник ставља на гласање 32. члан по одборској измени.

Савет с 5 противу 5 гласова (двојица су међу тим отишла) усвоји овај члан по одборској измени.

САСТАНАК LXXXIX

21. Децембра 1881 год. у Београду

Били су: председник др. Ј. Панчић и потпредседник Ј. Пецић. Редовни чланови: П. Срећковић, арх. Дучић, арх. Нестор, др. А. Докић, др. Ј. Валента, М. Миловук и др. В. Бакић. Ванредни чланови: Ј. Туроман, Љ. Ковачевић, В. Толоровић, Вл. Кариф, А. Николић и Ђ. Тешић.

Привр. деловођа Стеван Д. Поповић.
Помоћник деловође Влад. Кариф.

I

Прочита се протокол 88. састанка. Савет усваја.

II

Прелази се на даљи претрес «Предлога закона о основним школама»

На реду је

Члан 33.

по министарском предлогу и одборској измени.

Известилац објашњава у чему су измене које одбор предлаже, напомињући да је потребно све школске потребе набавити пре почетка школе и имати све у приправности готово.

Др. Ј. Валента напомиње, да је већ чланом закона о упису учињена једна неправда, што се одредило да само половина родитеља морају давати децу у школу, и да ће се још већа неправда учинити, ако остане као што је у овом члану да сами родитељи носе терет око набављања школских потреба. Он тражи да се у овом члану нареди: да сва политичка општина буде дужна набављати ове потребе и да се трошак разреже на све.

Љ. Ковачевић примећује, да није потребно да се каже «учитељ држи под кључем», већ само «стоји код учитеља». Што г. др. Валента тражи, то није право, јер оно што родитељи имају издати за књиге и друге школске потребе, није никакав велики издатак, који они не би могли поднети. Као што се претпоставља на првом месту бираће се деца из задружних кућа и те ће имати свакад ово да плате, а сиромашна деца имаће све забадава од општине, а најсиромашнија неће се ни гонити у школу.

Ј. Пецић противан је захтеву г. др. Валента. Сматра да већини деце могу њихови родитељи набавити све школске потребе. А што се сиромашних тиче, та је ствар предвиђена; за њих се по самом закону брине политичка општина, те тако није потребно оно што тражи г. др. Валента.

П. Срећковић налази противуречност у томе да се купују књиге и др. за читаву годину у напред, кад се књиге често мењају итд. Зато нека се купује кад што треба.

Арх. Нестор слаже се с г. Пецићем да имућни људи треба сами да набављају школске потребе својој деци. Хоће овом приликом да нагласи, како је потпуно неосновано мислити, да људи сматрају школу за кулук. То зависи само од школе и њеног утицаја. Кад смо се постарали да нам школа буде много боља и да се у њој б година учи, извесно је да ће се за таку школу људи заузети и да ће радо набављати све што деци њиховој треба. Према томе нема места страху, да сами родитељи неће извршивати све своје обавезе и нема никаква разлога сваливати тај терет на политичку општину. У питању како да се ствари набављају, слаже се с предлогом, налазећи да је ова-

кав начин најбољи и да је с великим незгодама скопчано, ако се остави да деца сама себи набављају потребне ствари онда кад им затреба.

Арх. Дучић налази, да је предлог г. др. Валента начелно правичан, но кад сиромашна деца добијају све од општине, онда је уместан предлог одборски. Што се тиче израза «држи под кључем», дебата о томе тако је ситна, да не треба речи трошити. Зато нека остане то по министровом предлогу.

Известилац мисли, да не треба ни доказивати, како је набавка за све од један пут најбољи начин.

Ст. Д. Поповић допушта, да може бити неке штете отуда, ако се књиге набављају пре почетка године школске, али ако се и набави која књига за времена више, то ће се накнадити тиме што ће се до године набавити мање, или, ако баш и буде штете, опет је она много мања него кад нема књига на време.

После тога Савет одлучи с 8 противу 6 гласова да се члан 33. усвоји по министарском предлогу.

Прелази се на

Члан 34.

по министарском предлогу, и на

Члан 31.

по одборској измени.

Др. А. Лазаревић је противан министарском предлогу, јер ако би се тај члан као што се предлаже усвојио, створиле би се међу учитељима и општинама још веће разлике него што данас постоје. Исто тако не разуме, како се може правдати с правнога гледишта, да одбор казни једног свог члана за ово или за оно, и да тај члан — т. ј. учитељ — и даље седи у том одбору и ради у њему као равноправан члан.

Др. Валента налази такође, да учитељ не може седети у одбору као члан, пошто буде кажњен од стране одбора. Све што се може дозволити одбору, то је да може опоменути учитеља.

Известилац објашњава, у чему се разликује одборски 31. члан од 34. члана по министарском предлогу, и напомиње да ни одбор није усвојио казну која би се хтела да да школском одбору над учитељем.

Затим Савет одлучи да се узме у претрес 31. члан одборских измена.

Чита се тачка:

а, б, в, и г истог члана и Савет их усваја без дебате.

Прелази се на

тачку д.

Љ. Ковачевићу чини се, да по овој редакцији, школски одбор може на предлог учитељев отпустити послужитеља, ако хоће, али не мора то учинити. На-

води како има послужитеља при школама који својим понашањем служе на саблазан деци, али како налазе људи који им држе страну, то се не могу истерати из школе поред свег настојавања учитељевог. За то тражи, да се учитељу да власт да може примати и отпуштати млађе, као што је то дато и другим старешинама школским.

Известилац напомиње, да није практично оставити учитељу да сам прима и отпушта послужитеља, јер се послуга даје рад школе а не рад учитеља. Зато је боље ово оставити одбору, па овај нека се спорузмева с учитељем и учитељ с њиме.

П. Срећковић потпомаже г. Љ. Ковачевића наводећи, да учитељ не треба да трпи у школи скитницу, док се одбор не смилује да га отпусти!

Ј. Пецић напомиње, како је по селима врло тешко с послугом. Има случајева да кмет или општински суд одреди, управо натера, некога који ће служити у школи, или да се узме какав дошљак или онај који нема откуд порез да плати или своју породицу откуд да издржава. По селима у опште нема zgodних људи за послугу школску. Ако би се примање и отпуштање послуге пренело на самог учитеља, могло би се десити, да учитељ у читавом селу не нађе човека за то. Да не би школа остала без послуге, и да не би сам учитељ морао дангубити, боље је оставити то целом одбору.

Љ. Ковачевић примећује, да са својим предлогом није мислио, да учитељ погађа послужитеља, већ да то буде одборско у договору с учитељем, а учитељ да је властан у свако доба отпустити га, кад нађе да то захтева интерес школе.

Ст. Д. Поцовић држи да ово питање није тако важно да о њему треба толико говорити. Како има кривице и до једне и до друге стране, то је најбоље оставити овако као што је одбор предложио, да учитељ предлаже кад треба кога примити а кад отпустити, но цео одбор да донесе своју одлуку о томе и да одреди плату послужитељу, тако да се може наћи пристојна и погодна послуга, а не ма ко за 12 и 15 дин. месечно.

Др. Л. Лазаревић предлаже, да се стави, да школски одбор мора отпустити послужитеља на захтев учитељев.

После тога Савет с 9 противу 5 гласова прима тачку д. чл. 31. одборских измена.

Прелази се на тачке *ђ* и *е*, и Савет усвоји обадве.

Последњу алинеју члана 31. усваја Савет с изменом речи: место »школском надзорнику« »министру просвете.«

Прелази се на члан 32. одборских измена.

Арх. Дучић предлаже, да се реч »неодложне« замени речју »ареле«.

Савет усваја тај члан с изоставком последње алинеје и исправком речи »неодложне« речју »ареле«.

Прелази се на члан 35. по министарском предлогу. Савет усваја овај члан.

Прелази се на

Члан 36.

по министарском предлогу.

Др. Валента понавља свој предлог од прошлог састанка на коме није решен, да се реши на овом месту, т. ј. да се законом нареди, да свака општина уступи један део својих земаља н. пр. $\frac{1}{10}$ или $\frac{1}{20}$ школи на њене потребе.

Љ. Ковачевић предлаже, да се не дебатује о овом предлогу, почем је о њему доста говорено, него да се одмах реши.

А. Николић налази, да је предлог г. др. Валенте пао фактички, и ако о њему није формално гласано.

Др. Панчић мисли, да би предлог г. др. Валенте наишао на велики отпор, кад би се народ патеривао да откида од општег имања и даје школи, кад иначе сноси све терете којима се подмирују редовне потребе школске.

Ј. Туроман налази, да би овај предлог имао смисла у туђој којој држави, н. пр. у Аустрији, где саме општине плаћају учитеља и издржавају школе, а овде није то потребно.

После тога, Савет усвоји чл. 36. с одборском изменом. Предлог др. Валенте не усвоји се с 9 противу 2 гласа.

Прелази се на

Члан 37.

по министарском предлогу.

Др. Валента предлаже рок од 10 година за који се ово има извести, а да не стоји овако неодређено: »министар је овлашћен« њи докле то не буде могућно«.

Вл. Карић напомиње да се може десити, да неки ђак, после свршена 4 разреда, оде у гимназију, али да тамо не остане дуго већ може бити 1—2 месеца. На тај начин он се извлачи од дужности похођења V и VI разреда основне школе. За то предлаже да се на свом месту стави, да сваки такав мора остати у гимназији најмање 2 године дана.

Љ. Ковачевић и *Ст. Д. Поцовић* потпомажу предлог г. Вл. Карића.

После тога Савет одлучи да члан 37. има гласити: »Свако дете које живи у Србији дужно је походити школу кроз шест година по одредбама овога закона. Од ове оште дужности школовања у основној школи ослобођена су деца која по свршеном 4. разреду основне школе оду у средње или друге стручне школе и тамо пробаве најмање две године. Министар« (и т. д. по предлогу.)

Прелази се на

Члан 38.

по министарском предлогу и одборској измени.

Ј. Пецић напомиње, да је и до сад било онако како предлаже одбор и да према томе не треба много говорити о овоме.

Др. Валента држећи се свог гледишта, да постоји разлика између вароши и села налази, да по селима треба примати децу у школу и до 12 година узраста, а по варошима не треба да су старија од 10 година.

Известилац објашњава, да је одбор узео највише 11 година, једно из обзира на децу да се не би од старије кварила, а друго и с обзиром на гимназије, где је прописан највећи узраст од 15 година за примање.

У осталом ово вреди само за почетак, а доцније ће се уписивање предузимати редовно према минимуму узраста.

А. Николић напомиње да највећи број варошке деце иде у гимназију, дакле већ по свршеном 4. разреду основне школе, а с навршеном својом десетом годином. Како су у том узрасту деца махом још доста неразвијена за слушање гимназијских предмета, то би требало, сагласно с министарским предлогом, усвојити, да и по варошима као и по селима полазе деца у основну школу с навршеном 7. годином. Што се тиче максимума година, усваја 11 година, по одборској измени, и за вароши и за села.

Известилац примећује да новије гимназије у Немачкој примају баш млађу децу и да многе не узимају децу из основних школа, него имају своје припремне разреде где се деца уче као и остали гимназијски ђаци.

А. Николић одговарајући известивоцу, вели, да нам се у овоме не треба обзирати на Немачку, јер он за ово што говори има довољно искуства. Једна година старијег узраста коју он тражи јако би олакшала деци у гимназији, као и наставницима, наставу, а деца сама не би тиме ништа изгубила. Шта више у погледу на здравље дечије, боље је за децу, да мало доцније пођу у школу.

Ст. Д. Поповић одговарајући *А. Николићу* примећује, да је у целој образованој Јевропи усвојено, да

деца с навршеном 6. годином полазе у школу. Па и код нас се до сад тако практиковало и резултати су били доста повољни. У осталом задатак основне школе не треба одређивати према потребама других школа као н. пр. гимназија.

Др. А. Лазаревић је за одборску измену из разлога што се мозак дечији у основној школи бави највише меморисањем одређених предмета, а за то је дечија памет подесна; даље што је боље да дете раније изиђе из школе, да може што и кући привређивати, и најпосле што сваки родитељ има довољно маха и времена од 6. до 11. године да даје своје дете у школу кад хоће.

Арх. Нестор примећује, да је имао прилике да види, како су неспремна у гимназији била она деца, која су пошла у школу од навршене 6. године. Таква деца до III разреда била су прилично напредна, али доцније тако су почела ударати натраг да су их прстигла друга деца која су старија, јер ова лакше носе терете који на њих наваљују. Према томе, и ако има ретких изузетака, он је за минимум година по министровом предлогу.

Љ. Ковачевић је за полазак у школу од навршене седме године из разлога које је изнео *г. А. Николић*. Што се неки говорници позивају на Јевропу, то је са свим друго нешто, јер ту дете расте у кругу писмених и образованих родитеља, који се старају за њ више но ми. Зато наше дете и није спремно у 6. години да пође у школу.

Аух. Дучић био би за разлику сеоске и варошке деце и жели да се тако и усвоји. Што неки вели, да се у овом питању не треба обзирати на друге земље, то не стоји, поглавито с тога, што је факултативна способност за сву децу једнака.

Известилац мисли да оно што је гимназији тешко долази не од неразвијености дечије, већ од незгодног наставног плана и неумешности наставничке. Зато и у гимназији треба удешавати наставни план и средства према зрелости дечијој за V или VI разред основне школе. У осталом зна се да се варошка деца развијају раније но сеоска, јер имају прилике да виде много што шта, што им је доцније за наставу потребно. Кад дакле постоји разлика у ствари, за што се не би правила и у школи односно минимума година? Исто тако постоји и то, да се женска деца брже од мушке деце развијају. Кад се поред тога узме на ум, како многи родитељи и сами желе раније дати своје дете у школу, онда је јасно да је одборски предлог уместан.

После тога Савет одлучи са 7 противу 5 гласова да се чл. 38. министарског предлога не усвоји, а с толико исто гласова да се усвоји одборски предлог.

Прелази се на

Члан 39.

по министарском предлогу и одборској измени.
Савет усваја тај члан по одборској измени.

Прелази се на

Члан 40.

Савет усваја тај члан.

Прелази се на

Члан 41.

Савет одлучује да тај члан отпадне из разлога што продужне школе нису усвојене.

Прелази се на

Члан 42.

Савет усваја исти члан по министарском предлогу.

Прелази се на

Члан 43.

Савет усвоји исти члан с изоставком последње тачке и замени речу »опоменом« место »укором«.

Прелази се на

Члан 44. и 45.

Савет усваја оба члана.

Прелази се на

Члан 46.

по министарском предлогу и одборској измени.

Др. Валента упућује на члан 14. који је усвојен и вели, да се ово што одбор код овог члана предлаже не може примити. Приватне школе које одговарају свима законским прописима имају по члану 14. право издавања сведочанстава и онда како им се може наметнути обавеза, да њихова деца сваке године полагају испит у јавним школама?

Ст. Д. Пошовић примећује, да је одбор то ставио једино у тој цели, да би стао на пут давању деце у приватне школе, као и за то, да би се боље контролисали родитељи оне деце, која се напишу за школу, да ли они доиста испуњавају своју дужност према

школи. У осталом тако је у најновије време и у Францеској уређено.

Ј. Пецић напомиње да има по овом закону приватних школа, с правом јавних основних школа, а и тога, да деца могу учити код својих кућа. Између тога двога треба правити разлику. Има деце болешљиве, која не могу да се уче у редовној школи, него код своје куће. Што одбор предлаже да се испит полагаје само на крају школске године, то није практично, него треба дозволити да се може испит полагати на крају првог течаја. Ово вред нарочито за ону болешљиву децу, која кад оздраве желе поћи у школу.

А. Николић налази да је смисао члана 46. такав, да се њиме чини услуга од стране државе приватним школама, дозвољавајући им да њини ученици могу полагати испит у јавним основним школама. То је само за оне који хоће да су сигурнији за оно што су учили у приватној школи. Што се тиче учења код куће, то не стоји под законом, и дете које се учи код своје куће може полагати испит кад год хоће и може према узрасту ступити у који хоће разред осн. школе. Према томе није потребно оно што одбор предлаже.

Др. Валента скреће пажњу на последњу тачку овог члана по одборској измени и дајући свој глас за њу напомиње, како има родитеља који живе на страни и који спремају своју децу за школу. Зашто да се таквој деци, бар у почетку, не би према спреми дозволити могло да полагају из 2 и више разреда?

Ст. Д. Пошовић, напомиње да осим овакве деце, о којој говори г. Валента, има и такве, које долазе из других српских крајева у Србију или која за рана остану без родитеља, а татори их не дају, из својих личних рачуна, никако у школу. Кад таква деца стану на снагу, она зажеље и прегну свом снагом да уче. Но како су зашла у године, не могу се школовати, ако им се не би дозволило, да према узрасту свом положе испит из два или више разреда.

После тога Савет одлучи, да се члан 46. прими по министарском предлогу с додатком одборским:

»О изузецима од овог последњег за старију децу решава министар просвете и црквених послова.«

ИЗ ИСТОРИЈЕ МАТЕМАТИКЕ

(НАСТАВАК)

II

Архимед је, бесумње, највећи ђеније и највећи математичар старог доба; а као таквога, познавало га је не само његово доба, него и потоњи векови, а у највећем ступњу данашње доба.

„И ма колико да је велика слава *Јевклидова*, опет она пада у присенак пред *Архимедом* Сиракузанином, који се родио 287. год. пре Хр...“ вели *Дрепер*. А други један данашњи научењак вели: „*Јеврона* није могла произвести њему равна све до данас, за две тисуће година“!..

Биографија Архимедова остала нам је од Хераклида, који је живео у V. веку. Према свима подацима, што су нам о њему заостали, он је био сиромашног порекла. Ко је био учитељ његов, то је непознато. Но зна се сигурно, да је био у Јегипту, у земљи, која је под Птолемијама научно и математички цветала. Прича се и о његовом бављењу у Шпанији. Као научне пријатеље Архимедове, којима он приписује своје поједине радове, могли би навести Зеуксипа, краља Гелона, Конона и Доситија. Положај његов у Сиракузи, као месту рођења, изгледа више приватан, него званичан. Бар се нигде не спомињу државни послови, на којима је радио. Његово се име спомиње само у појединим услугама, које је чинио краљу Јерону, као што је познато испитивање количине злата и сребра у круни тога краља, — но о томе ћемо доцније говорити.

Најпре ћемо прећи математичке радове Архимедове,¹⁾ а после ћемо се у кратко дотаћи и физичких и механичких радова његових, јер се и у њима огледа његов велики математички дух, а они су га највећма и прославили; а најзад ћемо погледати и на свршетак његовог живота.

Списи Архимедови важни су и за филологе, јер су сви писани *дориским дијалектом*, а занимају се у опште аритметичким, геометријским и механичким испитивањима.

Да прегледамо најпре његове *аритметичке радове*.

При посматрању бројних количина могли бисмо обратити пажњу на две врсте особина: на такве, које се односе на промене броја, у колико он ступа у свезу с другим бројевима да би образовао неки трећи; и на такве особине, с којима је сам број представљен. Прва група особина обухвата рачунање познато данас под именом *аритметике*; а садржина друге групе позната је као *бројна теорија*. И Грци су имали овакву исту поделу, само што су они име „аритметика“ употребљавали за бројно-теориски део, док за рачунски део имађаху реч *логистика*. Аритметиком се

врло радо занимала не само старија него и млађа питагорова школа, којој се приписује најважнији део њен. Налази се једно историски-математично дело писано у првом веку по Христу, које нам даје врло богате податке о тој старој аритметици. За логику пак врло је мало података, па и од оних, што их имаде, није ни један потпун.¹⁾

Дуго је трајало, док су за бројне количине уведени општи симболи, на које би се могле рачунске операције бар формално сводити, и оно, што код старих налазимо у овом правцу, само је недовољне садржине.²⁾ Често су се служили појединим одређеним бројевима при операцијама, но ту видимо врло велику разлику између једног примера и другог, обично налазимо само то, како се с једним примером ради. Ова тешкоћа расте још више тиме, у колико се више различних бројева везују међу собом на различити начин. Објашњавање рачунања при упражњавању и учењу, није било са свим лако а писмено извођење ишло је још много теже.³⁾ К томе још треба додати и то, да је рачунање старих било у више прилика инструментално, и да је објашњавање *рачуналке* (Rechenbrett), која је за то употребљавана, било јасније усмено, него писмено. Да су овакве справе за рачунање биле употребљаване код Грка, и да је њихов склоп био удешен за декадну (десетну) бројну систему, довољна је напомена једног арапског писца Абакса. Објашњење декадне системе и њену усавршицу с јединицама вишега реда налазимо у једном делу Архимедовом, које је посвећено Зевктипу, и које носи наслов *Основи рачунања у опште*. Кад разгледамо радове Архимедове, морамо признати, да је он био

¹⁾ L. F. Ofterdinger: Beiträge zur Geschichte der Griechischen Mathematik, Ulm, 1860.

²⁾ Кад се развила рачунска писменост и кад су употребљени знаци, с којима се данас служимо, види у „Просветном Гласнику“ чланак: *Из Историје Математике — писменост и знаци*.

³⁾ Тада се већином употребљавала писмена из грчке азбуке. „Сам Птолемије за своја астрономска рачунања употребљавао је *писмена* као бројне знаке, као што је то код Грка био обичај; а рачунање, које би било слично нашем рачунању с цифрама, код њега се не налази“. (Види: Kästners Geschichte der Mathematik, књ. I, стр. 33).

¹⁾ Види: Archimed von Syrakus vorh. Werke, aus dem Griechischen übersetzt und Kritischen Anmerkungen begleitet v. Ernest Nizze. Stralsund.

највештаји рачуница еволта доба. То нам јасно ка-
 зјује невоља *пропаучивања код криве*, а најбоље
 Проширене лекане бројне системе, које је увео
 Архимед, састоји се у *систоу од осам једна за*
другом саставних ерста и једној октави, а за
 тим опет *систоу октава и периферма*. Прва окта-
 да почиње с јединицом на свршјује с бројем 10.000
 пута 10.000—маријаде маријада, и то је јединица
 друге октаде, која је — по модерном писању —
 јединица са 8 нула. Јединица треће октаде јесте
 број, који би ми написали као јединицу са 2×8
 или 16 нула, и т. д. Тако би јединица 26. октаде
 била 1 са 25×8 или 200 нула. 10.000 пута
 10.000 октада обрађују тек прву периферу, а је-
 диница прве октаде у другој перифери била би —
 по нашем писању — јединица са 800 милијуна
 нула!...

Морамо јасно жалити, што су Архимедови *Основи*
 изгубљени, јер је с њима сигурно изгубљено дело
 од највеће аритметичке вредности тога доба. Но
 утврђено је напоменути само имена других пи-
 саца, која су у свези с грчком логистиком, и то:
Атолоннија, о коме ћемо доцније говорити; *Ма-*
гнија, који је писао логистику и која јевтокије
 уноси; дакле *Теона* из Александрије, на крају 4.
 столећа, који нас је упознао с грчком децом и
 извлачењем квадратног корена; *Пануса*, који
 нам омакх у почетку својих збирка доноси логи-
 стичку, и најзад *Јевтокија* из Аскалона чији су
 примери множења сачувани.

Ма да је нестало Архимедових *Основа*, ипак
 је нађено невоља *рачунање теска*, које се занима
 задатком: да се пронађе број, који би био већи
 него број пешчаних зрнаца, што би могла стати у
 допти, којој би подупречник био раван одстојању
 земљинот сређишта од непокретница, дакле у оно-
 ликој допти, колики је он замислио да је свет
 велики! Ту је применио Архимед оно огромно гру-
 писане бројева, што смо га код *Основа* упознали.
 С оваким чуђноватим груписањем и с оваквим за-
 датцима, које би изобетвао и најупорнији рачуницаја,
 могло се занимати само Архимед. "Та је књига

забава геометриског пина, који се шаде ради игра
 са снагом својом!"... Вели Дрепер.

Па каква је управо знајај оваковот необичног
 задатка? Дуго је времена о томе било сумње. По-
 кушавало се, да се тенденција тога списка сведе на
 Основе рачунања, т. ј. да је тај задатак управо
 лифоровано један пример о томе, како постаје из-
 говор бројева извесне величине и каква је начин
 њиховот рашћења. Остаивеко на страну прецирку
 о томе, да ли би таква тема била достојна толи-
 кога рада. Рачунање теска, које се сигурно може
 сматрати као један део Архимедових *Основа*, мо-
 рало је имати сасвим другу намеру: оно је тре-
 баго да *обрађује аритметичку допину геометри-*
ске ексхаузиционе методе. Још код Х. кн. Лев-
 клидових *Елемената* ималисмо прилику да видимо,
 да се код ексхаузиционе методе долази на мисао,
 да не постоји ни једна тако мала количина, која
 не би допуштала проналазак какве још мање ко-
 личине. И ова бекрајно мала количина беше
 разлика две просторне слике, које је само фантазија
 могла толико зближити. Противно бекрајно маломе,
 јесте бекрајно велико, т. ј. не би могла поста-
 вити тако велики број, који не би допуштао из-
 наглазак некот још већет броја. Бекрајно малу
 количину пре је могуће замислити геометријски,
 као разлику између две врло блиске просторне
 слике; док на против, бекрајно велику количину
 не можемо замислити у геометриским сликама, јер
 она премашује прапицу ма каквот простора. У по-
 следењем такле случају објашњаваћемо појам бе-
 крајности не конкретном већ апстрактном количи-
 ном, т. ј. бројем. И управо, овај задатак решавя Ар-
 химедово рачунање теска.

Да је Архимед на овај начин доиста аритме-
 тички допунио ексхаузициону методу, најјасније се
 види из неговот списка *О мерених крива*.¹⁾ Оваде
 показује Архимед од стране *опачаног* правилиног
 шестоугла, који према кружном пречнику стоји
 у мањем односу него 153:265. За тим случају је да
 је страна описаног 12-угла мања од $\frac{1}{153}$ кру-
 жног пречника; и кад се дакле узимају описани
 многоугли непрестано с давојеним бројем страна,
 1) Joseph Gutenekker: die Kreis-Messung des
 Archimedes von Syraeus, Würzburg.

онда излази, да страна описаног 96-угла мора бити мања од $\frac{153}{4673\frac{1}{2}}$ кружног пречника. Цео обим тог 96-угла — а с тиме још сигурније мања кружна периферија — јесте на тај начин мања од $\frac{14688}{4673\frac{1}{2}}$ т. ј. извесно мања од $3\frac{1}{7}$ кружног пречника. Одатле прелази Архимед на *уписани* многоугао. Он показује, да је страна таквог шестоугла равна половини пречника, и да је страна 12-угла већа од $\frac{780}{3013\frac{3}{4}}$ пречника. Тако опет долази на страну уписаног 96-угла, која је већа од $\frac{66}{2017\frac{1}{4}}$ пречника. Слествено, цело обим овог 96-угла, — а по томе још сигурније већа кружна периферија, — већа је од $\frac{66}{2017\frac{1}{4}}$ т. ј. извесно већа од $3\frac{10}{71}$ кружног пречника. Као што видимо дакле, Архимед није могао тачно наћи онај број, који треба да претстави однос периферије према пречнику неког круга; али га је ипак ограничио између два доста блиска броја, између $3\frac{1}{7}$ и $3\frac{10}{71}$.¹⁾

Ценећи јако вредност овога рада, прегледаћемо још и методу, којом се Архимед за то служио. Кад се у каквом кругу нацрта уписани и описани правилни шестоугао, па средиште круга веже с крајњим тачкама тих шестоуглова, лако ћемо видети, да је половина стране описаног шестоугаоника мања катета у правоуглом троуглу; већа је катета кружни полупречник, а хипотенуза тог правоуглог троугла два пут је већа од мање катете. Квадрат двогубог полупречника — или квадрат пречника — мора по томе бити три пут већи од квадрата двогубе мање катете или стране

¹⁾ Архимед је дакле *први* покушао да одреди однос пречника према периферији. Полазећи од описаног и уписаног 6-угла, па до 96-угла, нашао је да однос лежи између $3\frac{1}{7}$ или $22:7$ и $223:71$. Тај се однос и данас зове *Архимедов*. — Како се лако може добити однос $355:113$ из прва три непарна броја удвајањем (113355) показао је *Петар Меције* тек у половини 16. века. И овај је однос толико тачан, да се $\frac{355}{113}$ у свима практичним случајевима може узети место броја π . С већим бројем децимала израчунао је доцније *Вијета*. А *Ludolph von Seulen* (1586) израчунао га је број π са 32 децимале; па се по њему и зове *Лудолфов број*. У новије доба израчунато је π са 500 децимала.

описаног шестоугла. Како се Архимед у овом случају помогао да ли је у каквој табlici квадрата целих бројева тражио онај квадрат, чија је трострукост само незнатно већа од неког другог квадрата, па с тиме дошао до бројева 265 и 153, не зна се сигурно. Довољно је, да он полази од та два броја; и, за проналазак бројних односа за стране описаног многоугла од ма ког броја страна, користи се час питагорином теоремом, час оним другим познатим законом: да половине линија каквог угла у троуглу сече супротну страну у сразмери страна, које на њој леже. Исте помоћне законе примењује Архимед и с погледом на уписане многоугле, и ту се показује као врло вичан рачуница. Не само да је знао добро да ради са сразмерама, него је морао имати и ма какву методу за приближно извлачење квадратног корена. Ово се мора претпоставити, јер кад се у том примеру замисли и најпростије експериментисање, лако се дешава, да се добивена вредност појави као квадратни корен. Да је могао тада постојати какав списак квадрата не само свију целих бројева, него и свију разломака што се између два цела броја налазе, то је посве невероватно. А на жалост, ни сам Архимед не даје нам никаква начина, по коме би могли извести, како је поступао. Па ни његов коментатор не казује ништа о томе. Он нам показује само обрнути посао, да множење даног броја самим собом даје наблизу Архимедове полазне бројеве, те нас тако упознаје бар с начином множења код Грка, као што је рађено у његово доба. Код овог начина множења полази се с лева на десно, дакле противно модерном начину. Тако нпр. да би се нашло $265^2 = 265 \times 265$, множи се најпре 200 са 200, са 60 и са 0; за тим се 60 множи с истим чиниоцима, а најзад 5. Ових девет производа сабирају се, те ће тако њихов збир изнети на 70225. —

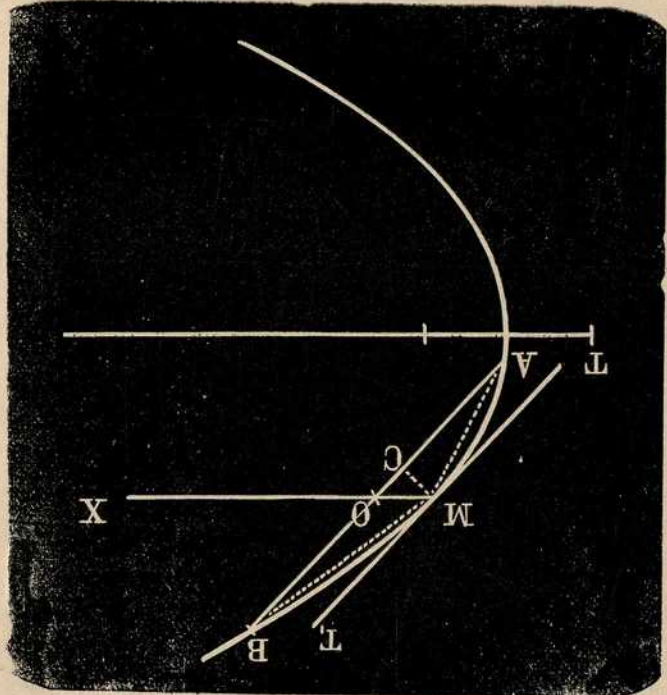
Сад да пређемо на *геометријске* списе Архимедове.

Од свију геометријских списа његових могли би на прво место истаћи спис *о конусним пресецима*. Остављајући на страну начин, по коме су Архимед, његови претходници, као и последници, појимали постанак конусних пресека, и како су их називали,

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

вали, можемо приметити, да је парабела била она међу кривим линијама, којом се Архимед најпре није занимао. Његова испитивања о *квадрату параболое* показују и овом приликом прослављену вештину Архимедову и примене ексхаустивне методе, јер — даглатараћи његовој сметлости — по казо нам је бар пут главнот доказа. Нема сумње, да ће бити од интереса, да се упознамо с тим путем, којим је Архимед истражио квадрату параболое.

Кад се кроз *O*, као кроз средину параболое летиве *AB* повуче права *MX* паралелно према осовини, онда је дуга *TT'*, која се повуче кроз

прелом параболоинот одсечка. И обрнуто, овај је за два нова мања одсечка — већи од половине и који се од прелом параболоинот одсечка разликује — коме је осовина летива, теме поменута тачка одсечка. Из тога дакле следи, да је троугао *AMB* сечна тачка *M* јесте највиша тачка параболоинот нол лука, што је летивом одсечен; или ова прелући на летиву из ма које дуге тачке параболонајвећа управна од свију, које би се могле повучена из пресечне тачке на летиву, дакле *MO* даној параболој летиви. С тиме је и управна пресечну тачку те праве с параболом, параболона

одсечак већи од троугла а мањи од аполубот троугла. У сваком од ова нова одсечка можемо добити троугле на исти начин, од којих сваки заузима више од половине свога одсечка, а тачно износи осмину прелом троугла. По томе ће одсечак параболоинот бити још ближе одређен, т. ј. биће већи од $1/12$, а мањи од $1/12$ прелом троугла. Оваквим начином можемо у новим мањим одсечцима параболоинот пратити све нове троугле и о њима изводити аналитичне закључке. Кад би употребили модерне знаке, добили би следећи ред овог облика:

$$1 + \frac{1}{4} + \left(\frac{1}{4}\right)^2 + \left(\frac{1}{4}\right)^3 + \left(\frac{1}{4}\right)^4 + \dots$$

1 служи као мера површине прелом троугла, а пражена сува била би мера површине параболоинот одсечка. Свакојачко, Архимед је морао сабирати ограничени ред, у коме ћемо посљедњи члан озна- чити као $\left(\frac{1}{4}\right)^n$ и из тога извести, да је збир његов за трећину најмањег броја мањи од $\frac{3}{4}$ или у знацима $= \frac{3}{4} - \frac{3}{4} \left(\frac{1}{4}\right)^n$. После тога прерази Архимед, помоћу посредног испитивања, на саму пец, па изводи, да одсечак параболоинот није може бити већи нити мањи од $\frac{1}{4}$ оног троугла, који с њиме има исту осовину и висину. Држи до- каз за исти закон изведе је Архимед врло ориџи- нално приликом испитивања о равнотежи и кон- струкцијама тачке тежишта.

Архимед је написао две књиге о *квадрату кружних*, које се занимају квантажињем дугине то- нења извесних тела, а њихове геометријске особине израђене су у нарочитом спису, у књизи *Конути и Сферони*. Под коноидима и сфероидима разуме Архимед она тела, која постају обртанем параболое, елипсоиде и хиперболе око своје осовине, и која се давањем зову: ротациони параболоид, ротаци. елипсоид и хиперболаид. Да би знашао њихову запремину, кубатуру, пресеца их Архимед равнинама, које су паралелне и једнако удаљене, те тако између сваке две пресечне равнине добија по један део тела, сани цилиндар. Према томе, збир свију већих пи- линдара и збир свију мањих, образоваће две пра-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

нице, између којих се налази запремина ротацијоног тела, и која ће бити све одређенија, што су пресечне равнине ближе једна другој. Другим речима, Архимед налази кубатуру поменутих тела по таквој методи, у којој наилазимо на исте мисли, на којима је основана и наука одређених интеграла. Том приликом изводи врло удесно и *квадратуру елипсе*, па у исто време показује, како би се за сваку елипсу могло наћи бескрајно много конуса и цилиндара, на чијим би се огрточним површинама она налазила, дакле управо аналогично ономе, што се разуме обично под *перспективним и пројективним особинама кривих линија*.

Архимед нам је оставио још једно стереометријско дело: *две књиге о кугли и цилиндру*. Намера је овог дела, да докаже три нова закона: 1), да је површина лопте равна четворогубој површини њеног највећег круга; 2), да је горња површина лоптиног одсечка толика, колики је круг, коме је полупречник права линија повучена из темена одсечка до обима основног круга; и 3), да цилиндар, коме је основна површина највећи лоптин круг, а висина њен пречник, или другим речима, цилиндар, који је око лопте описан, већи је за половину од лопте, а толико је и цилиндрова површина већа од лоптине. Последњи би се закон могао и овако исказати: *садржина лопте износи две трећине оног цилиндра, који је окружава*. Изгледа, да је Архимед између свију својих математичких проналазака приписивао највећу важност овим законима; бар је то за лопту и цилиндар, јер је желео, да се по смрти његовој слика тога закона изреже на његовом надгробном камену, — што је и учињено.

Најзад нам остаје још, да прегледамо један врло важан геометријски спис Архимедов, а то је: *Књига о пужним линијама*.¹⁾ По садашњим појмовима пужна је линија — *Архимедова спирала* — представљена обрасцем $\rho = a\delta$, и она се јако удаљује од елементарне геометрије. У ствари, пужна је линија прва од оних, које постају двогубом врстом покрета и крећућих се елемената у исто време. Видели смо, да је Динострат за постанак

¹⁾ Fr. X. Lehmann: die Archimedische Spirale mit Rücksicht auf ihre Geschichte. Freiburg, 1862.

свога квадратикса употребљавао покретање две праве линије, где је та крива линија била геометријско место за њихову пресечну тачку. Код Архимедовог пак покрета се права линија и тачка; јер Архимедова дефиниција гласи: *Кад се у некој равнини права линија покреће с једнаком брзином око једне своје крајње тачке, док не дође на место, одакле је кретање отпочела, и кад се у тој линији у исто доба покреће и нека тачка с једнаком брзином, почев од непокретне тачке линије, онда ће та тачка описивати пужну линију у равнини.* — Нема сумње, да је посве коректно име *„Архимедова спирала“*, које сада носи ова пужна линија. Тврдило се, да ову линију, као и сâм закон, није пронашао Архимед, већ његов пријатељ Канон. Но *Нице* (Nizze) је својим ваљаним издањем Архимедових списа оборио то мишљење и довољно показао, да је сасвим неосновано. Архимед је шта више слао Канону овај свој проналазак, као што је био код тадашњих научењака обичај, а по смрти Канона чекао је још дуго, да види, да ли се још ма ко занима овим задатком, — па је тек онда изнео свој проналазак у поменутом спису. — Модерни математичар, који је називао, да да криве линије такве природе, какве је спирала, расправља само помоћу инфинитезималног рачуна, не ће се моћи довољно надивити вештини и моћи Архимедовој, с којом он у чудноватим применама рукује употребљујући елементарна средства. Неколико лако изведених сразмера и неједначина, разлагањем простора пужне линије на исечке (секторе), од којих је сваки мањи од спољашњег а већи од унутрашњег кружног исечка, — то је цео научни апарат, помоћу кога је Архимед нашао *квадратуру пужне линије* и повлачио *дирку на ма коју тачку те линије!*...

Да напоменемо само, да нам је од Арапа заостала још једна књига Архимедова; то су *Избрани закони* или као што наслов немачког превода гласи: *„Wahlsätze.“*

Ето, то су математични радови овога цина у науци, коме у целој историји човечанства не налазимо равна! Један од чувених математичара последњега доба јасно нам је насликао, у једној својој реченици, шта је Архимед био за историју

наука: „највећи математични ђеније старога доба, који се сваком стазом провукао (све тешкоће савлађивао), и који је као стварајући краљ задавао многа посла кочијашима“!...

Остаје нам још да напоменемо неке његове важније *механичке* и *физичке* радње, који су му управо и задобили онако велику славу.

На првом је месту *истраживање количине злата и сребра* у круни краља Јерона, чиме је поставио темељ науци Хидростатици. Витрувије, писац августинског доба, прича ствар овако. Архимеду је било наручено да се увери, има ли преваре у начињеној круни. Кад је он био једном у купатилу, улазећи у каду, која је до врха била напуњена водом, случајно примети, да је толико исто воде истекло из каде, колико је од прилике његово тело. Ова опаска, — коју је можда већ и неко други пре њега учинио, не предвиђајући корисну примену, која беше тако проста истина, — беше Архимеду довољна, да изведе поменуте пооледице. Количина истиснуте воде, — тако је он мислио, — зависи само од запремине употребљеног тела, а не и од тежине његове; јер се тежина тела при једнакој запремини мења према природи материје, из које се тело састоји. Различне материје имаће при једнакој тежини различну запремину. Према томе, кад би се образовала чиста златна маса за себе и чиста сребрна за себе, а да обе буду једнаке тежине с круном, онда би сребрна маса имала већу запремину, па би највише воде истиснула из суда, који је до врха напуњен, за тим круна, ако је смешана из оба метала, мање, а вајзад злато најмање. Ови закључци, па и ако нису довољно јасно изведени, изгледа, да су се изненадно породили у духу Архимедовом. Он виде, да сразмерно запремање при једнакој тежини даје количину, која се може одредити помоћу познатог посматрања, што је данас познато под именом „друштвених рачуна,“ — количину, која би могла да определи саставни део какве металне масе, и која је данашњим физичарима позната у обртном смислу као *специфична важина*. Обузет радошћу, што је ово открио, Архимед је скочио из каде, па је онако необучен

трчао кроз улице у свој стан, вичући: „нашао сам! нашао сам!“ — *εὕρηκα*. —

Други податци о томе налазе се у једном спису „О важини и маси“, који су јамачно могли бити изнесени око 500. год. Ту се проналазак специфичне важине какве материје ослања на *двогубо* мерење. Кад се тело мери најпре у ваздуху, а после га меримо потопљено у води, онда ће тело други пут изгубити на ваги толико од своје тежине, колико износи истиснута количина воде; и на тај начин, у односу првобитне тежине према губитку, добија се специфична важина тела. Овај други поступак свакојако је претпостављен оном првоме, јер се мерење тежине тела могло навек извршити на тачнији начин, него мерење истиснуте течности. Сем тога лакше би се могло показати, да је Архимед знао хидростатички закон, на коме је основана метода двогубог мерења. А вероватно је, да је Архимед имао најпре пред очима оно непосредно мерење, и да је тек доцније пронашао посредну методу, пошто је практична тешкоћа прве изазвала ову другу. Но свакојако, откриће је било од великог значаја, као што су га већ и савременици умели оценити. Краљ Гелон, који је био занет радовима и научним духом Архимедовим, а постакинут овим открићем, узвикнуо је: да у будуће неће ни најмање посумњати у оно, што би Архимед тврдио!...¹⁾

С тога, што је Архимед поменутим открићем поставио основу хидростатици, треба га сматрати и као оснивача статике и механике чврстих тела, јер је тиме доказао и закон: да и *неједнаке тежине на неједнаким крацима полуге могу представити равнотежу*, кад су само производи, из дужине крака и тежине, међу собом равни. На основу овог закона конструисавао је Архимед дизалице (Hebemaschinen), макарре (Flaschenzüge) и сличне справе, помоћу којих је једном сам краљ Јерон пустио на море једну огромну тешку лађу. Колико је схватао важност овог закона, показују његове сопствене речт: „*ῥῶρ μοι ποῦ στῶ καὶ*

¹⁾ Цицеро је назвао Архимеда: „humilen homunculum“ (скромни човечуљак); а Силвије Халико изразио се о њему овак: „Nodus opem, seid cui coelum terraeque paterent“ (Без икаква пмања, но коме је и небо и земља приступна.)

την κινήσῃ“ — дајте ми где ћу да станем, па да вам земљу покренем!...

Постојале су многе примене његове механичке науке, као : завртка као сирава за издизање воде; његова прослављена небесна лопта, начињена од стакла, која је служила за преставу покрета небесних тела; и четрдесет других механичких проналазака нижег реда.... За краља Јерона направио је велику лађу са 20 весларских клуна, која је могла одговарати свакој жељеној брзини на чудновати начин. Да напоменемо још и хидрауличку оргуљу (Wassergorgel), коју је пронашао, као и његову геометријску забаву, поделом квадрата на 14 комада различног многоугластог облика, из којих је било могуће склопити све могуће слике....

Последњу перијоду свога живота посветио је Архимед служби свога народа и отаџбине. Од 214. год. почели су Римљани нападати на Сиракузу, и Архимедови проналасци, сва брига и рад, беху управљени једино против непријатељских напада, — и то је трајало скоро две године. Поред разноликих дизалица, с којима су дизане у вис непријатељске лађе, те се при наглој падању разбијаху у комаде; поред справа за бацање камена, свију врста, које су у то доба замењивале данашње топове; — Архимед је конструисавао *сажижљива огледала*, с којима је — по причању Зонара и Цецеса — спаљивао непријатељске лађе на великој даљини.¹⁾ Тек 212. г. освојише Римљани Сиракузу, те тада Архимед изгуби живот, при чему паде као жртва суровости једног римског солдата, који га није познавао. Познате су и приче о његовој смрти, које нам поменути писци износе. Кад су Римљани освајали варош, Архимед се баш тада бавио геометријским испитивањем, па је за ту цел цртао слике на уличном песку; и, кад га је непријатељски војник напао, Архимед му је — у

¹⁾ Хватајући сунчане зраке из јако углачано метално огледало од 1 метра у пречнику кривине, може се добити у његовој жици тако велики ступањ топлоте, да се за неколико минута топи кремен, пловућац, бакар, сребро, па и гвожђе.... Бифон је начинио сложена таква огледала, са силом, која доказује могућност факта, што се приписује Архимеду, — и успео је, да запали смољаву ласку на даљини од 68 метара.... Види: *А. Ганоа* Експериментална физика, I. део, стр. 358.

страху за своје слике — викнуо: „Noli turbare circulos meos“ (Не дирај ми кругове). Но сурова рука непријатељска не само што није хтела да поштеди његове слике, него је лишила живота овако славног и великог човека, какав беше Архимед! Римски војсковођа Марцел жалио је за смрћу тако чувеног противника, па му подиже споменик, наредивши, да иу се на камену изреже слика о лопти и цилиндру, по оном закону, што га је Архимед пронашао, што беше и његова сопствена жеља, као што смо напред споменули. Но његови земљаци као да брзо заборавише на славу и користи, које им је Архимед придобио, па му напустише гробни споменик тако, да га је Цицеро, који се бавио тамо неко време као квестор Сицилије, једва нашао, обрастог у корову, познав га по натпису; и том га је приликом обновио. —

III

Савременик Архимедов *Ератостен* родио се у Кирени, 276 год. пре Христа, на 11 година после рођења Архимедова.

Ератостен је највећи део свога живота пробавио у Александрији. Тамо га је у младости васпитавао управник велике библијотеке, чувени Калимах. За тим је био неко време у Атини, где се толико приближио ученицима платонске школе, да су и њега сматрали као платоничара, и ту се одао на дубље математичке студије. Као што прича Свида, позвао га је краљ Птолемије Евергет натраг у Александрију, да буде последник свога учитеља Калимаха, да управља александријском библиотеком. Последње дане свога живота, удаљен од библијотеке, провео је Ератостен у беди, а као слеп умр'о је око 194 године.

Научни значај Ератостенов врло је различан. Изгледа, као да је он највећу важност приписивао литерарној и граматичкој радњи, јер је сам себи радо придавао име *филолога*. Поред тога бавио се и астрономијом, географијом, историјом, а нарочито математиком. Њега су називали „Бета“ (β). Значај тога надимка двојак је. Неки веле, да

та је добио с тога, што је био други управник велике библиотеке; други пак, што је вероватније, да је с тиме карактерисан као други Плато, као човек, који је умео да стече бар други ранг на научном пољу. Тако је и астроном Аполоније за време краља Птолемија Филопатора, који се занимао испитивањем месеца, назвао „Епсилон“, јер је писмо ϵ имало облик месеца.

Од математичких списа Ератостенових познато нам је врло мало; но и то мало довољно нам сведочи бистрину Ератостенову и важност његових математичких радова, да морамо сажаљевати, што нису додanas сачувани сви његови списи. Ератостен се занимао са оба правца математичких испитивања — и геометријом и аритметиком.¹⁾

На првом месту напоменућемо Ератостеново писмо краљу Птолемију Евергету, што нам га је оставио Јевтокије из Аскалона у своме коментару на Архимедове књиге о лопти и цилиндру. У том писму прича Ератостен за *удвојавање коцке*, о чему смо пређе говорили. Ту нам он сам износи своје решење тога задатка, помоћу некакве справе, коју је за ту целъ пронашао. Справа је по својој употреби названа „мезолабије“, а била је у то доба јако изашла на глас. Састојала се из три једнаке правоуголне дашчице од дрвета, слонове кости и метала, које су биле утиснуте између два лењира, на којима су била три жљеба, тако, да се једна дашчица могла преко друге помкати.... Ератостен је толико ценио овај свој проналазак, да је један примерак посветио некоме храму, и за вечну успомену обесио га у том храму с натписом у стиховима, који су укратко казивали начин употребе те справе. Сам тај натпис — епиграм из девет дистиха — важан је и са својих споредних напомена; тако се нпр. у њему казује, да је Менехна извршио троструки пресек на конусу.... Папус нам на неколико места говори о Ератостеновом делу „о медијететима“, које је у свези с геометријским местима, али је неизвесно, да ли се у томе делу говори и о удвојавању коцке. —

¹⁾ Godofr. Bernhardt: Eratosthenica, Berlin. — Fabricius, Bibliotheca Graeca (ed. Harless) IV.

Од Ератостенове Аритметике остали су нам само одломци. Тако нам је Никомах сачувао његов спис под именом „Сито.“ Сито је у аритметици метода, по којој се могу *сви прости бројеви* (Primzahlen) пронаћи. За рад тога испишу се редом сви непарни бројеви почињући од 3 — тако вели Ератостеново правило. — За тим се превуче првом сваки трећи број после 3, чиме су изостављени сви садржиоци од 3; после тога прелази се на број 5, па се предцртава сваки пети број, не гледећи на то, да ли је какав број предцртавањем већ изостављен, или не; тиме су изостављени садржиоци од 5. Кад се ово продужи и даље, чинећи разлику само у томе, што се ни један превучени број не употребљује као полазни број, онда ће нам најзад, после таквог „просејавања“, остати само прости бројеви. На тај су начин поништени сви сложени бројеви. Код Ератостена нема у почетку простог броја 2, јер га рачуна у парне бројеве, ма да га је Јевклид уврстио у прости бројеве.

Истина, у Ератостеновој методи просејавања не огледа се бог-зна каква оштрина мисли, али се она ипак важна са свога историјског значаја, јер нам казује доста знатан напредак у теорији бројева. Треба се обазрети само на то, како је та ствар онда стајала. Најпре су просто само *разликовали* прости бројеве од сложених, па су изводили неке особине сложених бројева из простих. Други је корак напретка био у томе, што је Јевклид показао да је број простих бројева *бескрајно велики*, те да по томе није могуће пронаћи све прости бројеви. Сад тек добија значаја Ератостенова метода као трећи корак напретка, по којој су се могли пронаћи прости бројеви у реду од ма колико чланова, па је с тиме и преостава простих бројева зависила сасвим од воље аритметичара, коју ће границу поставити. Но свакојако, овако откриће после Јевклида морало је изгледати незнатно. И, после онако прецизно израђених Јевклидових Елемената, појамно је, за што нису сачувани и сви радови Ератостенови.

Толико само о математичком раду Ератостенову.

Но већа слава Ератостенова долази од његових *географских* и *историјских* списа. Он је

писао поему о земним зонама. Определио је размак између тропа, па је нашао, да је $\frac{1}{8}$ целог обима. Он је први од грчких (философа) научњака, који је покушавао да измери величину земље, узимајући у рачун растојање између Александрије и Сијене, па је нашао, да диференција између њих износи $\frac{1}{50}$ земног круга.¹ Он се старао да ослободи географију од легенда, којима ју је сујевјерије векова окитило и претрпало. У географији га можемо управо сравнити с Александром Хумболтом, јер се бавио не само описивањем онога, што постоји, него и општим погледима на постанак и узроке промена. — Међу историјским одломцима његовим што су заостали, најважнији су они из хронике о тивским краљевима. Он се уздао да ослободи историју, као и географију, од митова, који је нагрђују, у чему је наишао на велики отпор код људских предрасуда и интереса. До нас

¹ Види Дрепера: Историја умнога развитка Јевропе, превео М. Ракић, стр. 106.

је дошло неколико забавних анекдота, како је о томе мислио. Он се усудио да посумња у историјску истину Омирових прича: „Ја ћу веровати у њих, кад ми се покаже козар, који је начинио оне ваздушне меове, које је Улис, враћајући се дома, добио од Сола...“

Да би показали, колика је разностручност Ератостенових радова, да наведемо само неколико наслова његових списа: „О Добру и Злу“, „Хронолофија“, „Премеравање земље“ „О Комедији“, „Географија“ — потцун систематички опис земље у три књиге: физички, математички и историјски, — „Катастеризми“ (каталог од 475 главних звезда), итд.

Веле, да је Ератостен, проводећи последње дане свога живота у беди, омрзао на свет и на свој живот, па се — доживевши осамдесет година — навалице уморио глађу.

(СРБИТЕ СЕ)

ИСТОРИЈА БЕОГРАДА

(ЗА ПОТРЕБУ ОСНОВНИХ ШКОЛА)

1. **Старо име Београда.** Београд се није свакад овако звао, као што се данас зове. Његово је старо име друкчије. Ову варош звали су пре много стотина година „Сингиндунум.“ Ево како се прича, за што су ту варош и град звали „Сингиндунум.“ У старо време, кад Срби нису живели овде, већ неки други народ, звао је тај народ своје трговце „Сигини.“ По имену тих трговаца, који су живели у овој вароши, и варош се прозвала Сингиндунум. Грци опет називали су Београд Нандор Алба.¹ Ово место на коме је сад Београд, и ова земља у којој сад живи наш народ, била је под управом (старог) народа, који се звао Римљани.

¹ У V књизи Гласника српског научног друштва вели се, да су Лигури звали своје ситничаре трговце и крчмаре Сигини, и да је отуда дошло име вароши Сингиндунум. Истина ово се не тврди позитивно, јер се напомиње, да су Кичарци звали Сигини, коцка, али се изводи једна вероватноћа, да је име граду могло отуда доћи. Због тога се ово и напомиње као причање а не као факат.

Римљани су управљали овом нашом земљом и народом, који је у овој земљи живео.¹ Овај стари народ, који се звао Римљани, да би лакше чувао земљу од непријатеља, зидао је многе градове. Због тога се зна, да стари Сингиндунум, а садашњи Београд, није нико други зидао него стари Римљани. Место на коме је сада Београд, згодно је и за трговину, јер поред њега теку две големе реке, Дунав и Сава. По великим рекама могу да плове лађе, па трговци натоваре свој еспап и терају на лађама у друге земље, а отуд довлаче други еспап, који је потребан у њеној вароши. За одбрану од непријатеља згодно је место с тога, што је са две стране опкољено водом, па непријатељи не могу да приђу и да опколе цео град и целу варош. То је у старо време било још мучније него данас, јер онда није било оваког оружја, какво је данас. Данас топови руше и најбоље градове и вароши.

¹ У пределу Сингиндунума живели су Мизјани, народ, који је био сродан са Панонцима и Тракијанцијима. Гласник V стр. 134.

Стари град и варош Сингиндунум, зидат је још пре него што се Христос родио. Од тада је протекло много (стотина) година. Да је варош Београд и његов град одавно зидан, зна се по томе, што су стари Римљани, још пре Христовог рођења, држали у њему своју војску.¹⁾ Али стара варош и стари град није био овако сазидан као данас. Много пута нападали су на Сингиндунум разни народи и отимали га, па су га рушили. Кад су га стари Римљани повраћали у своје руке, они су га опет поправљали и дозиђивали. С тога вам не могу ни причати какав је изгледао стари Београд.

Један римски цар, који је био родом из нашега Ннша и који се звао Јустинијан а био је од словенског племена, од кога смо и ми, поправио је Сингиндунум,²⁾ окречио је град и украсио варош. Од то доба почели су Сингиндунум неки звати Београдом. Београд значи: „бели град.“ Од цара Јустинијана Београд је био непрестано у рукама римских царева. На њега је нападао један народ, који се звао Авари и једном су га били отели, али су га Римљани опет брзо повратили у своје руке. Тако се око Београда често проливала крв, и сваки је гледао, да га докопа у своје руке. Старо име Београда почело се све више заборављати, од кад су се у ове земље населили Срби. Ја сам врло кратко испричао о старом имену Београда, и о томе, ко је Београд зидео, а сад ћу причати, шта је даље било са Београдом.

2. Београд у рукама Грка, Маџара и Срба. Римска царевина, у којој је Јустинијан управљао, прозвала се доцније грчка (византијска) царевина. Кад се наш народ доселио у ове земље, он се покоравоо грчким царевима. Али мало по мало наш народ добије своје силне владоце, који се нису хтели покоравати грчким царевима. Такве владоце добио је наш народ по што је протекло око 400 година, од кад се доселио у ове земље, а од тада има много стотина година. (1244 год.) У то време био је преко Саве и Дунава силан маџарски народ, који и сад тамо живи. Маџари су често нападали на ове земље у којима ми сад живимо. Кад српски народ још није имао једнога свога владоца, већ су српске земље биле раскомадане на више владара, онда је Маџарима лако било, да нападају на српске земље. Маџари,

отимајући српске земље морали су најпре отети Београд. Ево како се прича о томе освојењу Београда.

Маџари се зарате с Грцима. Они скупе велику војску и опколе Београд. Најпре се договоре са старешином града и потилате га, да им буде на руци, да град освоје. Три месеца нападали су Маџари на Београд, али га нису могли освојити, и ако им је старешина града био на руци. Један пут кад је ветар јако дувао, плане ватра по целој граду. Прича се да је некаква девојка, која је била заробљена, запалила грађевине у граду да би се од ропства избавила. Док су се у граду старали да угасе ватру, докле Маџари јурну и отму варош, па опколе град. Грци, који су бранили град, морали су се предати. Кад су отишли из града оставили су Маџарима сву храну, оружје и другу војничку спрему. Маџари су држали Београд неколико година (преко 40 година?), па је опет пао у руке Грцима. Али то није дуго трајало, па се опет морала проливати маџарска и грчка крв око Београда. Маџарски краљ (Стеван II) завади се са грчким царем (Јованом Комненом). Они су се завадили с тога, што је један маџарски војвода био побегао грчком цару. Маџарски краљ тражио је, да му грчки цар изда тога војводу, а он није хтео, и с тога се између њих отпочне рат. Маџарски краљ пређе Саву с војском освоји Београд. Многе грађевине Маџари разруше, па камен и циглу пренесу на ону страну Саве и Дунава и на обали Дунава сазидају варош Земун. Али није много протекло, па су Грци ударили на Маџаре и од њих отели Београд. За тим су прешли Саву, па и Земун отели и разрушили, а Београд на ново утврдили и поправили.¹⁾

Тако је Београд прелазио из руку Грка у руке Маџара, па су га опет од Маџара отимали Грци. На неколико стотина година, по што су Срби дошли у ове земље, имали су они своје силне владоце од породице Немањића (1159—1367 год.) Од те је породице и св. Сава, који је први био код нас архијепископ, а то је црквени старешина као сад митрополит. Кад је од Немањића породице владао у Србији Урош I велики, он је се био завадио са Маџарима. После неког времена он се измири са њима, и ожени свога сина Драгутина са ћерком маџарског краља Стевана. Драгутин добије од маџарског краља као миз Београд и још неке земље. То је било око 1262 године. Од тада је Београд био у рукама Срба скоро

1) У Сингиндунуму је становвао четврти легион Флавијев. Из Автониновог путовања пак види се, да је у Сингиндуну био војени стан. Оба ова факта сведоче о старости саме вароши. Гласник V. стр. 139.

2) Сингиндун је био запао у руке Готима. Кад се Јустинијан заратио с Готима (525 год. по Хр) отео је од њих Сингиндунум и украсио га Гл. V стр. 147.

1) Ове ратове са Маџарима водио је грчки цар Манујло, који је познат као моћан грчки владар. Он је тада имао толико превласти у српским земљама, да је постављао и збацивао српске жупане по својој вољи.

60 година, и то за време краља Драгутина и Милутина. По што умре краљ Драгутин, онда његов брат Милутин узме све његове земље па и Београд. Али на њега устане маџарски краљ и отме му Београд, и Мачву (1318 године). Тако је Београд дошао опет у маџарске руке и био је у њиховим рукама око 35 год (од 1318—1353). Најсилнији владалац од Немањића породице био је цар Стеван Душан. Тај силни цар био је освојио многе земље од Грка, па је освојио и Београд од Маџара. Цар Душан подигао је и још боље утврдио и украсио Београд (1353 г.). После цара Душана Београд је био у српским рукама врло кратко време. Његов син Урош био је врло слаб и млад, па није могао сачувати велику државу свога оца Душана. Маџарски краљ Људевит пређе Саву са војском и освоји од Уроша Мачву и Београд и опљачка многа места (1358 год.) Београд је био у рукама Маџара 24 године, па га је кнез Лазар Грбљановић отео од Маџара (1382 г.).

Ви сте слушали у песмама о српском кнезу Лазару. (Ко зна неку песму о њему?). Он је такође управљао Београдом, али га је био разрушио, да се око њега не отимљу Маџари. Цар Лазар је седео у Крушевцу, и ви сте сигурно чули како се у песми пева овако:

«Собет чини српски цар Лазаре
У Крушевцу граду бијеломе
Сву господу на собет позива и т. д. и т. д.»

Али по што је цар Лазар погинуо на пољу Косову, отпочео је владати његов син Високи Стеван. Високи Стеван није хтео остати да живи у Крушевцу „граду бијеломе,“ као што се у песми пева, већ је седео у Београду. ¹⁾ Он је Београд поправио, утврдио и подигао у њему много лепих грађевина. Од онога доба, од кад је у Београду седео Високи Стеван, у нашим се песмама зове Београд „столни Београд, а то значи град у коме седи владар. С тога се у песми и пева овако:

»Још зорица није забјелила,
»Ни даница лица помодила,
»Бијела је вила покликнула,
»Са Авале зелене планине,
«Вила зове у Биоград стојни,
«По имену два брата Јакшића,
Јакшић Митра и Јакшић Шћепана» и т. д.

Но после смрти Високог Стевана сина цара Лазара, Београд је опет пао у руке Маџарима. Ђурђе

Бранковић сестрић Стеванов, а син Вука Бранковића, онога, што је издао Србе на Косову, предао је Београд Маџарима. Доцније су од Маџара отели Београд Турци, но слушајте: сад тек настају крвави бојеви око Београда између Маџара и Турака. Сад ћу причати о тим бојевима.

Кад је Ђурђе Бранковић предао Београд Маџарима, он се преместио у Смедерево. Смедерево је на источној страни од Београда и удаљено је од њега девет сахата. Ђурђе Бранковић који се прозвао Смедеревац, с тога што је седео у Смедереву, утврдио је, поправио и улепшао Смедерево. Пре 440 година (1439) Турци ударе на Ђурђа Бранковића и отму му Смедерево и целу Србију. Али Турцима то није било доста. Турски цар (Мурат II) заповеди те се крену силна војска и опседе Београд. Турци су нападали на Београд што су жешће могли, али је све било узалуд. Један пут Турци јурише са големом силом на град. Заповедник града нареди, те се припали барут у једноме опкопу, који је за то био спремљен, и много хиљада (17000) Турака на месту изгину. Седам месеца нападала је турска војска на град, али све узалуд. Кад је турски цар видео, да му је изгинуло много војске, он остави град и са оно војске, што му је остало врати се натраг. ¹⁾

2. Бој под Београдом између Маџара и Турака. (1456 год.)

Ђурђе Бранковић — Смедеревац, ратовао је често и много са Турцима. Србима су у тим бојевима често помагали Маџари. У то време био је у Маџарској чувен, славан и вешт војвода Сибињанин Јанко, који је често побеђивао Турке. Сибињанина Јанка често певају у нашим песмама. Ево на прилику у једној песми пева се о њему овако:

„Оправља се војвода Јанко,
„Оправља се на Косово равно.
„И он води Секулу нећака;
«Ал' беседе сестре Секулине:
„Ујко Јанко немерено благо!
„Ти не води Секулу нећака,
„Секула је још нејако дете,
„За Секула не изгуби главу;
„Секула је јединац у мајке“ и т. д.

Кад су Турци пре 428 година (1453 год.) освојили од Грка Цариград, онда су се препали и Срби и Маџари и Немци и други народи, јер су знали, да Турци неће мировати. И одиста они нису мировали.

¹⁾ Војничка историја Београда стр. 7 и 8. У овој се књижици и почиње војничка историја Београда са догађајем, који смо горе испричали и свршава се са бојевима Лаудановим.

¹⁾ Dr. Konstantin J. J. Jreček, die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel стр. 148

Прво су ударили на Србију. После многих бојева Турци су отели готово сву Србију и све важније вароши и градове у њој (као на пр. Ново брдо и др.) По што су отели готово сву Србију, био је дошао ред на Маџарску, али је турски цар знао да се неће лако моћи борити са Маџарима док је у њиховим рукама Београд. С тога је смислио да најпре, по што по то, отме од Маџара Београд. Турци се почеше спремати што жешће могаху. Чим за то дознаду Маџари, односно се и они спремати. Маџарски краљ (Владислав) одреди Сибињанин Јанка, која се друкчије звао Хуњади, да спреми војску и друго што треба за рат. У овоме спремању за рат, и у самом рату, Сибињанин Јанку највише је помагао калуђер Јован Капистрански. Он је ишао по народу са крстом у руци и проповедао рат против Турака. Јанко опет постави главног старешину у граду београдском и нареди да се спреме за бој са Турцима. Он сам скупи што је могао више војске, и настани се са оне стране Дунава да напада на Турке.

Турски цар (Мухамед) крене своју силну и одабрану војску (од сто педесет хиљада) и упути се на Београд. Уз Дунав ишло је под Београд двеста турских лађа; са собом пак вукао је цар триста великих топова, да пуца на град и варош. Осем тога, цар је понео и седам великих машина, да са њима убацује големо камење у град. Са целом овом силом и спремом паде турски цар пред Београд. Око целог Београда видели су се само турски шатори, а на једном брежуљку блистао се царски шатор опкољен царском стражом, све од самих јаничара. Турски цар подиже више магацина за храну, барут и друге војничке потребе. Турска војска непрестано је стизала наоружана стрелама, и копљима. Кола и патоварене камиле непрестано су стизале у турски логор. Грдни чопори волова и бивола догоњени су у турски логор за храну турским војницима. Турски цар направи воденице где ће се млетти брашно, и пекарнице где ће се пећи лебац за војску. Осим свега овога Турци су повели са собом много паса, да једу мртва тела војника и коња, који изгину у боју.¹⁾

Цар Мухамед заклео се пророковом брадом да ће за петнајест дана отети Београд. С тога чим смести војску око Београда опусту, поплачка и попали сва околна места око Београда. За тим отпоче и дању и ноћу пуцати из топова на варош. Зидови око вароши и зидови града рушили су се од силе турских топова. Оно мало војске што се у граду налазило борило се јуначки, али готово у залуд. Из града се

није смело излазити грдној турској сили на сусрет. Хране не беше довољно и из дана у дан настајала је све већа невоља у граду. Сибињанин Јанко стајаше с оне стране Дунава, али његова војска беше тако мала, да се није смео усудити, да напада на голему турску војску. Он је чекао да скупи већу војску и доиста неке војводе доведоше му још војске. Калуђер Јован Капистрански доведе му у помоћ доста људи; али ти људи нису били научени ратовању, већ су на позив калуђера пошли у бој против Турака, да погину за веру хришћанску. Осем тога они беху ненаоружани, но Сибињанин Јанко опет намисли да се бори и са оваком војском.

Сибињанин Јанко морао се постарати, да протури у град још војске, хране и оружја. Али то није било лако. Око целог Београда стајала је турска војска, а на Дунаву турске лађе. Јанко смисли да нападне турске лађе, које су стајале на Дунаву. С тога он нареди да се спреме за бој све лађе, које су тада биле на Дунаву. Старешини града поручи, да и он приправи своје лађе за бој, па чим види да он напада на Турке, да и он (старешина града) удари Турцима са леђа. Јанко напуни своје лађе храном, оружјем и другим потребама, и у лађе смести одабране војнике, који ће се борити са Турцима. Јанко раздели осталу војску на двоје. С једне стране Дунава заповедао је војском сам Сибињанин Јанко, а с друге стране калуђер Јован Капистрански. Кад Турци угледаше, да се Јанкове лађе приближавају њиховим лађама, они се подемеваху малим њиховим лађицама! Али на брзо видеше да ту нема никакве шале. Јанко оздо, а војска озго из града нападоше Турке, што жешће може бити. Топови су одјекивали, а рањеници су јаукали тако, да је страшно било слушати. Дунав се обоји крвљу, и мртва тела војника, који су изгинули, пловила су низ Дунав. Бој је трајао пет сахата, и после страшне и мучне борбе, Јанкова војска навлада Турке. Многе турске лађе потопише се у Дунав, многе су биле искварене тако, да нису ни за што вредиле, а четири велике лађе, пуне хране и оружја, отеше Јанкови војници. Пет стотина Турака изгину и ретко који оста, који није био рањен у томе боју.¹⁾

Од ове победе на Дунаву била је за Јанка велика добит. Он проводе у град нову војску и однесе доста хране и оружја и тиме охрабри и оне војнике што су у граду били. Али Јанко је потукао само турску

¹⁾ Бој под Београдом од др. Н. Кретића. Гласник ученог друштва књ. XIX стр. 37 и 38. У овом чланку описан је бој под Београдом врло опширно.

¹⁾ Бој под Београдом од др. Н. Кретића. Гласник српског ученог друштва књига XIX. Страна 42, и 43 и 44. Ова борба с Турцима, на смрт и на живот, значила је за Хришћане смрт, ако не би победили, јер не би могли провести у град још војске и провезти хране и оружја.

војску, која је била у лађама на Дунаву, а око града и вароши стајала је још голема турска војска и Јанку је ваљало победити и ту турску силу. Његова војска не беше научена ратовању, с тога од подели сву војску на мала одељења и одреди старешине, који ће их учити ратовању (војничкој вештини).

4. Вој са турском војском око Београда

Кад је турски цар довео своју војску под Београд, он се закдео пророковом брадом да ће за петнајест дана отети Београд. Али ни пророк ни пророкова брада не помогаше му, јер му Јанко потуче војску, која беше у лађама на Дунаву. Турског цара тако је то наљутило, да је се на ново закдео, да ће за петнајест дана или отети Београд или погинути. С тога нареди да се из топова ослобде најжешћа ватра на варош и град. Јанко се брањаше јуначки и са својим топовима пуцаше на Турке. Тако је трајало неколико дана и у тој борби погибе од топа царев везир Караџа. Цар нареди да се јуриша на варош и на град.

Сибџанин Јанко видео је да се Турци спремају да нападају, па с тога је наредио све што треба, да се од Турака брани. Пред вече (21 Јула 1456 год.) упутише се Турци на варош и отпоче се крвава битка. Турски цар поделио је војску на четири дела, и одредио је да напада један део војске, а остали да стоје одморни, да одмене војнике у рату, кад се уморе. Јанко је предводио војнике, а Јован Капистрански ишао је с крестом у руци и викао војницима, да се боре у име Исуса Христа. Турци опет позивали су у помоћ пророка Мухамеда и јуришали на варош. Јанко је трчао од чете до чете, од једне гомиле војника до друге, и храбрио своје војнике, да се јуначки боре. Калуђер Капистрански поче се најпосле на једну кулу, где су га могли видети сви војници, па је одатле благосиљао војнике и храбрио их да се боље боре. Пуна четири сахата тукли су се испред вароши. Нове гомиле Турака наваљивале су све више и више, и најпосле уморена Јанкова војска морала је оступити натраг у варош. Турци јурну за њима и у вароши се, на пијаци, отпоче на ново крвав бој. Али било је узалуд. Турака је било много и Јанкова војска морала је бегати из вароши у град. Турцима не беше доста што отеше варош, већ почеше нападати и на град. Један турски војник поче се пузати уза зид градски, да на бедему побије турску заставу, и да Турке још више окуражи за бој. Тек што се он попе на бедем, а један Јанков војник долети к њему, и ухвати се с њим у коштац, и борећи се обојица се откопљаше низ бедем и осташе мртви. То поможе много Јанковој војсци. Турци не смедоше пузати уз градски зид, већ јурише на град-

ску капију и ту се започе крвав бој. Јуриш на град био је ноћу и кад Турци јуришише на градску капију, зарумени се на истоку зора. Чим се указа дан, Јанкова војска угледа у вароши и око града грдне гомиле Турака. Многе се војводе препадоше и спремају се да бегују. Али Јанко и калуђер Капистрански не оступише ни корака назад. Они се још надаху да ће победити Турке, па у невољи заповедише војницима, да умачу крпе у смолу и сумпор, да их прицаљују и да их тако запаљене бацају међу гомиле Турака. Од тих запаљених крпа припалише се хаљине на турским војницима и они се збунеше, и почеше бегати од града и вароши у поље, да се избаве од ватре. Јанко излети из града са војницима и почеше убијати забуњене непријатеље, и тако их са свим истераше из вароши.

После ове страшне битке, у којој је изгинуло много Турака, Јанко заповеди да његови војници не излазе из града и вароши, и постави на стражу одабране војнике. Али војници, које је довео Јован Капистрански и који су дошли да се боре за Христову веру, не послушаше Јанкову наредбу, већ су излетали из вароши и нападали на Турке. Једног дана калуђер Јован узе штап у руке, а његов барјактар разви барјак, па са неколико стотина (200) војника јурише на Турке. Турци нагоше бежати, кад видеше како их Јован изненада нападе. Турски цар покупи војнике, који су били у шанчевима, и остави само по неколико војника да чувају стражу, па се упути за Јованом и његовом војском. Кад стиге Јована и његове војнике, он их нападе и растера. Али док је цар голио Капистрана и његове војнике, Сибџанин Јанко излети из вароши са војском, нападне на шанчеве, па нареди војску за бој кад се цар поврати. И заиста турски цар по што растера Капистранове војнике поврати се шанчевима, али како се зачуди кад из шанчева осуше пуцати из топова на његову војску. Цар се трже са војском назад и заповеди да јаничари јурише на шанчеве, али то беше узалуд. Јанкова војска изађе из шанчева и дотера Турке до логора, па се ту на ново започе страшан бој. Кад настаде ноћ, Јанко се врати с војском у шанчеве и спремаше се да сутра дан опет отпочне бој.

Сутра дан Турцима не беше више до боја. Најбоља турска војска беше изгинула и сам цар беше рањен. С тога Турци још исте ноћи спремаше све што је нужно, повеше са собом рањенога цара и побегоше. Уз пут су много страдали од Срба, који су их пресретали у шумама и убијали. Турски цар проклињао је онај час, кад је пошао на Београд и нико му није смео никад споменути бој под Београдом. У томе боју изгинуло је много хиљада Турака, а мно-

го их је било заробљено. Јанко задоби до триста топова, многе турске лађе, много оружја и других војничких потреба. Но после ове славне победе над Турцима. Јанко је на скоро умр'о. Од многе крви, која је под Београдом проливена и од мртвих тела, која су у земљу била само зачепрљана, изроди се у Београду чума. Та болест нађе и на Јанка и он умре (11 августа 1456 год.). Неки воде да је Јанко умр'о од врућице, а неки од ране, коју је у боју добио. На два месеца после тога умр'о је и калуђер Јован Капистрански (26 окт. 1456 год.)¹⁾

5. Турци отимају Београд

После битке, коју је одржао над Турцима Сибњанин Јанко, Београд је остао у рукама Маџара 60 година (све до 1521 године). И ако су се Турци старали да добију zgodну прилику, да од Маџара отму Београд, опет им то није никако за руком испало. Пре 360 година (1521 год.) у Маџарској настану такви нареди, да се није могло искупити довољно војске, да се бране од Турака.²⁾ Чим су то Турци сазнали, турски цар намисли, да најпре отме од Маџара Београд. С тога нареди да се скупи голема војска и да се крене Београду. Старешине које су у граду заповедале, нити су имале доста војске, ни оружја, ни хране ни нигде ичега. Они потраже од маџарског краља, да им то све пошље, али узалуд, јер не добише ништа. Док су они чекали да добију помоћ од краља, Турци су већ стигли под Београд. Старешине града, кад виде, да је већ турска војска стигла, договоре се да се бране од Турака, док им траје и оно мало војске, оружја и хране, што су у граду имали.

Кад турска војска стиже под Београд, она се распореди око вароши и спремаше се да напада. Старешина града немајући довољно војске није се смео усудити да излази из града да брани варош. С тога су Турци напали најпре на варош и лако је узели. По што су варош узели, опколе град и стану га тући са све три стране из топова. Са града су одговарали маџарски топови и цела околина јечала је од пуцњава. Тридесет дана нападала је турска војска на град и све је било узалуд. Гомиле турских војника остале су мртве нападајући на град и турски цар већ се беше забринуо, шта ће даље радити. Али и маџарска војска гинула је и смањивала се сваки дан, тако, да је у граду било остало само још 400 војника, који су се могли борити. Турцима се јави срећа из-

ненада. То је било овако. Два цинцарина (Тракијанца) искраду се из града и побегну право турском цару. Они му покажу, да се град не може лако отети, ако се напада одовуд са југоисточне стране, јер су зидови врло велики и јакн; даље му кажу, да је град најбоље нападати од Саве, и да су с те стране градски зидови најслабији; и најпосле му кажу и то, да је маџарска војска изгинула бранећи град, да је остало врло мало војске и да је у граду настала највећа невоља због тога, што нема ни хране ни барута.

Кад турски цар све сазнаде, он одмах нареди, да се топови пренесу на островце, које се налази при утоку Саве у Дунав, и да се одатле оспе ватра на град, а да у то исто време јавичари јурише на град. Али у томе јуришу јавичари пострадају, јер их је изгинуло до 800 од топова, који су са града престано пуцали. То тако наљути турског цара, да је наредио, да се са три стране непрестано пуца из топова на град. Старешина града и ако је имао мало војске, ипак се држао и бранио јуначки тако, да су Турци двадесет пута нападали и ништа нису могли учинити. Турски цар био се јако забринуо, јер већ је било протекло четрдесет дана, како је опсео град, и отети га не могаше. Најпосле нареди он, да се испод зидова копају лагуми и да се тако руше зидови. (Лагуми су велике рупе, у које се мете по више барута, па се тај барут издалека припали и тако страшно пукне, да све прека и распада се, што се близу нађе.) То Турцима много поможе, јер се становници тако препадоше, да се одмах почеше договарати да се предаду. Старешина града молио је, претио и шта није радио, да то не чине, али је све било узалуд. Најпосле пристану сви да се предаду, и Турци им обећају, да ће их оставити на миру и да неће никоме ништа бити. Али за знак покорности, сви који су били у граду, морали су проћи кроз оружане редове Турака. Турци, као обично што чине, погазе своју реч и многе од оних, што су се предали, поубијају, а многе ухвате и на великим мукама уморе.¹⁾ За тим уђу у град и све што нађу опљачкају. Они то свагда тако раде, кад год отму које место.

Сад се Турцима испунила стара њихова жеља. Београд је био у њиховим рукама и они се више нису бојали, да прелазе Саву и Дунав и да нападају маџарску земљу. Од кад су турци узели Београд, Маџари и Немци морали су много пута од турске силе страдати, но ја (вам) не могу ништа о тим ратовима причати. Причаћу само, шта је даље било са Београдом.

Турци су држали Београд пуних 167 година (све до 1688 год.) За све то време Београд је био врло

1) Бој под Београдом од др. Н. Крегића. Гласн. XIX стр. 49, 60 и 61. Војничка историја Београда стр. 9.

2) Војничка историја Београда стр. 9.

1) Помен Београда Гласник књ. V. стр. 198 и 199.

важно место за Турке. Свака турска војска која је ишла у Маџарску, најпре је долазила у Београд и ту се одмарала, а ако се враћала из Маџарске опет је долазила у Београд. Маџари нису више никад могли повратити Београд у своје руке, јер је Маџарска много страдала од турских нападаја. Турци су већ били почели нападати и на земље аустријске државе, која је у суседству са маџарском државом. С тога ћу сад причати како су се Турци и Аустријанци борили око Београда.

6. Аустријанци отимају Београд год. 1688.

Београд је, као што сам казао, био под Турцима 167 година (до 1688 год.) Кад је Аустрија пре 195 година ратовала са Турцима, она их је често побеђивала. За то аустријски цар, да би се лакше могао бранити од Турака намисли да од њих отме Београд. С тога искупи голему војску (од 60000 људи) и предаде је војводи Максу Еманујлу, да с њоме отме Београд. Војска стиже у Земун и ту се одмори. За тим намести мост на Сави и пређе на ову страну, без икаквог турског нападаја. Турака је било у граду мало, и само су се уздали у тврдоћу града и више ни у шта. Аустријска војска распореди се на пет места око Београда и свуда ископа шанчеве. Кад су шанчеви били готови, главни старешина војске заповеди да се са свију страна напада на Београд. Топовска ватра осу се на град, али у залуд, градски зидови били су тврди. Аустријска војска нападала је преко 40 дана на Београд, и тек после толиког нападања пробиле су неке зидове и почели јуришати на град. Старешину града понуде да се преда, али он, и ако имађаше врло мало војске, не хте на то пристати. Макс Емануил, старешина аустријске војске, нареди да се са свију страна јуриша на град (6-тог септембра 1688 год). Јуриш је био страпан, али се турска војска тако јуначки борила, да не могаху ништа учинити. „С нама бог,“ повикале су старешине, и аустријска војска и опет су нападали на град, али су се Турци тако добро тукли, да је аустријска војска почела бежати. Тако је трајало два сахата, а кад заповедник војске Емануил, и његов млади ђенерал принц Јевђеније Савојски, о коме ћу вам други пут причати, видеше да није лако отети град, они искупише око себе војску, повадише сабље и пођоше напред вичући: „за нама мили синови, да победимо или да изгинемо.“ Сад тек отпоче се крвав бој с једне и с друге стране. Принц Јевђеније први излети на бедем а за њим сви бољи војници, и ту Јевђеније буде мало рањен. За њима навали сва аустријска војска и уђе у град, секући све што им шака падне. Чак нису штедили ни саму децу. Старешине турске

војске побегоше у тамницу, где су држали хришћане робове, поскидаше им окове, и почеше их молити, да им опросте, што су их мучили, и да моле Аустријанце, да им опросте живот. У том стигну до тамнице аустријски војници и сви у тамници повикаше да су Хришћани и војници их пустише да иду. Ту у тамници ухвати пашу, који је био старешина града и још његова два официра и одведу их војводи Максу Еманујлу. Паша паде на колена пред војводу и замоли га, да га не издаје Србима као роба. Војвода му одговори да код Хришћана није обичај, да људе продају као робове. ¹⁾

Кад је у граду престало клање и убијање, заповеди војвода становницима да мртваце побацају у Дунав. У граду је нађено доста оружја и друге спреме, где је било око 80 топова. Зидови београдског града буду на скоро поправљени и у град се смести аустријска војска. Војвода Емануил постави једнога старешину над војском у граду, а са остатком војске врати се натраг. Турци су знали, како су много изгубили, што је Београд пао у руке Аустријанцима. С тога су се трудили да Београд што пре поврате у своје руке. На две године после овога боја, о коме сам причао, везир Ђуприлић крену другу силу (од 80.000 људи) и опседе Београд. Аустријски цар похита те посла помоћ београдском граду, али је срећа послужила Турцима. Везир нареди да се на град пуца из топова. Једнога дана пуцали су турски топови са свију страна. Испод градске капије био је смештен барут, и једна бомба погоди посред барута и запали га. Сва капија и зид око ње распршти се на све стране, и ту се направи велики пролом. Ту изгибе око хиљаду аустријских војника од камења које се распршта на све стране, а ватра се рашири и на друге куће и зграде у граду. Магадини у којима је стајао барут припалише се и многи војници изгибоше. Кад то видеше Турци, они јуришише на проваљено место и уђоше у град. По целоме граду отпоче сеча и до шест хиљада аустријских војника бише исечени, а са њима и многи грађани. За тим Турци поправише по граду оно, што су порушили и у град сместише своју војску.

На три године после овога, аустријска војска на ново опседе Београд, али тада беше у залуд. Турски цар нареди, да се пошље велика војска граду у помоћ, те се Аустријанци предадоше и побегоше од града.

7. Војвода принц Јевђеније Савојски отима Београд (године 1717).

Турци су непрестано прелазили Саву и Дунав и пљачкали и отимали аустријске земље. Још у оном

1) Војничка историја Београда, стр. 10. и 11.

боју кад су Аустријанци пре 29 година (1688 год.) под војводом Максом Еманујлом отели Београд, у аустријској војсци био је и војвода – принц Јевђеније Савојски. Он је тада био још млад. На 24 године, пошто је везир Ђуричић отео од Аустријанаца Београд, главни заповедник аустријске војске био је Јевђеније Савојски. Како су Турци прелазили Саву и Дунав и нападали на аустријске земље, Јевђеније Савојски борио се с њима јуначки и потукао турску војску неколико пута. Пошто је победио Турке неколико пута, он напусти да отме Београд.

Принц Јевђеније знао је, како је тешко отети један велики и тврд град, као што је Београд, па за то спреми голему и одабрану војску (од сто хиљада људи). Са тако великом војском он се настани с оне стране Дунава према Вишњици (а то је сеоце на сахат ниже Београда). Турски цар (Ахмет) постави за старешину целе војске, која ће бранити Београд, београдског пашу Хаџи-Алију, који је био познат као добар јунак и вредан војсковођа. Хаџи-Алија одмах нареди да се град утврђује и посла нешто војске низ Дунав да чувају да принц Јевђеније не пређе на ову страну Дунава. Све то није могло да забуни и смете принца Јевђенија. Он смести нешто војске у 30 лађа и преда их једноме старешини, па му заповеди да ископа шанчеве чим пређе на ову страну Дунава и да брани од Турака прелазак остале војске. Да би оних 30 лађа с војском лакше прешле на ову страну, Јевђеније намести око 100 топова на две велике лађе, да пуца на Турке. Кад се на лађама развише барјаци, залупаше добоши и засвира банда, опалише топови са оне две лађе. Небо затумњено од топовске рике, и Турци мораше да се уклоне одатле, те аустријске лађе пређоше на ову страну без икакве штете (16. Јула). Кад војска изађе из лађа, одмах поче копати шанчеве, а лађе се повратише те опет превезоше војску. Пошто се по више војске превезе, онда принц Јевђеније нареди, да се преко Дунава сагради мост, да пређе остала војска. Тако је прешла сва Јевђенијева војска на ову страну Дунава без икакве штете од Турака.

Чим је прешла сва Јевђенијева војска, он остави нешто војске у лађама, да чувају Дунав, а осталу војску разреши од Дунава до Саве и тако опколи цео Београд са три стране, па нареди да се свуда ископају шанчеви. Да би се лакше са Турцима борио, он направи мост и преко реке Саве. Кад је принц Јевђеније све ово урадио, он отпоче битку са Турцима и на Дунаву растера неколико хиљада јаничара, али и он изгуби око хиљаду храбрих војника. После три дана мањих бојева Савојски нареди, да се град туче из топова са свију страна. Буљад из топова обарада

су гомиле турских војника и рушиле куће. У вароши се догоди пожар и тако завлада највећи страх како у војсци тако и међу варошанима и већ се спремају, да предаду град и варош принцу Јевђенију. Турци се изненада охрабрише, јер дознадоше да цар шаље у помоћ Београду голему војску (од 200.000 људи). Кад Јевђеније Савојски дознаде, да на њега иде тако велика турска војска, он нареди да се копа велики шанец, који ће заклањати његову војску од Турака. Но и ако је Јевђеније био храбар и вешт војвода, и ако је одмах све спремио да се брани од Турака, опет за њега и за његову војску беше опасно. С једне стране стајао је Дунав, с друге Сава, напред грдна турска војска, а за леђима тврд београдски град и у њему турска војска и топови. Али све то не препаде принца Јевђенија и он напусти да се бори с Турцима па што да бог.

Кад се разнесе глас да је Јевђеније са свију страна опкољен, све се живо препаде. Везир, који је заповедао турском војском, већ (трећег Августа) нареди да се пуца из топова на шанчеве принца Јевђенија. Коњи су падали, шатори се обарали, а војници гинули од турских ђулади, и сам принц Јевђеније мораде два пута промењивати место своје шатору. Аустријске војске изгубе неколико хиљада (15.000) и тако се војска смањиваше из дана у дан. Почело се било говорити, да ће се принц Јевђеније са целом војском предати Турцима, само се он још уздаше да ће се избавити, а његови војници слушали су га у свему. Кад војвода Јевђеније виде, да не може дуже тако остати у ватри са свију страна, он позове остале старешине из његове војске да се договоре шта ће даље радити. У томе договарању принц Јевђеније говорио да се треба бранити од Турака из шанчева, а сам је другчије мислио. С тога чим се старешине разиђоше, он спреми план за нападај на Турке и позва старешине војске те им то каза. Кад се по војсци пронесе глас да ће се ударити на Турке, сви се војници зарадоваше, јер су знали да ваља или гинути или Турке отерати. Јевђеније ноћу (15. Августа) уреди своју војску и у два сахата по ноћи нареди да се напада на Турке. Тек што војска пође напред, а паде густа магла, те се аустријски војници мало забунеше и почеше узмицати натраг. Принц Јевђеније дотрча са оно војске што му је остало, и сад се отпоче крвава борба. Аустријска војска оте од јаничара топове и поче са њиховим топовима пуцати на њих. Турци побегоше у шанчеве, али их Јевђенијева војска и одатле истера. Сад им није било ништа друго остало, већ да бегају и да избави свој живот ко може. У томе боју изгубе неколико хиљада (десет) Турака, али је изгинуло доста и аустријске војске (5000 мртвих и 2000 рањених). Сам

принц Јевђеније био је у томе боју рањен. Аустријска војска задоби 130 топова, много хиљада ђулади и бомби, а принц Јевђеније задоби везиров шатор.

Турска војска, која је била у граду, гледала је каква се несрећа догоди везировој војсци, али није изишла из града да јој помогне. Сутра дан принц Јевђеније поручи паши у граду, да се преда и запрети му, да ће њеком живот опростити, ако морадне град силом отети. Паша се најпре није хтео предати, али кад га војска поче молити, па поче и претити да ће се сама предати, онда и паша немаде куда, већ пристаде да се преда. Принц Јевђеније лепо испрати турску војску, а са својом војском уђе у град.

Кад се рашчуло, да је Јевђеније са свим потукао турску војску и отео Београд, све се живо (цела западна Јевропа која је стрепила од Турака) обрадова. Јевђенија су хвалили и славили на све стране. У Бечу му салише медаљу на којој је био његов лик и наоколо написане речи о његовој храбрости.

Принц Јевђеније проведе у Београду месец и по дана и за то време поправи и уреди варош и град. За тим постави старешину над војском у граду на оде из Београда.¹⁾

8. Турци опет узимају Београд (год 1739).

Ја сам вам казао, како је Београд zgodно место за трговину и за одбрану од непријатеља. С тога кад он западне у руке Турцима, Аустријанци су гледали да га поврате, а кад га Аустријанци отму, Турци су гледали да га поврате у своје руке. Тако се око Београда проливала грдна људска крв.

Није протекло више од 22 године од како је принц Јевђеније отео Београд, а већ се Аустрија заратила са Турцима, и Турци се сад спремају да отму Београд. Старешина аустријске војске маршал Валис мишљаше да не да Турцима ни прилазити Београду, па с тога похита са својом војском пред Турке и сусрете се с њима код Гроцке (пет сахата пиз Дунав од Београда). Ту се отпочне крвава битка (23. Јула), која је трајала од сванућа до мрког мрака. У томе боју изгубе неколике хиљаде (6000) Аустријанаца а још више Турака. За тим аустријска војска измаче Београду, а за њима пођоше и Турци. Маршал Валис држећи, да ће Турци прећи на ону страну Дунава, остави шанчеве код Београда и пређе на ону страну Дунава, да дочека Турке, који су прешли Дунав и плачкали аустријске земље (по Банату). Чим Турци опазеше да је маршал Валис прешао Дунав, везир, који је остао са ове стране Дунава са турском војском, похита те заузе шанчеве код Београда. Пошто се Турци спремише, они отпочеше пуцати на град из

топова. Аустријска војска, која се тада налазила у граду борила се јуначки са Турцима и јуначки одбијала јурише турске на град, при којима је изгинуло доста Турака. Тако је трајало читавих 25 дана и град се одржа јуначки. За то време маршал Валис похита те пропусти нешто војске у град а нешто војске разреди поред Саве. На острву у Дунаву Аустријанци су били направили једну кулу, да одатле бране град. Турци (24. Августа) јурише на ту кулу, али не могоше ништа учинити, него само узалуд изгубише доста војника. Три дана јуришали су тако на ту кулу и сваки пут изгубили су доста војника, а нису могли ништа учинити.

Најпосле се отпочну договарати о миру. Аустријанцима је била голема невоља, јер се код њих куга појавила, па су се бојали, да им војска од куге не помре, па с тога су и морали тражити мир. После дужег уговарања, Аустријанци пристају да Турцима даду Београд (и још нека места, као: Шабац, Оршаву и т. д.) али само да се поруше зидови града. Тако Аустријанци опет изгубише Београд око кога су толико крви пролили, и он паде у руке Турцима. Куга, која је почела сатирати народ у Аустрији, наморала је Аустријанце, да такав мир направе и да Турцима уступе Београд.

Али мир, који су Аустријанци са Турцима направили, трајао је свега 49 година (до 1788 год.). Аустријски цар знао је, да ће Турци увек моћи лако прелазити Дунав и Саву и нападати на његове земље, док је у њиховим рукама Београд. С тога, чим се десила прилика, Аустријанци се заваде са Турцима. (Године 1788 Турци зарате са руском царицом Катарином II. Аустријски цар Јосиф II посредовао је да се направи мир између Руса и Турака. Кад не могаше издејствовати мир, он као савезник руске царице објави Турцима рат). Један део аустријске војске похита у Србију (и Босну и на јуриш отеше Шабац). Али Београд не могаше опсести с тога, што Турци беху прешли у Аустрију, па су плачкали и палили што су год нашли. Кад Турке одбише из Аустрије, онда маршал Лаудан, са големом војском (од осамдесет хиљада) пређе Саву и Дунав и опсене Београд са свију страна. Септембра 18 отпоче осипати ватру из топова са свију страна. За тим маршалу Лаудону стиге у помоћ још један генерал (Клерфе) са својом војском и отпочела се жестока борба. Пуцање на варош трајало је неколико дана и бомбе почеше прилаживати куће, тако, да грађани морадоше бегати. На неколико места топовска ђулад испроваљиваше зид око вароши и 30. Септембра маршал Лаудан нареди, да се јуриша на варош. У томе јуришу аустријска војска продре у варош и отпоче се бој са Турцима и по самим кућама, па

¹⁾ Војн. Ист. Београда стр. 19.

им отеше два топа. Најкрвавији бој био је на Стамбол капији (код садањег позоришта). То је била тврда капија са јаким зидовима околу, па су Турци знали, да ће Аустријанци лако отети осталу варош, ако отму Стамбол капију. Најпосле Турци, после упорне борбе оставише варош и побегоше у горњи град. Чим задоби варош у своје руке, маршал Лаудон нареди, да се војска приближује граду и притесни га са свију страна. Затим се осу ватра из четири стотине топова и ђулад су рушила куће и касарне у граду и обарала гомиле турских војника.

У граду је заповедао турском војском Осман паша и борио се јуначки, али све узалуд. Маршал Лаудан понуди га, да се преда и да не гине лудо, али он одговори да ће се борити „докле му год траје и једног војника и докле му ватра не изгоре браду.“ Паша је то рекао, али није сверовоа, јер једнога јутра (8. Октобра) он виде, да се не може даље борити и његова војска захтеваше, да се предаду. Осман паша направи најпре уговор (примирије), да Аустријанци за шест сахата не нападају на град. За то време он се договори са маршалом Лауданом, да град преда аустријској војсци са свима топовима, оружјем и лађама, које су биле на Дунаву, и да пусти турску војску и остале Турке, који су се у Београду налазили, да иду мирно. Тако дакле Београд западе опет у руке Аустријанцима.

Али осем Београда Аустријанци су били отели од Турака готово сву Србију. Срби су веровали да је боље да над њима господари аустријски цар, који је хришћанске вере, него турски, па зато су у овоме рату (од 1788—1791 год.) помагали Аустријанцима. Србе је у рату предводио Коча Петровић (из села Пањевца округа јагодинског), па зато наш народ зове тај рат „Кочина крајина.“ Али тај рат није помогао Србима. Аустријски цар Јосиф II умре, и Аустријанци мораше направити мир и Турцима повратити сву Србију па и Београд. Тако је маршал Лаудан узалуд проливао крв и јуначки се борио, док је добио Београд, јер су га Аустријанци морали повратити Турцима.

Пошто су Турци опет докопали Београд, турски цар поставио је за старешину у Београду (и београдском пашадуку, најпре Бећир пашу) Мустафа пашу. Мустафа паша био је добар Србима, па су га због тога назвали „српска мајка.“ Баш због тога, што је био добар Србима, омрзли су га Турци, те је најпосле платио главом за то. То је било овако: Царски војници звали су се јаничари. У старо време Турци су одводили у ропство малу хришћанску децу, па су им још из малене казивали да је њихов отац турски цар. Њих су држали у нарочитим кућама и учили их војничким вештинама. Кад су та деца порасла, она

су се свуда борили за турског цара, као за свога оца, јер су их учили да је на небу један бог и његов пророк Мухамед, а на земљи један цар. Дакле јаничари, који су пре 78 година живели у Србији, кад је у Београду био старешина Мустафа паша, хтели су да праве насиља. Они су хтели да отимају од Срба што им се год допадне, да пљачкају и убијају Србе, а то им није дао Мустафа паша. С тога они уграбе прилику, кад је Мустафа паша послао био војску против једног царског одметника (Шазван Огла у Видину), уђу у град и удаве Мустафу. Четири јаничара који су били најсилнији, прогласе се за старешине, и прозову се дахије. Те четири дахије звале су се: Агалија, Кучук Алија, Мула Јусуф и Фочић Мехмед ага.

9. Срби отимају Београд (1806 год).

Кад су дахије овладале Београдом и београдским градом и готово целом Србијом, онда јаничари отпочну правити разна насиља над Србима. Клади су, убијали, пљачкали, отимали жене и девојке, и радили што им је год воља. Најпосле се дахије побоје да Срби не устану на оружје, па се договоре, да исеку све најглавније људе у народу, како не би имао ко предводити народ. (Овде је згодно поменути песму: „Кад се шћаше ит.д.“) Они зађу по народу и започну сећи људе, али док су они неколико њих преварили и убили, остали побегну у планине. У једној великој планини (Орашачкој) искупе се доста људи и договоре се да устану против Турака. У тој планини они изберу за старешину Ђорђа Петровића или Кара Ђорђа.

Кара Ђорђе се родио у једноме селу, које се зове Вишевици, и које је далеко (одавде) од Београда 15 сахата. Његови родитељи били су врло сиромашни, па је Кара Ђорђе служио, те се лебом ранио. Један пут убије неког Турчина, па се побоји да га Турци не ухвате и побегне са породицом у Аустрију. Тамо је неко време живео, па се упише у аустријску војску. Али у војсци му се није допадало, па није дуго ни остао, него пребегне опет у Србију, пађе неколико другова па почне по гори ајдуковати. Кад су Аустријанци ратовали са Турцима, онда похватају Кара Ђорђа и његове другове, и старешина аустријске војске осуди их на вешала. Један Србин (Радич Петровић), који је био капетан у аустријској војсци, измоди старешину те му поклони Кара Ђорђа, који остане у војсци, па је и он ратовао са Турцима.¹⁾ У томе ратовању прилично се обогатио, и кад се мир направио, он се настани у селу Тополи, ту направи кућу, доведе породицу и отпочне трговати. Кад дахије отпочну убијати људе, онда Кара Ђорђа изберу за старешину. Њему је право име Ђорђе, а оно „кара“

1) Кнежев. Србија од Ђ. М. Милановића стр. 258.

значи „црни“, а Борђе је био црн, па су га прозвали Кара-Борђе.

Чим су Кара Борђа изабрали за старешину, он одмах позове народ да устаје на оружје против Турака. Око њега се брзо скупи доста наоружаних људи, и он поби и протера многе Турке. Уз Кара Борђа пристану и два српска јунака. Једно је био Васа Чарапић из Белог Потока испод Авале, а друго је био Јанко Катић из села Рогаче испод Космаја. Кад су дахије виделе да се народ не шали, и да у Срба бива сваки дан све више војника, они понуде Кара Борђа да се помире, и замоле аустријског војничког старешину (ђенерала Бенеја у Зему, да их помри са Србима. У Зему пређе 10 - 12 Турака, а од Срба оде Кара Борђе, Јанко Катић и још двојица, да се мре са Турцима. Таман су се они договарали, а на топчидерском брду угледа се дим и пламен. Јанко Катић скочи и повиче: „Нуто, господине, ви нас на царски и ваш образ преведосте преко Саве, а дахије пале куће и робе сиротињу, као вуци овце без пастира. Затим се Јанко окрете Турцима и овако им рече: „Турци, идите и кажите курви Кучук-Алији, у јутру рано да изађе на Дедино брдо или на Врачар, где он воли, па хат му, хат ми; кубура му, кубура ми, сабља му, сабља ми, чиме он воли, да ја и он мегдан поделимо, а сиротиња нека мирна буде“. По томе устаде и Кара Борђе, поздравивше се са војничким старешином, па прешоше на ову страну Саве. Чим су прешли, одмах се договоре да иду у народ да скупе још војске, па да ударе на Београд. Они се договоре да сви буду с војском на Врачару 9. Маја (1804) и тога дана доиста су и довели доста војске, и одмах се потукли са Турцима.

Српска војска бивала је сваки дан све већа. Многи Турци, који су мрзели дахије, пристану уза Србе, и дахије кад су виделе у Срба голему војску препадну се и ноћу (3. Августа) побегну низ Дунав и сакрију се у један градић на Дунаву (Адакале). Но ту их старешина тога турског градића изда једноме српском војводи (Милепку Стојковићу), те им он исече главе и пошље у Београд. Пошто су дахије погубљене, онда Срби уговоре са турским пашом мир, и пошљу турском цару молбу, да и он тај мир одобри, али турски цар одговори да се српска војска разиђе кући, па ће онда мир одобрити. Срби нису смели веровати Турцима, па зато нису ни смели распустили војску. Кад за то дозна турски цар, он спреми против Срба две големе војске. Срби искупе што су више могли војске и изиђу пред Турке. Они су се тукли јуначки са Турцима и свуда су их јуначки побеђивали. Све је то било пре осамдесет и пет година (1804—1806).

10. Вој под Београдом (30. Новембра 1806).

Пошто су Срби на више места победили Турке, они искупе велику војску и опседну Београд. Српска војска била је размештена по Врачару око саме вароши. Главни старешина над војском био је Кара-Борђе, а с њим је био и војвода Васа Чарапић. Срби нису имали доста топова да из њих туку град и варош, и да тако наморају Турке, да им се предаду. Они су чекали згодну прилику па да нападну Турке, и после неког времена изађе им једна згодна прилика, а то је било овако. Један Арнаутин, по имену Конда, који је служио у турској војсци (код турског старешине Гушанац Алије), преда се са неколико другова Србима и понуди се, да им помогне освојити Београд. Он је био хришћанин, вере као што је наша, па је више волео Србе него Турке. Кара-Борђе га прими у српску војску. 30. Новембра у ноћ Арнаутин Конда узме Србина Узун Мирка и још неколико другова, и смисли да с њима нападне на турску стражу. Како је добро познавао целу варош и служио у турској војсци, он са својим друговима провуче се у варош. Остала српска војска стајала је готова, да одмах јуриши на варош чим пукне прва пушка. Конда са својим друговима прође полако поред прве страже, која га је питала: „ко иде?“ Али како је Конда знао добро турски, он одговори: „момци Јусуф бега“ и стража га пусти. Он тако дође полако до Стамбол капије, која је била најтврђа у целој вароши. Кад тамо дође, он јуриши на стражаре и побије их. Чим прва пушка пукне, Срби потрче јуришем на Турке. Како је била ноћ, Срби су носили буктиње, и један Турчин спази према светлости Васу Чарапића и опали из пушке. Куршум га погоди у ртењачу, Чарапић падне и викне: „Изде ме нас, . . . држите се, браћо.“ Њега изнесу и он одмах умре. За тим стигне са војском и Кара-Борђе и отпочне се жестоки бој између Срба и Турака. Срби су се јуначки борили, али су их Турци гађали кроз врата и прозоре од кућа. Кад то Срби виде, они стану палити куће, те тако Турци морадоше сви побећи у град. Срби опљачкаше целу варош и потукоше многе Турке и тада су се се многи војници прилично обогатили плачкајући турске куће.

Тако дакле на св. Андреју Срби отеше варош, али град је било много теже отети. С тога Кара-Борђе нареди, те град опколише са свију страна, па су добро пазили, да Турцима од некуд не дође хране у град. Тако је трајало неколико дана, а кад Турци видеше, да не могу добити ни помоћи ни хране, а они понуде Кара-Борђа да се предаду, али да их пусти да могу мирно ићи из Србије. Кара-Борђе пристане на то, но само тако, да Турци не могу носити из града оружје.

Наз града се крену најпре један турски старешина са војском, над којом је он заповедао (Гушанац Алија) и на лађама отпутова низ Дунав у Турску (у Видин). Али његову војску готово сву потуче са обале српски војвода Миленко Стојковић.

Но и ако је отишао један старешина са војском, који је за новце служио најпре дахијама, а после турском паши, ипак је у граду остао царски паша са нешто царске војске. Срби су захтевали од својих старешина, да се јуриша на град и да се сви Турци побију. Они су говорили овако: „Зар то нису Турци, који су као и дахије, и зар смо ми мало од њих страдали? Од куда су се они обогатили, од куда им скупоцено одело и оружје? Све су то од нас отели.“ Кара-Ђорђе поручи турском паши, да не може више давати у град храну, а дотле су Срби давали храну турској војсци. Паша замоли, да га пусте да иде мирно, и Срби га пусте и даду му пратњу. Али у путу Срби изађу из шуме и нападну на пашу и његову војску, а уз њих пристану и они Срби, што су пратили турску војску, и потуку готово све Турке. Кара-Ђорђе са својом војском уђе у град и потукоше готово све Турке, који су тамо заостали били. У граду Срби нађоше доста топова, ђулади, пушака и барута. И тако Срби повратише Београд у своје руке тек после 380 година, који је наизменце био у рукама Маџара, Аустријанаца и Турака, као што је напред испричано.

Срби су држали Београд само седам година. Године 1813 на Србију навали голема турска војска. Русија је тада ратовала са Французима, па није могла помагати Србима. С тога Турци пошљу велику војску на Србију. Српска војска борила се јуначки, али узалуд, јер су Турци били навалили са свију страна. Кара-Ђорђе и остале војводе не хтедохе се више борити, већ оставише свој народ и своју земљу и пређоше преко Саве и Дунава у Аргрију. Турци узеше сву Србију па дођоше и у Београд. Оно мало српске војске, што се налазило у Београду, није се смело ни тући са Турцима, већ чим су чули да су Турци близу, они оставе град и варош и побегну. Тако Турци узму опет Београд без икаква боја.

Пошто су Турци узели Београд и целу Србију, онда је тек настала права мука за српски народ. Турци су хтели да се свете Србима, што су с њима ратовали и што су их толико пута побеђивали. За то су они чинили свакојака насиља, клали, убијали, отимали, робили жене, девојке и децу, и чинили што им је год воља било. Београд је био страшило за српски народ. Нови београдски паша Сулејман Скољњак наредио је, да српски сељаци дођу, да поправљају београдски град. Ту су их Турци клали, мучили, убијали и живе на коље набијали. Ко се год противио Турцима, одмах га они убију, или затворе у градске

зидове, па га ту муче док не умре. Једном се побуне сељаци у једном крају Србије (Хаџи Проданова буна), но турска војска одмах отиде тамо, похвати многе људе и детера у Београд. Најпре су их затворили у градске зидове, па су их после по неколико изводили и живе на коље набијали. Они су се по неколико дана на кољу мучили, и пси су од њих живих чупали месо. Један пут су набили на коље тридесет и шест Срба на Стамбол капији. На послетку поведу на колац једног младића, који је био ђак (игумана Пајсија из Трнаве у чачанском округу) у једном манастиру. Он је био леп и висок младић, па зато је Турцима било жао да га набију на колац. Они му почну уз пут говорити да се потурчи, па да му опросте живот. Младић их упита: „умиру ли кад год и Турци“, па се онда колико игда може насмеја и овако подвикну:

«Нема вере боље од ришанске!»

«Чинте Турци што је вама драго;

»Скоро ћете и ви долијати;

«Еда Бога и његове правде!»

Кажу да је нека баба, која је видела, како је тај младић млад и леп, почела да му говори, да се потурчи, а да ће Бог видети, да он то чини од невоље, па ће му опростити. Али јој младић овако одговори:

«Мајко моја на млеку ти хвала,

«Ал не хвала на пауци такој.

«Благо сваком ко раније умре,

«О мање је и муке и греха;

«А још има браће по свијету...»

Сами Турци зачуде се толиком јунаштву, па га не набију живог на колац, већ убију ножем, па га мртва на колац набију.

Али Срби нису могли дуго подносити турско насиље. У Србији је био остао један војвода, који није хтео бегати у Аустрију, кад су остале војводе побегле. Тај војвода био је Милош Обреновић. Кад је видео, да Турци чине народу све више зла, он подиже народ на оружје против Турака. Он је на више места потукао турску војску и истерао Турке из Србије. Али он није могао од Турака отети Београд и друге градове, него су они остали да у њима живе. Турци су живели у Београду и другим градовима, док није у Србији постао (по други пут) књаз, син Милоша Обреновића, Михаило. Чим је постао књаз српски Михаило Обреновић, он се одмах почео старати да истера Турке из Београда и других градова (Шапца, Смедерева, Ужица и т. д.). Године 1862, дакле пре 19 година, Турци се заваде са Србима на Чукур-чесми и убију једног српског младића. То је било 3. Јуна. Један српски чиновник пође из полиције са

жандарима да види, шта је на Чукур-чесми, но Турци убију њега, а једног жандара ране. Овај догађај раздражи Београђане, те они скоче са оружјем против Турака. До четири сахата после подне, Срби су потиснули Турке на више места и многи су побегли у град. Најпоследње престану пуцати и Срби уговоре са Турцима, да са свим престане бој, док се не види, шта је било. Али мир је трајао само један дан, па већ петог Јуна рано отпочеше пуцати пушке са града. Испред подне почеше Турци излазити из града, а за тим отпочеше са града грувати топови на варош.

Чим су отпочели пуцати топови, жене, деца, старци нагну бежати и почну се гушити по улицама бежећи. Српска војска изађе пред Турке и отпочне се жестока борба. Топови су тукли и рушили варош равно четири сахата. Књаз Михаило, био је тада у Шапцу, па кад је чуо шта се ради он дотрча у Београд. Књаз нареди, да се искупи из села војска и брзо се слеже доста војске у Београду. Али до боја није више дошло. Турци су (турска влада) пристали, да не

живе у вароши већ само у граду, но да им Срби плате њихово имање. Турци су живели још само пет година у граду, па је кнез Михаило израдио код турског цара, да му уступи београдски град и још четири града (ужички, шабачки, смедеревски и Фетисламски), у којима су Турци живели. Из ових градова изашли су Турци у месецу Априлу 1867. године.

По што су Турци изашли из београдског града Срби су почели поправљати Београд. Направили су нове улице и у њима многе лепе куће Турска добра купила је српска држава, а то су оне старе куће и зидови испод главне полиције и око барјак џамије, и сад их држава продаје приватним људима. Сад Београд напредује сваки дан. У њему је сваке године све више душа и све боља трговина и временом ће постати велика и богата варош.

Ј. Ст. Марковић.

ПРОСВЕТНИ ДОБРОТВОРИ

I

Г. Атанасије Ђ. Торбаровић, трговац у Коларима, округа смедеревског, поконио је школи *Коларској* ова наставна средства.

1. Шпрајберове слике у вредности	66	дин.
2. Мапу Србије с новим окр. »	10	»
3. » Јевропе »	13	» 20 п.
4. » Аустро-Угарске »	17	» 60 »
5. Писмарицу »	6	» 60 »
6. Књигу „Кнежевина Србија“ (повез.)	14	» —
7. Слику свију срп. владара »	6	» —
8. Рачунаљку »	18	» —
9. Термометар »	5	» —

Свега : 156 д 40 п.

У свима овима стварима трпела је школа Коларска до сада велику оскудицу, и овим племенитим поклоном дошла је школа до могућности да деци олакша наставу. За то се овим путем изјављује г. Атанасију свесрдна захвалност на овом добру које је указао школи, са жељом, да се на његову увиђавност и дарожљивост угледају и други који има у чиме помоћи школи и народној просвети.

II

Г. Василије Абжић, директор н. гимназије у пензији, поконио је и ове године, као и лане, основ

ној школи у *Бањи Алексиначкој* двацест динара, да се подели међу сиромашне и валане ученике основних школа у Бањи Алексиначкој.

На овом поклону изјављује се свесрдна захвалност г. Абжићу.

III

Г. Петар Ђ. Поповић, председник суда округа ужичког, поконио је школи *добрињској* у истом округу као заводу у ком је положио основ свом васпитању, једну слику Његовог Височанства Књаза Милана у великом формату, израђену масним бојама и у позалаћен оквир уоквирену у вред. 24 динара. На овом поклону изјављује се свесрдна захвалност г. дародавцу.

IV

Г. Јован К. Борјановић, учитељ у Сентомашу, поконио је министарству просвете и црквених послова, 25 екземплара своје „*Ноталне ђачке појанке*“ I. део.

На овом поклону изјављује се свесрдна захвалност г. Борјановићу.

V

Г. Др. Лаза Илић, лекар општине зајечарске, претплатио је за последњу половину пр. год. и за ову

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

годину два екземплара »Невена«, да се даду сиромашним ученицима зајечарске ниже гимназије.

Г. Др. Моргенштерн, помоћник лекарски, покло-
нио је 9 бројева »Побратимства« од пр. год. да се

даду ком сиромашном а добром ученику зајечарске
ниже гимназије.

Од стране савета професора зајечарске ниже гим-
назије изјављује дароваоцима благодарност.

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Из Јапана

У главној вароши јапанској има државни универ-
зитет, који је поодавна подигнут у тој цели, да би
се избегло скупо и не баш тако препоручливо поши-
љање младих Јапанаца на јевропске универзитете. На
том универзитету у Једу били су до скоро професори
све сами Енглези, Французи и Немци, од којих је
сваки држао предавања на свом језику. Ту скоро от-
пуштени су сви енглески и француски професори, а
немачке су задржали, и тако универзитет у Једу из-
гледа потпуно као и сваки немачки универзитет у
Јевропи. Нема само богословског факултета у њему.
Што се тиче броја студентата, има их око 1000 и
већина од тог броја учи медицину. За прелазак на
универзитет тражи се да је сваки свршио немачку
гимназију која такође у Једу постоји — Професорска
плата износи око 30.000 динара на годину, а осим
тога имају бесплатан стан с баштом и путни трошак
до Једа и натраг. Јапански министар просвете јесте
један Немац, који је пре био професор на универзитету
у Ростоку.

Чује се, да ће и хинеска влада да заведе један
немачки универзитет у Пекингу.

Једна госпођа, по имену *Vi rd*, која је од 1878. до
1879. била у Јапану, овако описује једну јапанску
школу: »У 7 часова изјутра лупа добаш и зове децу
у школу, и то у такву зграду, која би се могла мер-
рити са сваком бољом школском зградом у Јевропи.

И доста школа је тако јевропски удешена, да јапан-
ска деца не могу никако на њу да се навикну, јер
морају да седе на скамијама као и остала деца у Је-
вропи, а она се на то нису научила, већ да чуче на
земљи, као и код куће своје. Скамије су врло добро
удешене, лепо израђене мапе висе по зидовима; учи-
тељ брзо и вешто записује на црној табли школској
оно што деца као важније треба да запамте и про-
питује своје ученике врло брзо, не губећи ни мало
времена. Ко најбоље одговори, седе на прво место као
најбољи ђак. Послушност је прво и најглавније пра-
вило у њиховом школском зајету, а почем су деца још
од своје куће навикнута на слепо послушност, то је
и учитељу лако да му у школи деца буду мирна и
пажљива и да добро тубе што им предаје. Чисто је
тешко човеку кад погледа претерану збиљу ових ма-
лих створења, како су се нагла над својим књигама
и како не дижу своје главе нити се расејавају и онда
кад који странац уђе у школу. Најмлађа деца уче се
само *очигледној настави*, а старија читају из својих
историја и земљониса тако гласно, да јевропско ухо
једва може поднети. Осим тога уче се још рачуну и
основима из природних наука. Ко се не влада добро,
њему ударе неколико батина по бутинама, или га
оставе да одседи у школи. Јевропски начин кажњи-
вања деце не одобравају Јапанези. Кад буде подне,
онда сва деца пођу кући, и то све редом, мушкарци
за се, а девојчице за се, и мирно улазе путем један
за другим у своју кућу. (»D. VI.«)